Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Grænseforeningens
årbog 2005

Johan de Mylius

H.C. Andersen

og hertugdømmerne

H. C. Andersen
og hertugdømmerne

Johan de Mylius

H. C. Andersen og hertugdømmerne

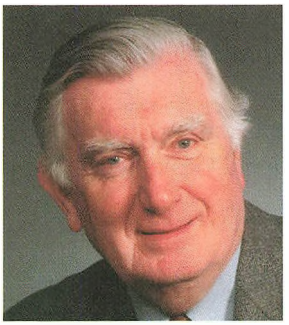
Grænseforeningens
årbog 2005

Grænseforeningens årbog 2005
Johan de Mylius: H. C. Andersen og hertugdømmerne
Redaktion: Ole Adrian Sørensen
Forside: Tegning af Flemming B. Jeppesen
Copyright: Grænseforeningen
Udgiver: Grænseforeningen,
Peder Skrams Gade 5,
Postboks 9074, 1022 København K
Tlf. 33 11 30 63.
E-mail: info@graenseforeningen.dk
Hjemmeside: www.graenseforeningen.dk
Tryk: Jørn Thomsen Offset A/S, Kolding
ISBN 87-87238-32-2

Grænseforeningens årbøger:

1967: Dansk i Sydslesvig – 1968: Nordisk i Sydslesvig – 1969: Danmarks første storby – 1970: 50 år med Danmark – 1971: Vore frisiske naboer – 1972: Grænselandet og Europa – 1973: Ung ved grænsen – 1974: Dansk kvindehverdag i Sydslesvig – 1975: Europas nationale mindretal – 1976: Kirkekunst i Sydslesvig – 1977: Grænselandets sprog – 1978: Dansk konsolidering – 1979: Dronningen i Sydslesvig – 1980: Politik i Sydslesvig 1945-1979 – 1981: Som vi ser os selv – 1982: Der var engang i Sydslesvig – 1983: C. W. Eckersberg 1783 2/1 1983 – 1984: Gennem Flensborg med Helmut og Povl Leckband – 1985: Herregårde i Sydslesvig – en fælles kulturarv – 1986: Sagn og saga fra Sydslesvig – 1987: Sydslesvigske oldtidminder – 1988: Danske huse i Sydslesvig – 1989: Da det begyndte – de sønderjydske foreningers første år – 1990: Skikke og traditioner i årets løb i Nord- og Sydslesvig – 1991: ...til støtte for danskheden, Grænseforeningen 1920-1990 – 1992: Syv ture i Sydslesvig – 1993: Dansk i en tysk stat 1945-1992 – 1994: Otte tur i Sydslesvig – 1995: Slesvig delt i 75 år – 1996: En snes nyere danske sange fra grænselandet – 1997: Karl Otto Meyer – dansk og nordisk forpost i Kiel – 1998: Det sønderjyske kaffebord – et samspil mellem nationalpolitik og kosttradition – 1999: Nationale Mindretal ude i Europa – 2000: Kongen kommer! Kongebesøg og kongeloyalitet i Sydslesvig – 2001: Kirker i Sydslesvig – 2002: SYDSLESVIGS danske HISTORIE – 2003: Sydslesvigs DANSKE hverdag – 2004: På TVÆRS af grænsen

Selv om konkurrencen er hård!

Torben Rechendorff, Grænseforeningens formand

Vi indrømmer det gerne:

Når talen er om 2005 vil Danmark og den ganske verden være fyldt til bristepunktet med bøger, forestillinger, seminarer, udstillinger og andre spændende initiativer omkring vores store digter H.C. Andersen.

Årsagen ligger i årstallet:

Den 2.april 1805 så skomagersønnen dagens lys i Odense! Nu fejrer vi hans 200-årsdag med det store udtræk.

Når vi i Grænseforeningen er med i markeringen af H. C. Andersens 200-årsdag skyldes det *ikke,* at vi gerne vil være med på noderne. Vi er ret sikre på, at det tema, vi har valgt til vores årbog, ikke dækkes i anden forbindelse. Vi har bedt landets fremmeste H. C. Andersen-forsker - docent, dr.phil. Johan de Mylius, der er leder af H. C. Andersen-Centret på Syddansk Universitet, beskrive digterens tilknytning til Hertugdømmerne.

Og det er der – som de følgende sider vil vise – kommet en meget spændende og underholdende afhandling ud af.

At digteren rejste meget, vidste vi, at han havde svaghed for hertuger og hertuginder på diverse godser (gerne *berømte* hertuger på *store* godser) vidste vi også, men det er vist første gang, at H. C.

Andersens mange tilknytningspunkter til Hertugdømmerne får en samlet fremstilling.

Det er vi ærlig talt lidt stolte og glade over at være initiativtager til, og jeg siger på foreningens vegne en varm tak til Johan de Mylius, som midt i massevis af andre jubilæumsprojekter også har fået tid til at løse denne opgave.

Selv fandt jeg et lille citat i H.C. Andersens dagbog fra mandag den 17. november 1845, hvor han opholder sig på Gravensteen (læs: Gråsten):

> "Sov mindre godt; spadseret ned til Flensborg Fjord; følte mig ikke ret vel men det gik over da jeg havde gaaet meer end en Time; i Dag er det opad Formiddagen blevet graaligt; (syet paa mit Tøi). Spadserede med Hertuginden ind i Skoven, følte Trykken for Brystet fik hende til at vende om og var rask; det store Sideværelse med Gulvtæppet blev mig nu indrømmet, jeg har nu tre Værelser; det regner og rusker ude; i Berlings Tidende staar fra Thomsens avis om min Reise at jeg er indviteret til Weimar af den unge Hertug".

Læserne kan nu - sammen med Andersen - rejse til Gravensteen og alle de andre steder rundt om i Hertugdømmerne med Johan de Mylius som rejsefører.

God fornøjelse!

Indhold

H. C. Andersen og hertugdømmerne

Af Johan de Mylius

Jeg er i Danmark 9
Første besøg på Breitenburg 17
Møde med Augustenborgerne 26
Igen og igen på Breitenburg 27
En fødselsdag på Føhr 35
På Augustenborg 51
Dage på Gråsten 63
Rantzau dør 69
Litterære frugter 73
Treårskrigen 83
Mellem krigene 95
1864 98
Fra de sidste år 110
Litteratur 117

Journalistens gode spørgsmål

Af Torben Rechendorff 119

Grænseforeningen 126

H.C. Andersen og hertugdømmerne

Af Johan de Mylius

Jeg er i Danmark

De mange udlandsrejser, som H.C. Andersen var på i sit liv, førte ham i reglen ned gennem Slesvig-Holsten. Men hans forhold til hertugdømmerne går langt ud over de korte skift og ophold, som naturligt var det, der bød sig til som vilkår for en turist på gennemrejse.

Der er en række oplevelser og ophold, som knytter ham fastere til landsdelen, og samtidig er hertugdømmernes skæbne under de to krige så stærkt nærværende i hans liv – selv når han kun var en iagttager på afstand – at den har præget hans liv, hans tanker og hans digtning.

At nævne Slesvig-Holsten og Lauenborg alene i relation til Andersens udlandsrejser er dog en lidt for nutidig vinkel. Set med Andersens egne øjne – som med tidens dengang – var han jo stadigvæk i Danmark, når han befandt sig i hertugdømmerne. Altona, som i dag er en forstad til Hamborg, var dengang den yderste danske forpost. Her skiftede man over til Hamborg, og så først var man på udenlandsk grund – dog sådan, at der i Hamborg var et dansk postkontor!

Betegnende er det også, hvad Andersen noterer i sin dagbog, da han i 1841 er på vejen hjem fra sin store Europa- og Orientrejse.

Han har sejlet med dampskib fra Prag ned ad Elben til Dresden, kørt med tog videre til Leipzig og videre derfra igen til Magdeburg. Og så tager han igen med dampskib fra Magdeburg til Hamborg. Undervejs hertil kommer han d. 8. juli til Lauenborg og skriver herom:

> Lauenburg ganske tyrkisk med røde Huse og grønne Haver. *Jeg er i Danmark* (min fremhævning). Naturen har her Poesi, og dog er Poesien ei i Danmark. Her var smukt. Meget koldt. Hamborg i en raae Taage. Ja jeg er i Norden, de kolde Taagers Hjem. Hu, hvor nordlig. – Det er Hjemmet.

At det tyrkiske melder sig som sammenligningsled ved synet af Lauenborg er nok kun forståeligt, når man tænker på, at Andersen lige havde været i Tyrkiet. Hvad han mener med sine bemærkninger om poesien, fremgår ikke helt klart af sammenhængen. Men han genfinder i Lauenborg, hvad han forstår som dansk natur og dermed naturpoesi. Man må så nok forstå det sådan, at han i en bibemærkning ikke kan lade være med at lange ud efter danskernes manglende forhold til poesien – velsagtens til hans egen digtning! Og selv Hamborg bliver så inddraget under denne dansk-nordiske synsvinkel. Her er tågernes hjem, her er kulde i mere end én forstand. På hotellet i Hamborg møder han danskere og hører "kjøbenhavnsk Sludder", og minsandten om ikke også han kan konstatere, at "i Hamborg begyndte den kjøbenhavnske Sladder om Theater etc." Ja, i teatret kommer han også i Hamborg og udtaler sig spydigt om hovedkraften i operaen *Huguenotterne*, Mme Schröder Devrient. "De er vist en Dansk! sagde en Hamborger, da jeg sagde min Mening". Andersen forlod da teatret i fjerde akt og gik hjem til hotellet og "drak Punsch og Viin".

Men i Lauenborg hed det altså: "Jeg er i Danmark". Med natur og poesie intakt til trods for de "tyrkiske" huse.

Den holstenske forbindelse

Andersens kontakt med hertugdømmerne begyndte imidlertid i København. En personlig kontakt med "Geheimestatsminister" –

helt korrekt var han minister uden portefølje i Fredrik VIs regering – Conrad Rantzau-Breitenburg, som dels førte til senere besøg på godset Breitenburg, dels, og nok så afgørende, førte til en varig lettelse af Andersens finanser.

Hvordan det egentlig gik for sig med denne betydningsfulde kontakt, er som så meget andet i Andersens liv og levned en speget affære. I hvert fald hvis man tager udgangspunkt i den beskrivelse, han selv giver af forholdet i sine erindringsværker.

Lad os begynde så langt væk fra begivenhederne som muligt, i Andersens danske selvbiografi fra 1855, *Mit Livs Eventyr*. Dér skriver han hen mod slutningen af kapitel VII om sine finansielle trængsler, om den støtte og opmuntring, han fandt hos enkefru Bügel og "faderen" Jonas Collin:

> Jeg prøvede Trang og Armod – som det her ikke lyster mig at fortælle om. Dog, som jeg tænkte det i Barndoms-Aarene, naar det er ret haardt, da hjelper vor Herre! Jeg har en Lykkestjerne, og den er Gud.

Og så sker miraklet, helt uventet banker lykken på hans dør i skikkelse af den holstensk fødte statsminister:

> En Dag, jeg sad i min lille Stue i Nyhavn, dengang paa Charlottenborgs Side, bankede det paa Døren, en fremmed Mand, med et fiint, venligt Ansigt, jeg havde aldrig seet ham før, traadte ind, det var nu afdøde Grev Conrad Rantzau-Breitenburg, en Holstener og daværende Statsminister, han elskede Poesie, var opfyldt af Italien og vilde aflægge et Besøg hos Improvisatorens Forfatter. – Min Bog havde han læst i Originalsproget, og følte sig levende opfyldt af den; han havde ved Hoffet og i sin Kreds paa det Varmeste erklæret sig for den; han stod i stor Anseelse, var erkjendt som en Mand med Smag og Kjendskab til Literatur, et ægte ridderligt Sind; i sin Ungdom havde han reist meget, opholdt sig længe i Spanien og Italien, hans Dom blev saaledes af stor Betydning; ham

> var det, der opsøgte Digteren, stille traadte han ind i min lille Stue, udtalte sin Tak og Kjærlighed for min Bog, bad mig besøge sig, spurgte mig uforbeholdent, om der Intet var, hvori han kunde virke til Gavn for mig. Jeg antydede, hvor tungt det var at *maatte* skrive for at leve, ikke at kunne, sorgløs for det Nødvendige, udvikle sig og virke, og han trykkede kjærligt min Haand, lovede at blive mig en virksom Ven, og det blev han.

Og sandelig, "netop i de Dage", hvor Henrik Hertz havde fået fast årlig digterapanage, får H.C. Andersen det så også, "200 Species", dvs. 400 rigsdaler om året, i vore dages penge ca. 40.000 kr., *skattefrit* vel at mærke, for dengang betalte man jo ikke indkomstskat.

Om Rantzau-Breitenburgs indgriben og den deraf resulterende digterløn siger Andersen så i *Mit Livs Eventyr*:

> Jeg var opfyldt af Taknemmelighed og Glæde! jeg behøvede nu ikke, som jeg saa tidt tidligere nødtes til, at maatte skrive for at leve; jeg havde nu, i mulige Sygdoms Tilfælde, en sikker Hjelp; jeg var mindre afhængig af Menneskene om mig! Et nyt Afsnit i mit Liv begyndte!

I sin første officielle selvbiografi, den, han skrev til brug for udgaven af sine samlede skrifter i Tyskland 1847 ff., og som dengang kun fandtes på tysk og engelsk – det danske manuskript blev først udgivet 1942 med titlen *Mit eget Eventyr uden Digtning* – fremstillede han mødet med Rantzau-Breitenburg en smule anderledes, men dog væsentligt efter samme melodi: Ministeren er en dannet og belæst mand, der er begejstret for Andersens roman, *Improvisatoren*, og endda har læst den i dens danske originalversion, selv om den forelå på tysk også. Og vigtigst af alt, det er ministeren, der helt uventet opsøger digteren og spørger, om han ikke kan være til hjælp. Og digteren nøjes med at *antyde* sine behov.

Det lyder jo næsten for godt til at være sandt. Og i virkeligheden foregik det da også på en helt anden måde.

For det første bliver man lidt usikker på, hvornår det hele udspiller sig. Vi ved, at Andersen fik sin digterunderstøttelse bevilget ved kongelig resolution af 26. maj 1838. Det var ikke "i de Dage", hvor Hertz havde fået sin. Hans bevilling daterede sig til 18. februar 1837. At Andersen fik sin understøttelse, beroede ikke kun på, at Breitenburg gik til kongen og talte hans sag. Andersen måtte selv skrive en ansøgning – eller rettere, han fik digteren Carsten Hauch til at skrive et udkast til ansøgningen for sig. Og på finansdeputationens vegne er det Jonas Collin, der har formuleret oplægget til kongens afgørelse.

Endnu mere interessant bliver det så, når man undersøger det faktiske forløb omkring kontakten mellem Andersen og Rantzau-Breitenburg.

I et brev til Odense-veninden Henriette Hanck dateret 20. september 1837 skriver Andersen:

> I disse Dage har jeg gjort et Bekjendtskab, som mueligt kan have Indflydelse paa min Fremtid, mueligt ogsaa det betyder intet: Statsmenisteren [!] Rantzau-Breitenburg, der skal være een af vore meest oplyste Adelsmænd og længe har opholdt sig i Italien, har læst Improvisatoren og er blevet henrykt over Skildringen, han sender mig ved sin Secretair en venlig Hilsen og Tak; paa Grund deraf forærer jeg ham O.T., og han læser den. For et Par Dage siden kommer der Bud, for at spørge hvad Tid jeg er hjemme, da Statsmenisteren vilde gjøre mig en Vesit [!]. Jeg besluttede da at gaae til ham, aldrig havde vi seet hinanden, han tog særdeles kjærlig imod mig, jeg maatte spise Frokost med ham og han bevidnede mig sin Tak især for Improvisatoren, spurgte mig tilsidst om der intet var han kunde gjøre for mig og jeg sagde da at jeg ønskede at komme til Italien igjen, eller at faae noget vist om Aaret at leve af! Han fandt begge Dele billigt, og lovede at tænke over Maaden at indlede Sligt paa, øieblikkelig kunde det jo ikke skee. "Tillader De", sagde han, "at jeg taler med Deres Venner Collin og Ørsted, vi finde maaskee paa Raad, snart gjør

> jeg dem en Vesit, ved Hoffet er man blevet opmærksom paa Dem". Jeg fik da at høre, hvad jeg nok vidste at hverken Prinds Christian eller hans Gemalinde havde læst noget af mig, først ved en Fremmed, ved Franskmanden Marmier, der har skrevet mit Ungdoms Liv for "revu de deux mondes" [det var nu for Revue de Paris], som han oplæste ved Hoffet, har man tænkt paa den danske Digter; Prindsessen har nu været saa naadig at love at læse Improvisatoren. – Rantzau-Breitenburg indviterede [!] mig derpaa at tilbringe saa lang Tid jeg vilde paa hans smukke Gods i Holsteen, næste sommer. "Alt skal jeg gjøre", sagde han "for at Opholdet der kan blive Dem saa behageligt [som] mueligt!"

I den tyske selvbiografi skrev Andersen om sin velgører: "han var af de Mennesker man strax fatter Tillid til".

Men godt og vel to måneder efter det ovenfor citerede brev til Henriette Hanck skriver Andersen – d. 25. november – temmelig desperat til veninden i Odense om sine forhåbninger til Rantzau:

> Jeg selv haaber slet intet og er fuldkommen vis paa at Alt hvad Rantzau-Breitenburg har sagt var – Complimenter, han ligner vistnok, som alle slige Folk, Greven jeg har skildret i Romanen.

Det, Andersen hentyder til, er en skildring i hans tredje roman, *Kun en Spillemand* (1837), af en greve, der indgiver violintalentet Christian smigrende forhåbninger – men uden i realiteten at ville hjælpe ham frem.

Og hvad sker der så? Andersen skriver et desperat brev til Rantzau-Breitenburg om at gå i forbøn for ham hos kongen. Brevet, som vist nok kun er bevaret i koncept, er dateret "Kjøbenhavn i Decbr. 1837" og lyder:

> Deres Excellence er kommen mig saa kjærligt imøde, har yttret Deeltagelse for mit Vel, hvorfor en god Gud vil lønne

Dem; af hele mit Hjerte er De mig kjær, og jeg føler Trang til at nærme mig Dem, og, hvad jeg alt een Gang har sagt Dem, det, at jeg trænger til Deres Interesse, det, at De maa gjøre Noget for mig, gjør Afstanden mellem os dobbelt stor. Gid et lykkeligere Tidspunct i mit Liv var indtraadt! Det er om dette, jeg maa tale med Dem; De har jo tilladt mig det; mundtligt vilde det vistnok være mere passende; men jeg kan ikke, og De vil tilgive mig det. Jeg har i dette Øieblik megen Glæde af mine Arbeider, jeg bliver i Udlandet mere erkjendt, end jeg turde haabe; en fransk Oversættelse af "Improvisatoren" er under Arbeide i Paris og vil udkomme *der* i Begyndelsen af næste Aar; det er mig en stor Ære, og jeg er Gud taknemmelig derfor; den første Indvirkning af den Erkjendelse, Verden giver mit Talent, er Taknemmelighed, men dernæst Angest for ei at vise en større Udvikling, en bestandig Fremskriden. Jeg føler Ungdomskraft hos mig, jeg kan levere noget endnu Bedre, end jeg har gjort; men min Skole er Livet, – deri maa jeg tumle mig; komme til at reise igjen, var det Bedste for mig, og, med Guds Bistand: jeg skulde vise Frugter deraf; men det lader sig nok ikke gjøre nu! – I "Blätter für literarische Unterhaltung" har staaet, at det var roesværdigt og kongeligt af Frederik den Sjette, at han lod talentfulde Mænd reise, og man tilføier smigrende for mig, at jeg har viist Frugter deraf! En ny Reise, tør jeg troe, vilde gjøre endnu Mere; men en saadan tør jeg ikke haabe. Kongen kjender mig ikke, har ikke Idee om min Art af Virksomhed. I Bøgerne ligge ogsaa Skatte; jeg trænger til en Art Hvile for min Productivitet, for med fornyet Kraft at fremtræde til Ære for mig selv og mit Fædreland; men – jeg *nødes* til at skrive for at leve. De veed det; vi have talt derom; De var deeltagende nok til at lede Samtalen derhen. – Jeg føler det: der kan blive Meget af mig; men jeg gaaer til Grunde, gjøres der ikke Noget for mig. Med fire Hundrede Daler om Aaret, til jeg kommer i en Slags Vei, er jeg reddet; jeg er overbeviist om, at Kongen vilde give mig dem, dersom han kjendte mig, dersom han ret begreb mig,

som De gjør det. Mine Venner have sagt mig, at jeg maa gribe dette Øieblik; min Trang er ogsaa stor! Digteren, Professor Hauch i Sorø, har skrevet en Ansøgning for mig, bedet mig blot reenskrive den og overrække den til Kongen; men jeg kan ikke, jeg kan ikke sige ham det, og den Eneste, jeg veed og troer har Hjerte og Forstand dertil, er De. Mit hele Livs Lykke, al min Fremtids Virksomhed lægger jeg i Deres Haand; siig blot til Kongen, hvad jeg veed, De kjærligt har sagt til Andre om mig! Afslaa mig ikke denne Bøn! Troer De, der rører sig Noget i mig, da tag Dem af mig. Kun denne ene Gang kan jeg betle om Deres Godhed. De skal faae Ære af mig, med Guds Hjælp skal De! Jeg kan ikke overrække Kongen min Ansøgning, fortælle ham, hvem jeg er, – og hvad vil ogsaa det nytte? Nei, maa jeg give Dem den? Vil De lade den komme i Kongens Hænder, sige et godt Ord for mig, – da er jeg hjulpen; afslaa mig det ikke! Et Afslag, selv under den smukkeste Form, vil udslette enhver Forhaabning i denne Retning; da kan jeg Intet gjøre, og min Virken er saaledes forbi. Jeg veed nok, hvor Meget jeg beder Dem om; men det er mit Livs Lykke, det gjælder; overræk Kongen min Ansøgning, og, med Guds Hjælp, De skal ikke faae Skam af mig! – Med Angest og Uro venter jeg Deres Svar, om jeg tør bringe Dem Ansøgningen! Vorherre var mig altid god; det, som var bedst for mig, skete altid; han vil tale til Deres Hjerte, bedre end jeg kan det.

Det er jo desperat mands tale – og langt fra erindringsbogens fremstilling af, hvordan appelsinen helt uformodet faldt i hans turban, kun hjulpet på vej ved diskrete antydninger i samtalen mellem ministeren og digteren på dennes lille værelse i Nyhavn. I brevet forener digteren og Gud selv deres kræfter om at lægge maksimalt pres på Rantzau og med dommedagsprofeti om digterens snarlige undergang, såfremt det ønskede ikke skulle blive bevilget.

Det er ikke rigtigt, hvad Andersen fører i pennen i dette brev om, at kongen ikke kender noget til ham, og at han *derfor* har brug for Rantzaus mellemkomst. Fredrik VI havde som bekendt både i forbin-

delse med Andersens skolegang og i forbindelse med hans store dannelsesrejse til Frankrig og Italien i 1833-34 taget stilling til ansøgninger vedrørende Andersen, og Andersen havde i forbindelse med, at han ville søge om penge til dannelsesrejsen, dediceret sin digtsamling *Aarets tolv Maaneder, tegnede med Blæk og Pen* (udkommet d. 18. december 1832) til kongen og været oppe hos ham for at overrække bogen – og derefter overrække ansøgningen, altsammen meget morsomt beskrevet i *Mit Livs Eventyr.* Så kongen vidste udmærket, hvem Andersen var, og Andersen havde allerede klar erfaring med selv at gå op til kongen og overrække en ansøgning.

Men det ville da selvfølgelig være endnu bedre at få en minister til at tale sin sag. Så kan man altid bringe Gud i spil og true med digterisk selvmord for at få ministeren op af stolen...

Første besøg på Breitenburg

I følge Andersens brev til Henriette i Odense var han så af Rantzau blevet inviteret til at besøge Breitenburg den følgende sommer, dvs. i 1838. Men det år kom han kun på en sommertur til Fyn og Sjælland. Og i 1839 gik turen til Sverige. Først i 1840 kom han sydpå. Ikke i kraft af kongelige rejsepenge, sådan som han allerede her i 1837 havde lagt op til. Hans skuespil *Mulatten* havde givet ham så stort et honorar, at han kunne kaste sig ud på sit hidtil største rejseprojekt, den næsten ét år lange Europa- og Orientrejse, som resulterede i rejsebogen *En Digters Bazar* (1842). Kongelig understøttelse fik han først brug for undervejs, da pengene var ved at slippe op, inden han var nået til Grækenland. Og da var det ikke Rantzau, men Jonas Collin, som søgte om støtte på hans vegne og i hans fravær.

På udturen på denne store rejse aflægger Andersen da visit på Breitenburg, som er beliggende ved Itzehoe. Om det fortæller han i *Mit Livs Eventyr*:

> Paa Udreisen blev jeg nogle Dage i Holsteen hos Grev Rantzau-Breitenburg, hvis Fædreneborg jeg nu første Gang besøgte; jeg saae den rige holsteenske Natur, Hede og Marskland.

> Skjøndt seent paa Høsten var det smukke Dage, paa en af disse besøgte vi den nærliggende Landsby Münsterdorfs Kirkegaard, hvor *Siegfried von Lindenbergs* Forfatter [J.G. Müller, 1743-1828] ligger begravet, Müller von Itzehoe, som han ogsaa kaldtes, Tydsklands meest læste Romandigter i det forrige Aarhundrede, der skrev *Komische Romane aus den Papieren des braunen Mannes*; eengang den meest læste Romandigter og dog som Ældre næsten glemt af sin Tidsalder, han havde imidlertid fra Kongen af Danmark en Pension til sin Død (den 23de Juni 1828), kunde altsaa leve og – lide, dersom han var, hvad vi kalde: "af en følsom Natur".

Andersen var taget med dampskibet "Christian den Ottende" fra København til Kiel, hvor han og rejsefællen, løjtnant Trepka, indlogerede sig på hotel Stadt Kopenhagen, hvorpå de aflagde visit hos hertugen på slottet.

I dagbogen nævnes hertugen ikke ved navn, men det har drejet sig om hertug Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg, en bror til den senere danske konge, Chr. IX.

Om aftenen, da Andersen var gået i seng, og Trepka var ved at tage tøjet af, kom der invitation til Trepka om at komme til bal hos hertugen – men ikke nogen invitation til Andersen, som reagerede med lettelse, fordi han ikke havde passende tøj med til et slotsbal, men samtidig med ærgrelse, for han havde jo lige så vel som Trepka gjort visit hos hertugen. Altså en tilsidesættelse!

Besøget på Breitenburg beskrives med mange detaljer i dagbogen. Det starter mandag d. 2. november med afrejsen fra Kiel:

> Klokken lidt over 6 kjørte Trepka og jeg i en ret smuk Morgen med Lohnkutscher til Neumünster, her spiiste vi Frokost sammen med en dansk Ingenieur-Officeer og Arbeidere, der ligge her for at arbeide paa den nye Jernbane. – Omtrent en Miil endnu havde vi Chaussee, og nu gik det over Hedeveie i øde, mennesketomme Egne, det mindede mig om Heden i Bulwers *Ernst Maltravers*. Husene uden Skorsteen, hvor

Røgen stod ud af den store aabne Port. Veiene i Byerne førte hundrede Aar tilbage i Tiden, Alt var Dynd og Mudder. Klokken 5 kom vi til Slottet Breitenborg, hvor vi mødte en Herre der kjendte Trepka, han sagde at Greven havde sendt sin Eqvipage efter mig til Kellinghusen og at Postmesteren i Bramstedt havde faaet Ordre at besørge mig derfra til Kellinghusen i een af sine bedste Vogne. Det ærgrede mig. I Slotsgaarden kom Excellense mig venligt imøde og efter Toilette kaldtes jeg til Bords. Vi vare flere, Hr. Tømmermand [givetvis en ved næste besøg omtalt hr. Timmermann fra Haderslev]..... Jeg har faaet en smuk Sal og et rart Sovekammer; jeg læste ved Kaffebordet *En Comedie i det Grønne* og nogle Eventyr, gik derpaa til mit. Greven ledsagede mig.
Tirsdag den 3die Nov.: Oppe Klokken 8; puslet med mit Tøi; efter at have drukket Thee og Kaffe paa mit Værelse spadserede jeg i den smukke Slotshave, der er gjennemskaaret af en Canal, her Udsigt til Itzehoe, Slotscapellet tager sig smukt ud mellem de høie Træer. Excellense førte mig ind i Capellet og oven paa en Slags Riddersal, hvor der hænge Portrætter af alle hans Forfædre; fra Taarnet er en viid Udsigt til hiin Side Kellinghusen. (Igaar passerede vi en Skov, den saae med sit brune Løv aldeles ud som en Kobberskov, den havde noget saa aldeles fortryllet, at det store Qvæg, som mødte os i den dyndede Vei, forekom mig forvandlede Mennesker, thi det Ene maatte jo svare til det andet). Til Middag i Dag var Postmesteren Kammerherre Krogh med tre smukke Døttre, den næst ældste var min Borddame, hun gjorte [!] sig meget interessant, Digteren Lobedanz var til Bords, jeg læste *Maurerpigen* og fortalte flere af mine Eventyr [...]
Onsdag den 4 Nov.: Hele Morgenstunden hører jeg Grevens ældste, sindssvage Broder banke paa en Dør; det er saa hans Vane; engang naar han døer vil man der hver Nat troe at høre en saadan Banken og da fortælle Historien om hans Tilværelse [...] Kjørte med Excellensen og Hr. Tømmermand til Itzehoe til Excellensens Broder, som boer der, gjorte Vesit

hos Krogs. Stort Mandfolke Selskab til Middag, en Hr Abel, som vist har havt en skjøn Tenor sang, Hennings, som jeg kender fra Nysø var med, Trepka, Grev Ahlefeldt; Greven førte mig til Bords, gjennem sit Galerie af de thorvaldsenske Værker, min Skaal blev drukket. Jeg læste Eventyr for dem. Digteren Lobedanz skrev i min Stambog (han er gift med en forhenværende Tjenestepige, her paa Slottet). Et lille Værelse her er malet med indiske Prospekter, Palmer og Blomster, paa Divanen staae duftende Hække og Porcelains Figur, Venus, Mercur & Fugle i Bure sees mellem det Grønne.

Da de Andre var borte, sad vi endnu og sladdrede til Klokken 10 1/2 (der var imidlertid en stor Ildebrand i Nærheden) [...] Greven fulgte mig til mit Værelse og sagde mig kjærligt Lev vel! – jeg pakkede ind. *Torsdag den 5 Nov.*: Oppe Klokken 6. Kjørte med fire Heste og Tjener til Itzehoe. Tømmermand fulgte mig til Heiligenstädten (hvor Grev Blume boer). Her er den ældste Kirke i Landet, sjunket halv ned i Jorden, eller rettere Jorden voxet op over den [...]

Da vi skulde bort gjorte Dampskibet for kort en Maneuver og vi dannede en Bro over Stören, det tog over en halv Time op. Hennings fulgte mig ombord. Reisen gjennem Marsken er eensformig; Stören gjør her mange Bugter, Husenes Gavle ere malede græsgrønne; da vi med Dampskibet Stören, som gjør sine første Reiser iaar og er støbt af Jern, gjort i Glasgow, kom ud i Elben, holdt vi os meest paa den hannoveranske Kyst, hvor vi optoge Passagerer.

Vi mødte et engelsk Dampskib og siden et stort Fartøi med udvandrende til America. Vi fik en Madam op, som vi senere satte af oppe i Elben til et Skib, som kom fra America, Manden, som var Styrmand kom med en Baad og tog imod hende, hun fik et dygtigt Smaskkys. En Baad havde vi et langt Stykke paa Slæbetoug. To Holstenere ombord (en Hr Dal) kjendte mig og sluttede sig til mig, siden kom en Hamborgsk Kjøbmand, som var henrykt over at see Forfatteren til "Nur ein Geiger" [...] Blankenese tog sig storartet ud. I det jeg kom i Land ved

> Altona, blev en Fremmet presenteret for mig, han sagde han var lykkelig ved at see Danmarks største Digter, jeg sagde: "Jeg maa løbe, for han gaaer der afsted med min Kuffert", og saa pilede jeg af og kom i en Droske, men maatte give for den 3 Mark Banko, ligesaameget som for hele Dampskibs Reisen.

Man må sige, at Andersen er blevet vel modtaget på Breitenburg, og finalen med den fremmede rejsende, der erklærer sig lykkelig ved at møde "Danmarks største Digter", har heller ikke været uden sødme for en digter, der hjemme absolut ikke blev sat i første række. Vi er jo trods alt kun i 1840, og Andersens tyske berømmelse hviler på dette tidspunkt især på hans romaner, ikke mindst den nævnte *Nur ein Geiger* (tysk oversættelse 1838, den danske original fra året før hedder som bekendt *Kun en Spillemand*, den roman, som Søren Kierkegaard rakkede ned og brugte som afsæt for at erklære, at Andersen

Breitenburg 4 Nov 1840. Tegning af H. C. Andersen. Odense Bys Museer.

var uden evner som romanforfatter). Det er i den forbindelse også værd at bemærke, at Andersen nu begynder at læse eventyr højt. De var først begyndt at komme i tysk oversættelse 1839, altså året før.

Da Andersen var kommet hjem fra sin store rejse, udgav han en bog om den, en af hans mest farverige rejsebøger, *En Digters Bazar* (1842). I førsteudgaven af den kan man læse nogle lange, trykte dedikationer foran hvert af bogens seks hovedafsnit. Italiens-afsnittet har følgende dedikation:

> Den ædle Greve, Geheime-Statsministeren Konrad Rantzau af Breitenburg i Holsteen, og Tydsklands store Maler Cornelius i Berlin, bringer jeg disse Skizzer fra Italien.

Den uforberedte læser vil selvsagt studse over, at Rantzau på Breitenburg figurerer foran Italiens-afsnittet. Men forklaringen ligger i historien omkring Andersens digterapanage, hvoraf det fremgik, at Rantzau var en stor ven af Italien og – ikke mindst – af Andersens roman om Italien, *Improvisatoren.* Så dedikationen her er en tak for aktiv støtte til opnåelse af den årlige digterydelse.

Men ikke nok med det. I rejsebogens første del, "Tydskland", er kapitel II en skildring fra besøget på Breitenburg. Som altid lønner det sig at sammenligne dagbogens notater med det, som Andersen så bagefter litterært har fået ud af de faktiske oplevelser. Her kan enhver ved selvsyn se, hvilket trylleri der opstår, når Andersen maler med sin pen. Livets prosa bliver til poesi:

> Fra Kongeveien mellem Kiel og Hamborg dreiede min Vogn ind over Heden, jeg vilde aflægge et Besøg paa Breitenburg; en lille Fugl fløi mig qviddrende imøde, som om den vilde ønske mig velkommen.
> Den lyneborgske Hede faaer Aar for Aar flere Skovplantager, Huse og Landeveie, derimod Fortsættelsen af den, gjennem Hertugdømmerne og ind i Jylland, har endnu for største Delen samme Udseende, som i det forrige Aarhundrede. Der er Characteer og Poesi i den danske Hede: Her er Stjernehimlen

udstrakt og stor, her svæve Taagerne i Stormen, som Ossians Aander, og Eensomheden lader os her have Besøg af vore helligste Tanker. Som et Spøgelse af en Skov voxer her Grupper af forkuede Ege, med Mos til ud paa de yderste Grene; en ægyptisk Slægt med guulbruun Hud og kulsorte Øine fører her sit Nomadeliv, steger under aaben Himmel det stjaalne Lam og holder Bryllup og Dands udenfor Huset, der er hurtigt reist af Lyngtørv midt paa den eensomme Hede.

Kun langsomt bevægede min Vogn sig frem i det dybe Sand; jeg troer man kunde blive søsyg ved at kjøre her. Bestandigt fremad gjennem øde, mennesketomme Egne; de enkelte Huse, man her kommer forbi, ere udstrakte Længer, hvor Røgen hvirvler frem gjennem den aabne Port! Husene have ingen Skorstene, det er som om Arnestedet manglede, som om derinde intet Hjem var, som om kun den Fremmede paa Vandringen over Heden her i Hast tændte en Ild midt paa Gulvet og varmede sig lidt, for atter at vandre videre! – Skorstenene paa Bondens Huus og den hvirvlende Røg gjøre det hjemligt; Skorstenen pynter og opliver næsten ligesaa meget, som Blomsterqvarteret foran Huset – men her var det i Harmoni med Hede-Egnen og med den kolde Efteraarsdag. Solen skinnede vel, men den havde ingen varme Straaler, det var maaskee heller ikke engang Solen selv, men kun dens skinnende Kjortel, som den lod glide hen over Himlen. Ikke et Menneske mødte vi, ikke en Qvæghjord var at see; man kunde næsten troe, at Alt var sovet ind eller bundet ved en Fortryllelse.

Først ud paa Eftermiddagen aabenbarede sig et frodigt Landskab; vi saae en stor Skov, dens brune Løv i Solskinnet gav den Udseende af en Kobberskov, den havde noget saa aldeles forhexet, at da just en stor Drift Qvæg kom ud af Tykningen og stirrede paa os med store Øine, gik der et heelt Eventyr op for mig om den forhexede Stad i Kobberskoven.

Bag Skoven kom vi gjennem en stor Landsby, der om den ikke førte mig ind i Eventyrenes Land, dog bragte mig tilbage i et andet Aarhundrede. I Husene syntes Stald, Kjøkken og

Stue at gaae i eet. Landeveien var dybt Dynd, hvori laae store Kampesteen. Det var malerisk nok og det blev endnu mere; thi midt i den tætte Skov skinnede i Aftensolen en Ridderborg med Taarn og takket Gavl, og mellem den og os bugtede sig en Flod bred og dyb.

Broen dundrede under Hestenes Hov; vi rullede gjennem Skov og Have ind i den aabne Borggaard, hvor Lysene travlt bevægede sig bag Vinduerne, hvor Alt saae rigt og hyggeligt ud. Midt i Gaarden staaer en stor gammel Brønd med et kunstigt udarbeidet Gitter, fra dette fløi en lille Fugl, – det var bestemt den samme, der qviddrede mig Velkommen idet jeg kjørte ind over Heden, den var kommet herhid før jeg, den havde meldt mit Komme, og Borgens Eier, den ædle Rantzau, førte sin Gjest til et velsignet Hjem, Retterne dampede, Champagnen knaldede! – jo det var bestemt Trolddom! en nøgen Hede, en Kobberskov og bag ved disse et gjestfrit Slot med skjønne Billeder, duftende Træer og Blomster ved de bløde Divaner. Det var Trolddom! Jeg tænkte paa det stormende Hav, paa den eensomme Hede, og følte: man kan dog have det godt i denne Verden.

Fuglen qviddrede udenfor, mens jeg saae ud af Vinduet; tilfældigviis faldt Lyset hen paa Brønden og det var ligesom om Spanden gik op og ned af sig selv og midt i Spanden sad en lille Nisse, og nikkede Velkommen; jeg tog bestemt ikke feil, thi Nissens Bedstefader har engang i Skoven rakt en Rantzau til Breitenburg et gyldent Bæger, da Ridderen red ved Maaneskin gjennem Skoven;[1] Bægeret gjemmes endnu i det udskaarne gamle Egeskab i Riddersalen over Kapellet, jeg har selv seet det, og de gamle Billeder paa Væggen, alle stolte Riddersmænd, bevægede Øinene; det var ved klart Solskin, havde det været i den maanelyse Nat, da vare de bestemt traadte ud af Rammen og havde drukket en Skaal for den elskelige Greve, der nu hersker paa det gamle Breitenburg.

"Den paradisiske Lyksalighed har ingen Historie!" siger en Digter, "den bedste Søvn har ingen Drømme", erkjender jeg,

og paa Breitenburg bragte Natten ingen Drømme. Ved Daglyset derimod gik gamle Sagn og Minder som Drømme fremfor Tanken, de hilste mig under Havens ældgamle Alleer, de sad og nikkede paa Vindeltrappen i Vagttaarnet, hvor Skotterne laae paa Udkig, den Gang Wallensteins Tropper havde leiret sig udenfor; Wallenstein lod Mændene falde for Sværdet, og da Qvinderne i Borgen paa hans Befaling ikke vilde vaske Blodet af Gulvet, lod han dem ogsaa nedhugge.

I den evig unge Natur rundt om gik gamle Minder; fra Slottets høie Taarn saae jeg vidt omkring over det frodige Marskland, hvor i Sommeren det fede Qvæg gaaer i Græs til Boven; jeg saae over de mange Skove, i hvilke Ansgarius har vandret og prædiket Christi Lære for de danske Hedninger; derovre minder endnu en lille Landsby om hans Navn,[2] der har hans Gaard staaet, her levede han; Kirken hist ved Heiligenstädte, hvor Jorden er voxet høit op om Muren, er endnu fra hans Tid; som den Gang, speiler den sig endnu i Støren, der hvor han i sin fattige Fiskerbaad roede over til den lille Sti mellem Rørene.

Jeg vandrede i Slottets Have under de gamle Træer ved de bugtede Kanaler, Hyldebusken og Rosentræet bøiede sig over Vandspeilet for at see hvor smukt de blomstrede. Bonden gik paa Digerne og trak Baaden op mod Strømmen. Jægeren med sine Hunde tog Vei ind i den kobberrøde Skov. Posthornet klang, og det var som Skov og Mark fik Stemme, som istemte den Efteraarets Dødshymne: "den store Pan er død!"

Da Solen var nede, lød Sang og Bægerklang i Borgen; jeg vandrede gjennem Salen, hvis mørkerøde Vægge omfatte Basreliefs af Thorvaldsen og fremhæve de smukke Buster og Statuer; udenfor heldede sig op til Vinduet Rosenhækken med sin bladløse Green med de røde Hyben og den drømte, ved Sommerlivet inde i Salen, at den selv endnu var ung og

---

[1] HCA tilføjer her i en fodnote: Foruden Bægeret fik Slægten ogsaa en Guldrok; Sagnet om disse Gaver er besjungen paa Tydsk af Lobedanz, paa Dansk af H.P. Holst.

[2] I en ny fodnote oplyser HCA landsbyens navn som: Willenscharen.

> blomstrende, og at hver Hyben var en Knop, der imorgen vilde aabne sig. Og Nissen sad paa Brøndkanten og slog Takt med sine smaa Fødder, den lille Fugl qviddrede, "her er smukt i Norden! her er godt i Norden!" og dog fløi Fuglen til de varme Lande! og Digteren gjorde det samme.

Fuglen og nissen er de tildigtede ledemotiver, der binder buketten sammen til den rene og skære poesi, og fuglen fører så sluttelig videre ud på rejsen. Det er en digter ved arbejdet nok så meget som en rejsende på vejen, vi oplever her.

Møde med Augustenborgerne

I 1842 var Andersen inviteret til at holde sommerferie på Gisselfeld hos Danneskiold-Samsøes. Kontakten til dem var kommet i stand via baronesse Stampe på Nysø, hvor Andersen en overgang var regelmæssig gæst sammen med Thorvaldsen. Som sædvanligt "gik han i arv" fra herregård til herregård!

Hele juli måned var han gæst på Gisselfeld. Vejret var meget skiftende og hans eget humør ligeså. Meldinger fra København om hans teateropførelser var med til at forstemme ham, og i lang tid var han også plaget af diverse helbredsproblemer. Indimellem, som da han i dagene 8. til 11. juli er på visit på Bregentved, nødes han dog til at indrømme for sig selv, at han her har det "greveligt godt" (dagbogen af 8. juli), eller at "det er en Fee-hule, kun Bladenes Critik kommer som en Luftning til mig og minder om den urolige Sø ude" (dagbogen d. 9. juli). Men kritikken er dog nok til, at han får ideen til "Historie om en And" (dagbogen d. 5. juli) og så d. 26. kan notere: "Begyndt igaar paa Svaneungen". Med andre ord: eventyret "Den grimme Ælling".

Tilbage på Gisselfeld d. 11. bliver han præsenteret for nye gæster på slottet, den gamle grevinde Danneskiold-Samsøes datter, hertuginde Louise Sophie, og hendes mand, hertug Christian August af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenborg, der skulle bo der nogle dage sammen med deres fire børn, Louisa Augusta,

Caroline Amalie, Frederik og Christian. Andersen laver en af aftenerne blomsterlotteri, der "gjorte stor Lykke" (dagbogen d. 12.), går tur først med hertuginden, siden med Caroline Amalie. Og: hertugen "underholdt sig længe med mig"!

Sammen med prinserne og de andre herrer er han på udflugt til Holmegaard Glasværk, og om aftenen d. 13. er der stort taffel og bal med indbudte gæster. Andersen noterer i sin dagbog, at han blev budt op til dans af fire damer og til sidst af Caroline Amalie, "men jeg dansede ikke".

Samme dag indbyder hertuginden Andersen til at tilbringe en jul på Augustenborg, og dagen efter inviterer hertugen Andersen til at tilbringe en sommer hos dem.

Igen og igen på Breitenburg

Modsat af, hvad mange mener om H.C. Andersen – at han var en snob, der masede sig på hos de fine og nassede på slotte og herregårde – så gjorde han ikke selv noget for at efterkomme denne dobbelte invitation. Julen 1842 holdt han på Bregentved og var i nytåret på Gisselfeld. Allerede d. 30. januar tager han af sted fra København ud på en lidt over 4 måneder lang Europa-rejse over Tyskland og Belgien til Paris, hvor han er en hel måned. Derefter via Strassbourg til Tyskland. Her via mange mellemstationer omsider tilbage til Danmark.

Både på udturen og på hjemturen gør han ophold på Breitenburg.

På udturen tager han via Odense til Assens og sejler derfra med dampskib til Aarøsund, får i forbifarten et indtryk af Haderslev – "Hadersleben tog sig ret anseelig ud; jeg tænkte paa Gert Vestfaler" (dagbogen d.31. januar. I Holbergs komedie *Gert Westfaler* fortæller den meget talende barber altid om sin rejse fra Haderslev til Kiel). Han drikker kaffe i Åbenrå (Apenrade), kommer til Flensborg, som han i lighed med Haderslev finder er "en anseelig Stad" (dagbogen d. 1. februar). Men "herfra begyndte Heden; Husene uden Skorstene laae som store Liigkister paa det sorte Lyngtæppe, kolde graae Skyer hang, som Sørgefaner oven over" (onsdag d. 1.)

Så kommer han til Slesvig, "en stor, anseelig Stad (det er de åbenbart allesammen dernede!), Slottet laae i Foraars Solskin for mig" (smst.).

Videre "over en bred tung Hedevei kom vi ud paa Eftermiddagen til Festningen Rendsburg, den saae eensom ud; efter et daarligt Middagsmaaltid reiste vi. Veien blev nu slettere og slettere; den videde sig ud til alle Sider, Trækvind i Vognen; ud paa Aftenen i den lille By Römmels. Vognen gik som et Skib i huul Sø, vi ventede at vælte; Klokken 12 naaede vi Itzehoe hvor jeg tog ind paa Gjæstgiverstedet og kom i Seng 1 1/4" (smst.).

Næste dag går turen videre til Breitenburg "i Storm og Skylregn; Stören stod meget høit. Rantzau og hans Søster toge hjerteligt mod mig. Timmermann fra Hadersleben er her. Øm og tung i alle Lemmer; boer i de samme Værelser, som sidst og føler mig ret glad!" (d. 2.)

Ledsagebrev til Märchen meines Lebens ohne Dichtung fra H. C. Andersen til Hertuginde Louise Sophie af Augustenborg den 26. marts 1847. Brevet lyder:

Kjøbenhavn 26 Marts 1847

Naadigste Hertuginde!

Deres Durchlauchtighed vil venlig modtage denne lille Bog, der opruller et Menneske-Liv for Dem: der afspeiler sig ogsaa de smukke Dage jeg levede paa Augustenborg og Gravensteen; med dyb Taknemlighed erindrer jeg al den Naade og Godhed, som er viist mig; det vil glæde mig særdeles at høre, at Deres Durchlauchtighed, som ogsaa Hertugen, har læst dette lille Livsmaleri, som jeg ønsker maa bringe min Taknemlighed i Erindring hos Dem Alle. Tør jeg vove at sende mine ærbødigste Hilsener ogsaa til Prindsesserne og Prindserne.

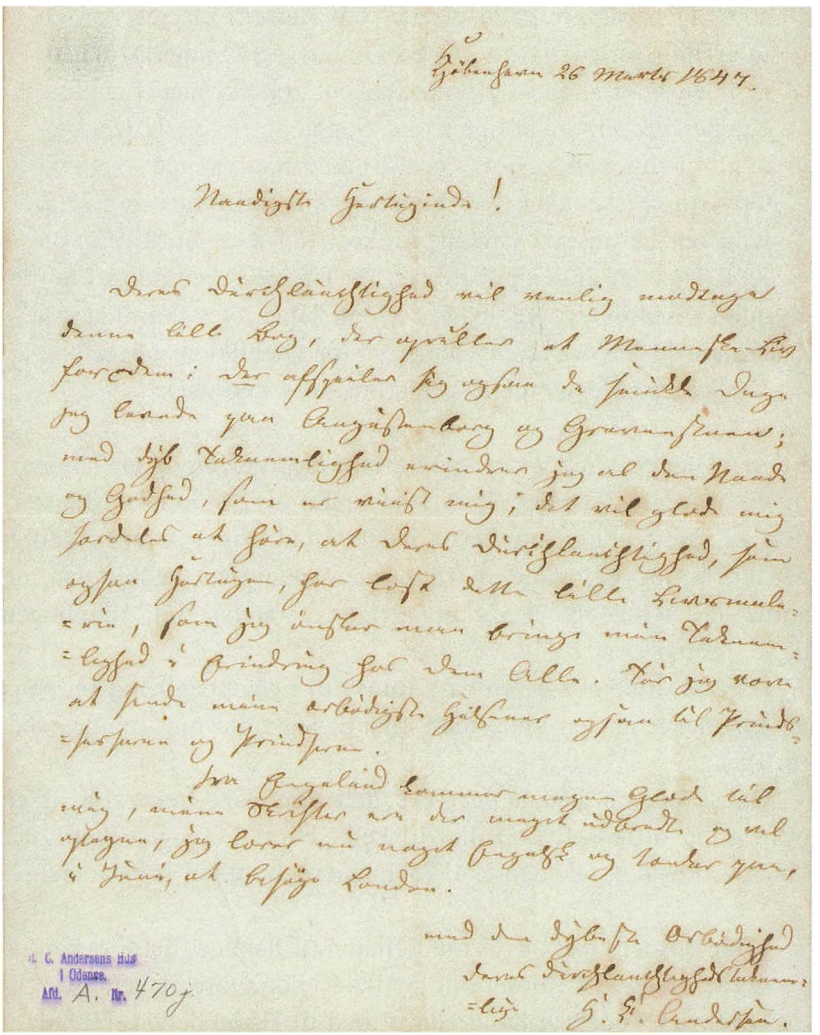
Fra Engeland kommer megen Glæde til mig, mine Skrifter ere der meget udbredte og vel optagne, jeg lærer nu noget Engelsk og tænker paa, i Juni, at besøge London.

Med den dybeste Ærbødighed

Deres Durchlauchtigheds taknemlige

H. C. Andersen

Digteren Lobedanz er der igen. Andersen fordriver tiden med spadsereture og udflugter, lider indimellem af diverse fysiske kvaler, hører af den lokale læge, at der er kopper, men da Rantzau vil have dem alle revaccineret, slår Andersen sin lid til, at det endnu ikke er 7 år siden, han blev vaccineret sidst. Og så får han da også stunder til at skrive på sit verdensfilosofiske læsedrama *Ahasverus*.

H. C. Andersens Hus
I Odense.
Afd. A. Nr. 470j

Da det oven i købet sætter ind med kulde og snevejr, bliver han meget forkølet og må hver dag spise havresuppe for sin dårligdom.

Inden alt dette satte ind, nåede han dog at skrive en optimistisk rapport til vennen Edvard Collin hjemme i København:

> Rantzau er noget sygelig, men dog oppe og taler ret livlig; han modtog mig saa nydelig, er saa overordenlig opmærksom, Tjenerne ere naturligviis, som Herren, saa jeg næsten føler mig forlegen ved al den Omhue og Opmærksomhed. [...] Jeg boer smukt og godt; har en stor Sal med prægtige Kobberstykker, et Par Lehnstole, Sopha og en dygtig Kakkelovn; et hyggeligt Soveværelse med Gulvtæppe og god Opvartning. Klokken 9 drikker jeg min Kaffe hos mig selv, Klokken 12 spise vi samlede Frokost, 4 1/2 er det Middag og Kl 8 Thee, efter denne læser en Hr Timmermann høit i Fieldings *Tom Jones*; jeg spadserer een Time hver Formiddag i Haven og langs Stören, denne er for Øieblikket meget høi, Vandet staaer over alle Engene (brev af 4. februar).

Ellers byder opholdet på en spadseretur med greven og hr. Timmermann til Amoenienhöhe: "Udsigten smukt over Stören til Münsterdorf og Breitenburg; mødte en meget smuk Pige; Aftenen deiligt Maanskin, jeg gik alene en Tour paa Landeveien, tænkte paa, nu spille de i Kjøbenhavn *Mulatten*, og ere i anden Act" (dagbogen d. 13. februar).

Han får drukket sig "en halv Ruus" til i champagne og får spist alt for meget af den gode mad "saa at jeg følte mig mindre vel" (d. 15.)

Og så undgår han heller ikke helt ærgrelser fremkaldt af en opfordring til at skrive et digt til Peter Hiort Lorenzen (ham, der "blev ved med at tale dansk"), købmand og politiker fra Haderslev:

> Efter Bordet kjørt med Timmermann til Itzehoe; det Fæ, han sagde i Dag ved Bordet om jeg ikke vilde gjøre et Vers over Lorenzen, som han kunde have med til Hadersleben. De vil

dog ikke have et til Roes over ham, og andet kan Hr A ikke gjøre sagde Greven (dagbogen d. 16. februar).

En halvkvædet vise, og mere får man ikke at vide om den lille kontrovers.

Først d. 19. rejser Andersen videre fra Breitenburg.

På hjemturen kommer han via Hamborg og Itzehoe igen til Breitenburg og bliver der fra d. 2. til d. 13. juni. Til Itzehoe kommer han

Grev Konrad Rantzau-Breitenburg (1773-1845). Litografi af Em. Bærentzen, 1845. Odense Bys Museer.

med dampskibet Stören, men floden af samme navn arter sig så skikkeligt denne gang, at han noterer: "Floden Stör kjedelig!" (2. juni). I Itzehoe venter en vogn på ham med fire heste for og to tjenere bagpå. "Jeg foer afsted forbi de gabende [gloende, det er det tyske ord "gaffen", der ligger bag] Folk, og gjennem den duftende Skov" (smst.).

På Breitenburg forårsager en velmenende vaskekone en mindre katastrofe for ham: "Mit smukke Silke Shavel skulde stryges, Vadskekonen har gjort det vaadt og det nye, kostbare Stykke er fordærvet, ilde Humeur herover" (3. juni). Endnu dagen efter, pinsedag, er han "i ilde Humeur over mit Tørklæde". Det lettede antagelig lidt på stemningen, da selskabet denne pinsedag kørte ud til Amoenienhöhe og drak té. Og 2. pinsedag er de på en udflugt i retning mod Kellinghusen:

> smukt Veir; kjørt [...] gjennem Skov og over Hede, forfeilet Veien, kom til Plantagen og Bygningen, der indvendig var indrettet som et Telt, Lyset kom ind af store Glasruder i Porten. I Dilen var Skorsten. Spadseret til et Tingsted i Skoven, Folk kom fra Kirke, Pigerne med Mandshatte med store Sløifer [...] Idag Sommer her (dagbogen d. 5. juni).

Han får under opholdet skrevet lidt på *Ahasverus*, men det er kun en enkelt dag, han tager sig sammen til at være lidt produktiv. Ellers rummer dagbogen en stemningsfuld beskrivelse af en spadseretur:

> Efter Regnen gik jeg i Haven, mellem Rødtjørn, Hvidtjørn, hængende Birke og Graner. Vandet dryppede fra Birkene, Solen skinnede ind i mellem Træerne hen af det vaade Græs, der var en Duft, især af Birken. Ude paa Engen gik i det høie Græs Qvæget med Klokker om Halsen; Storkene fløi med store udbredte Vinger hen over Engen. Aftenen smuk, Nattergalen sang i Maaneskin. Jeg tidlig i Seng og drukket Cameelthee! [dvs. kamilleté] (dagb. d. 10. juni).

Kamilleté - ja, dagen inden afrejsen klager han over, at hans mave ikke er rask. Ledsaget af Rantzaus tjener Christian kører han til Neumünster. På første station undervejs står der oven i købet et bord dækket til ham. I Neumünster tager han ekstrapost til Kiel, hvor han tager ind på hotel Stadt Hamburg og gør sig til gode med noget ganske andet end kamilleté, nemlig porter og punsch. Da han næste dag skal med dampskibet Christian VIII fra Kiel til København, har han dog både hovedpine og diaré. Så meget for porteren og punschen. Han skulle nok have holdt sig til kamilletéen.

I 1844 tog Andersen så på en lidt over to måneder lang Tysklands-rejse, fra d. 23. maj til d. 3. august. Det skulle blive en betydningsfuld rejse, for den førte til venskabet med arvestorhertug Carl Alexander i Weimar og til kontakter i det tyske musikmiljø (Carl Maria Weber og ikke mindst ægteparret Schumann).

Fra d. 25. maj til d. 14. juni er Andersen på Breitenburg. Han blev hentet i Bramstedt, hvor han havde overnattet, af grevens vogn. Alt viste sig at være betalt af Rantzau. Om turen til Breitenburg skriver Andersen:

> Det gik i evigt krydsende Veie; dog mindre Hede end naar man reiser fra Neumünster. To Gange kjørte vi tvers igjennem en Flod; jeg vidste ikke hvor vi kjørte men jeg stolede paa Kudsken, og tænkte derved, saaledes skulde man ogsaa paa sin Fart gjennem Verden stole paa Gud, at han nok kjørte os den rette Vei til Maalet om den endogsaa gik os lidt vel i Cirkel (dagbogen d. 25.).

På Breitenburg får han sine sædvanlige to værelser, spadserer i haven, hvor de udsprungne syrener dufter, og hvor nattergalene slår både dag og nat. Helt godt har han det ikke, bl.a. får han diaré efter igen at have drukket for meget champagne. Han er som før på udflugt til Amoenienhöhe, hvor han møder mennesker, han kender fra København.

På den ene side føler han sig indelukket på Breitenburg og keder sig lidt, på den anden side er der smukke naturoplevelser:

> For den kolde Blæsts Skyld kan kun spadseres i Læ paa een Side af Slottet, det varmer at læne sig op til de solbelyste Drivhuse og see ud paa det flade, grønne Marskland, stille og ensformigt, Tiden skrider ligesaa; Spisetiden er Livsmomenterne [...] den gamle Portner som jeg saae forrige Aar sidder endnu som før i Gangen og læser i en Bog eller bryder Skorper itu af sit Brød til Paafuglene [...] (dagbogen d. 29. maj).
> Smukt Solskin. En sagte Summen gik gjennem Skoven, som var det en Bisværm tæt ved, og i dette Underlag af Toner hævede sig Nattergalens Slag og Kukkeren. – Nu blomstrer Rød- og Hvidtjørn, Guldregn og Syrener. Gjedden staaer stiv som et Rør i Vandet tæt ved Aakandens Stilk. Lindetræet sætter Knopper. Sommerfuglen flyver om, men i Drivhuset ere endnu Melonerne, som Legetøi. Guldsmedene med de glindsende gjennemsigtige Vinger flyve henover Vandspeilet. Blodbøgen er sortbruun i Solen, men hvor denne altid mangler er den næsten grøn (dagbogen d. 30.).

Det er præcise naturiagttagelser og samtidig allerede her i en hastigt nedskrevet dagbogsnotits et lille stykke stemningslyrik! Den fortsætter, da han under en tur til Itzehoe oplever en måneformørkelse:

> I Aften en total Maaneformørkelse, det saae ud, som om der var hængt et sort Flor over Maanens røde Skive, flere Stjerner traadte frem, Nattergalene blev ved at synge (dagbogen d. 31. maj).

I Itzehoe er han ved en frokost sammen med to herrer fra Glückstadt, hvoraf den ene er en "anti-Däne, Holstener, jeg følte Blodet blive varmt ved hans fine Udfald mod Danmark" (dagbogen d. 1. juni). Andersen er ved at komme i affekt, da det nationale spørgsmål nu begynder at brænde på i diskussioner omkring ham. Det er jo så anden gang, han på Breitenburg oplever en snert af den politiske virkelighed omkring sig. Denne gang ydermere på den måde, at han en dag finder et eksemplar af sit skuespil *Kongen drømmer*, der

var blevet førsteopført d. 14. februar samme år og udgivet i bogform d. 22. februar. Her har en eller anden skrevet på bogen: "demagogisch, schandinavisch antiholsteinisch Drama"! (dagbogen d. 29.).

En stor del af tiden var vejret koldt, gråt og blæsende. Et par enkelte smukke dage blev det dog også til, og Andersen kom da også på flere udflugter, bl.a. til Kellinghusen. Den jernbanebegejstrede Andersen noterer i dagbogen, at "i Marsklandene ere Alle mod Jernbanerne, disse ødelægge deres Jorder og de kunne ikke selv have Nytte af dem" (dagb. d. 3. juni).

Ellers bruger han opholdet på Breitenburg til at få et presserende arbejde fra hånden. Andersens gode ven og store forbillede, billedhuggeren Bertel Thorvaldsen var pludselig død d. 24. marts. Og nu her på Breitenburg arbejder Andersen så på at skrive en mindeartikel om vennen, en lille Thorvaldsen-biografi. Den blev offentliggjort i Berlingske Tidende d. 30. december 1844 under titlen "Bertel Thorvaldsen. En biografisk Skizze", men blev faktisk skrevet færdig her på Breitenburg, hvor han læste den op om aftenen d. 6. juni.

Det skulle blive Andersens sidste besøg på Breitenburg. Rantzau døde 1845. Men Andersen nåede dog at se ham endnu en gang i 1844.

En fødselsdag på Føhr

Kun godt en uge efter, at Andersen var kommet hjem til København efter sin triumfale Tysklands-rejse, tog han til herregården Glorup på Østfyn, hvor han siden 1839 og frem til slutningen af 1850erne var en regelmæssig gæst. Her rekreerede han sig i 14 dage, men modtog under opholdet en invitation til at komme over til Vesterhavsøen Føhr, hvor kongeparret holdt sommerferie.

I et brev af 15. september 1844 skriver Andersen til sin københavnske brevveninde, Henriette Wulff, om, hvordan det gik til:

> Jeg havde omtrent været 14 Dage i Fyen, da overraskedes jeg med et Brev fra Statsministeren Rantzau-Breitenburg, der var

på Føhr, han havde fra vor Dronning en Indbydelse til mig, at komme til Føhr, jeg satte mig strax i Delegensen [!], foer til Flensborg, tog der Extrapost og kjørte den skrækkeligste Vei, jeg endnu har prøvet, til Dagebøl, 12 Timer om 7 Miil [ca. 50 km.], seilede over til Føhr og tilbragte her 10 meget morsomme Dage paa denne Ø i Nordhavet [Nordsøen, også kaldet Vesterhavet]; Kongen og Dronningen vare høist elskelige mod mig, daglig var jeg ved Taffelet, hver Aften til Thee og et Par Gange selv til Dronningens Frokost; de lod mig gjøre alle Toure med; vare mig saa velsignede; jeg saae de interessante Halliger, disse eensomme Øer, som Nordhavet tidt overskyller, Amrum med sine uhyre Sand-Dyner [tysk: Dünen = klitter] og Vrag.

Bortset fra den skrækkelige køretur, så lyder det da aldeles glimrende. Ikke desto mindre, i almanakken har Andersen ud for søndag d. 25. august, hvor han modtog brevet med invitationen, noteret: "forstemt".

Forklaringen herpå finder man i et brev, han d. 26. august sendte fra Glorup til Jonas Collin. Her citerer han fra Rantzaus brev til ham med invitationen (brevet er skrevet på tysk) og siger så:

Der er altsaa ikke andet for, jeg maa nok afsted, uagtet mine Finantser aldeles ikke taaler denne Reise; dette har derfor noget forstemt mig, uagtet jeg nok ellers burde føle mig smigret ved denne Naade. Jeg kan ikke troe at Reisen bliver mig godtgjort og den vil dog ganske vist komme paa en 50 Rdlr, altsaa ligesaa meget, som jeg fra Kjøbenhavn kunde reise til Dresden og tilbage for. – Men jeg maa jo, ikke sandt; jeg har spurgt mig for her paa Glorup og de sige der er ikke andet for end at reise [...] Nu maa jeg rigtig nok lægge Dem Lykke-Blomsten [hans skuespil *Lykkens Blomst*] doppelt paa Hjertet og endelig bede Dem at eet eller andet af mine Stykker, af dem Folk gide seet, maa komme paa Theatret i September at jeg derved kan faae lidt Subsidier. – Bare jeg havde

Raad dertil reiste jeg gjerne ti Gange til Føhr, naar Dronningen ønskede det, men denne Gang generer det mig dog lidt. Imidlertid har jeg Penge nok hos mig til Reisen, ja saa mange, at jeg nok kan naae hjem til Kjøbenhavn, men jeg blotter mig da temmeligt.

Andersen tøvede ikke med at rejse, for han skulle jo gerne nå frem i god tid, mens kongeparret og alle deres gæster endnu var derovre.

Hvor slem rejsen var, får man indtryk af fra et andet brev til Jonas Collin, afsendt fra Føhr d. 29. august. Andersen skriver her til sin "kjære faderlige Ven":

I dette Øieblik, naar jeg undtager Tiden hvori jeg drak en Kop Thee, indtraf jeg her til Stedet efter en Reise, den meest ubehagelige jeg paa mine mange Farter har prøvet, ubehagelig og dyr, netop, saa dyr, som en Reise fra Kjøbenhavn til Dresden. Tirsdag morgen Klokken 5 tog jeg fra Glorup, traf i Odense Deligensen og rullede i Skylregn og Storm til Assens, Veiret var i den Grad stormende at flere Passagerer bestemte sig til at blive i Assens og ikke gaae over lille Belt, jeg og tre andre besluttede at følge Deligensen og i 3 Timer, med Dampskib, kastedes vi om paa den Smule Vand; vi kom igaar morges til Flensborg, men saa silde at man paa Posthuset raadede mig fra at reise videre den Dag, da jeg ikke kunde naae medens det var lyst Dagebül; jeg blev da der, besøgte Riffels [Riffel var organist ved Nicolai-kirken], den eneste Familie jeg kjendte i Flensborg, thi Holsteins var borte [H. var postmester i Fl. og konst. postinspektør for Slesvig, gift med en ungdomsbekendt af HCA, operasangerinden Ida Wulff], de vare meget glade ved mit Komme og det var med al min Overtalelse jeg fik dem fra ikke at ringe alle deres Bekjendtere sammen for at see paa mig.

I hvor træt jeg var, tog jeg i Nat Klokken 2 med Extrapost fra Flensborg, Veien var meget daarlig i Geestlandet, men da jeg kom til Marsken var den – ja det har jeg intet Navn for; He-

stene sank i over Knæene, Fod for Fod kjørte vi, Vognen gik som en Baad paa en Søe, hele Egne vare under Vand; det var den grueligste Fart jeg i den Slags kjender; først Klokken eet naaede vi Dagebül, var saaledes 11 Timer om 7 Miil [senere, til Jette Wulff, skrev han 12 timer] og til de to sidste brugte vi for hver næsten over 2 Timer [de bevægede sig altså dér fremad med en fart, der svarer til almindelig spadseregang, ca. 3-3 1/2 km. i timen].
Dagebül er det usleste Hul paa Jorden, her laae jeg paa Sanddynerne og ventede i to Timer paa Færgen, nu gik det ud paa en Havstrækning af næsten to Miil og endelig stod jeg her – udaset, sjusket, fæl – og da raabte to unge Damer paa mig "Andersen! Hr Andersen!" Jeg hilsede. De raabte "Moder, her er Hr Andersen!" og en Dame kigede ud af et Giestkammer, det var Hertuginden af Augustenborg, Damerne de unge Prindsesser, jeg var gruelig kjed af at de saae mig i Reisehabit, træt og udaset [...]

Endnu engang må man så konstatere, at tingene tager sig anderledes ud på afstand. Eller snarere, at Andersen, når han skriver sin officielle selvbiografi, kaster et noget andet skær over det oplevede. Det gælder både den tyske selvbiografi fra 1847 og i særdeleshed den gennemredigerede (og udvidede) danske version fra 1855. Han meddeler sig ikke her frit fra leveren, men er sig bevidst at være officiel guide til sit liv og med mange hensyn at tage til diverse mulige læsere. Endda er det sådan, at han her som i andre sammenhænge fremstiller tingene på én måde for sit tyske publikum og på en anden måde for sit danske. Vi kan dog roligt nøjes med den endegyldige, danske version, *Mit Livs Eventyr*, hvor der står at læse:

Jeg var fra Fyen reist til Flensborg, hvis Skove og Banker med den maleriske Fjord jeg første Gang saae [det passer ikke, han passerede som ovenfor beskrevet Flensborg allerede halvandet år tidligere, d. 1. februar 1843], jeg prøvede den

langsomme Fart paa Heden, hvor kun Skyerne have Flugt; eensformigt gik det i det dybe Sand, eensformigt peb en enkelt Fugl i Lyngen, det var til at sove ind ved; og dog blev det langsommeligere og besværligere endnu, ja næsten ´halsbrækkende, idet Heden slap, og det ved Regnen dyndbløde Marskland tog fat. Det vedvarende Regnskyl havde forvandlet Enge og Kornmarker til store Søer; Digerne vare som Mosegrund, Hestene sank dybt i, og paa flere Steder maatte den lette Vogn understøttes af Bønderne, for ikke at vælte ned paa de lave Huse nedenfor Digerne; hver Miil tog et Par Timer, endelig naaede jeg Dagebüll og foran laae Vesterhavet med dets Øer langs Kysten her, denne er selv et Dige, kunstigt gjort, belagt milelangt med Halmfletninger, over hvilke Bølgerne brydes. Jeg indtraf til Flodtid, Vinden selv var gunstig, og neppe en Time var gaaet, før vi naaede Föhr, der efter den besværlige Reise syntes at være et heelt Feeland. Byen Wyck, den største paa Øen, hvor Badene findes, er ganske hollandsk bygget, alle Husene kun een Etage med Straatag og Gavlen udad, det Hele saaledes smaat og ringe kun, men de mange Fremmede her i Badetiden, det hele kongelige Hof med Alt hvad der sluttede sig hertil, gav en Livlighed, en Søndags-Festlighed, der især pulserede i Hovedgaden. Næsten i hvert Huus vare Fremmede indqvarterede, fra alle Vinduer i Stuen og i Gavlen tittede bekjendte Ansigter; de danske Flag vaiede, Musiken klang; det var, som jeg kom midt under en Fest; Matroserne fra Skibet bar mit Tøi til Bade-Hotellet; ikke langt fra Landingsstedet, i Nærheden af den een Etages Bolig, hvor Kongeparret boede, saae vi i et stort Plankehuus ved de aabne Vinduer, Damer bevæge sig, de saae ud og raabte: "Andersen! Velkommen! Velkommen!" Matroserne bøiede sig dybt, tog Huerne af, jeg havde længe været dem en ubekjendt Gjest, de havde sluttet paa deres Viis om Stand og Vilkaar, nu blev jeg dem en Person af Betydning, thi de mig velkommen bydende Damer var de unge Prindsesser af Augustenborg og deres Moder Hertuginden.

Så er scenen sat, og Andersen vokser i glans og betydning. Glemt eller fortrængt er hans skam og ærgrelse over at blive genkendt i så miserabel en tilstand, som han var i efter rejsen.

Andersen kunne have sparet sig sine bekymringer over udgifterne til rejsen, for han får besked fra dronningen om, at han vil få rejsen og opholdet betalt, i alt ca. 60 rigsdaler (i nutidens penge ca. 12.000 kr.). Dog er han ikke sindet at rutte med pengene, han vil ikke give drikkepenge "som Keiseren af Rusland", som han siger det i et brev af 2. september til Jonas Collin. Netop drikkepenge var jo i sådanne sammenhænge et problem. For herskaberne plejede at smide om sig med drikkepenge, og hvad skulle Andersen så gøre? Hvis han af frygt for at give for lidt kom til at give for meget, var det hverken godt for ham selv eller styrkende for hans anseelse hos dem, han gav dem til, og lige så galt var det at give for lidt. Men denne gang var han klar over, at han ikke kunne og heller ikke ville forsøge at leve op til de andre gæsters niveau, hvad drikkepenge angik.

Så var der et andet økonomisk problem, men et af mere vidtrækkende betydning. Men det var ikke et spørgsmål, som Andersen selv bragte på bane. Det kom på tale i forbindelse med, at Andersens fødselsdag blev fejret på Føhr.

Andersens fødselsdag? Jamen det er jo d. 2. april, og vi er her i begyndelsen af september!

Ja ganske vist, men Andersen havde mere end én fødselsdag. Der var den rigtige, den, som alle kender, d. 2. april. Så var der datoen for hans første ankomst til København dengang i 1819. Og så var der hans romerske fødselsdag, dagen for hans første ankomst til Rom i 1833. Af de tre var den romerske den, han gjorde mindst ud af. Derimod den københavnske, den var lige så betydningsfuld for ham som den rigtige. Dér begyndte hans nye liv, den markerede en form for genfødsel for ham.

I mange år huskede Andersen det sådan, at det var d. 5. september, han første gang gik ind gennem byporten til den forjættede hovedstad med teatret og alle de drømte fremtidsmuligheder.

I sin allerførste selvbiografi, *Levnedsbogen*, som han aldrig selv

udgav, og som først blev fundet og udgivet i 1926, skrev han i slutningen af kapitel V:

> Mandagmorgen den 5te September 1819, just den Dag Theater-Saisonen begynte, saae jeg Kjøbenhavn første Gang.

I selvbiografien fra 1847, den, der udkom på tysk som bd. I-II i hans samlede skrifter i Leipzig under titlen *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung*, skriver Andersen næsten enslydende i begyndelsen af kap. II:

> Mandagmorgen den 5 September saae jeg fra Frederiksberg Banke første Gang Kjøbenhavn.

Men på et tidspunkt derefter fik han fingre i sit gamle pas – man skulle dengang vise pas, når man rejste fra landsdel til landsdel – og fandt så ud af, at det i virkeligheden var d. 6. september! I den danske selvbiografi fra 1855, *Mit Livs Eventyr*, har han så rettet datoen:

> Mandagmorgen den sjette September 1819 saae jeg fra Frederiksberg Banke første Gang Kjøbenhavn.

Men her i 1844 var Andersen altså endnu i den tro, at det var den 5. september, han første gang var trådt inden for Københavns volde. Og da den dag var begyndelsen til et helt nyt liv for ham, lod han gerne alle og enhver vide, at det var en af hans skæbnedatoer, endda hans anden fødselsdag.

Også nu, da han var kommet til Föhr som kongeparrets gæst og havde plads ved taflet lige over for kongen. Og da Andersen gerne hjalp skæbnen lidt på vej, lod han også kongeparret vide, hvad just denne 5. september betød for ham. Netop 1844 var det 25 år siden, han var kommet til København.

Præcis hvordan han lod budskabet herom sive, henstår lidt uklart.

I dagbøgerne skriver han under datoen 5. september:

> Takket Gud for de 25 Aar! Besøgt Christiani og Rantzau, talt om denne Dags betydning for mig.

Og i *Mit Livs Eventyr* kan man læse næsten det samme:

> Rantzau-Breitenburg vidste hvilken Betydning den sjette [!] September havde for mig, at just denne Dag, jeg oplevede her, var, som sagt fem og tyve Aars-Dagen efter at jeg første Gang kom til Kjøbenhavn. Da jeg sad ved det kongelige Taffel om Middagen, rullede i mine Tanker hele mit Liv op for mig, jeg maatte samle al min Kraft, for ei at briste i Taarer; der ere Øieblikke fulde af Taknemlighed, i hvilke vi ligesom have Trang til at trykke Gud til vort Hjerte; hvor dybt følte jeg ikke mit Intet, at Alt, Alt var fra ham.

Essensen af de to udsagn er, at Andersen har bragt sit 25-år på bane over for Rantzau, som så har orienteret kongen om denne dags betydning for Andersen.

Men i et brev, som han skrev d. 15. september fra Augustenborg til Jette Wulff i København, har historien fået en lidt anden drejning:

> Det var den 5 September 1819 jeg, som en fattig Dreng, første Gang kom til Kjøbenhavn, det var den 5 September 1844, alt 25 Aar derefter, jeg sad ligeoverfor Kongen og Dronningen ved deres Taffel, var deres Gjæst, det gik mig underligt gjennem Tankerne, o jeg kunde græde. Jeg fortalte Dronningen dette Tilfældige og hun og Kongen lykønskede mig saa smukt.

Hvad skal man nu tro? Måske kan det være lige meget. For det fælles for de to fremstillinger er, at Andersen selv bragte sin københavnske 25-års fødselsdag på bane, og at det var årsagen til, at han blev hyldet på Föhr.

Hvad der derefter skete, er derimod gengivet ganske enslydende i alle de samtidige kilder, dvs. i dagbogen og i de breve, han sendte

fra Föhr og siden fra Augustenborg til venner i København. Og her er der heller ikke nogen slinger i valsen, når det senere kommer til erindringerne. De siger alle det samme. Lad os derfor lytte til fremstillingen i dagbogen fra d. 5. september:

> Kongen kom hen til mig og lykønskede mig til hvad jeg havde overstaaet og vundet [der menes, hvad han har kæmpet sig igennem og opnået], kom siden igjen og spurgte om min første Optræden [hans tidligste fremtræden som forfatter], talte om min Erkjendelse [HCA bruger altid dette ord, hvor vi bruger ordet anerkendelse] i Tydskland; jeg fortalte et Par charakteristiske Træk! han loe, spurgte om jeg ikke havde noget bestemt [noget fast] at leve af, jeg sagde at Fred VI havde givet mig 200 Specier [400 Rdlr.] og hans Majestæt [dvs. Chr. VIII] ladet mig beholde disse hvorfor jeg takkede, "Det er kun lidt!" sagde han, "men jeg behøver ikke saa meget!" sagde jeg; han spurgte om mine Skrifter hvad de indbragte, jeg sagde 12 Rdlr Arket [et ark = 16 bogsider], det er ikke meget [sagde kongen], vi talte om Livet; jeg følte at her var Leilighed til at bede om mere, men det var min Følelse imod; han sagde da, "kan jeg nogen Tid være Dem til Gavn med at fremme Deres Litterære Virksomhed, saa kom til mig!" Jeg takkede og sagde at jeg øieblikkelig [for tiden] intet havde at bede om. Rantzau, som jeg fulgte hjem sagde at Kongen jo havde lagt mig det i Munden at forlange noget men roste ellers min Følelse [finfølelse], lovede, hvis Leilighed gaves at tale min Sag. Jeg var lidt utilfreds med mig selv, men stolede paa Gud.

Og det kunne han roligt gøre. Sagen kom op igen hjemme i København; d. 7. april 1845 tog Andersen endelig bladet fra munden. Under denne dato har han i sin almanak noteret:

> Var hos Kongen, som tillod mig et Ønske, jeg bad om mine 400 Rdlr forøget og han lovede det.

Og næste dags aften i Det kgl. Teater får han af J.G. Adler, gehejmekabinetssekretær hos Chr. VIII, at vide, at kongen har forhøjet hans digterunderstøttelse med 100 specier (200 rdlr.), så den nu i alt var oppe på 600 rdlr. årligt.[3]

Andersens tilbageholdenhed over for kongen taler til hans fordel, og sådan har Chr. VIII givetvis også set på det. Midt i vrimlen af hoffolk, de hertugelige augustenborgere og andre gæster var Andersen æresgæst på Föhr, en europæisk berømthed, der netop var vendt hjem fra en Tysklandsrejse, der understregede hans stigende ry og åbnede døre for ham ved udenlandske hoffer og i udenlandske kunstnerkredse. Så kongeparret underholdt sig interesseret med ham, lod ham spise ved deres bord og fik ham til at læse eventyr højt og improvisere smådigte. Bedst og mest sammenfattende besked får man i den beskrivelse, han giver i *Mit Livs Eventyr*:

> Paa det kongelige Herskabs Befaling var der blevet sørget for mig med Bopæl; Frokosttiden, Middag og Aften tilbragte jeg under hele Opholdet [som strakte sig over 12 dage, ankomst- og afrejsedag inklusive] sammen med det høie Herskab og Rantzau-Breitenburg. Det var deilige, lyse digteriske Dage, som aldrig saaledes kunne komme igjen [...] Om Aftenen læste jeg sædvanlig et Par Eventyr; "Nattergalen" og "Svinedrengen" syntes at være Kongen de to kjæreste og bleve derfor flere Aftener gjentagne [...]
>
> Jeg gjorde i Kongens og Dronningens Følge Touren med til den største af Halligerne, disse Græsruner i Havet, der melde

[3] Det er derfor ikke rigtigt, hvad Jens Andersen skriver i sin store HCA-biografi (Andersen. En biografi I-II, 2003) om, hvordan HCA fik sin "lønforhøjelse". Hen mod slutningen af bd. I skriver han: "I 1844-45 stadfæstedes Andersens internationale ry, også hjemme i Danmark. Digteren blev inviteret på badeferie på Vesterhavsøen Föhr af selveste kongeparret, og den gode kontakt til Christian VIII blev dermed endnu tættere. I kølvandet på sin 40 års fødselsdag, flere bogudgivelser [...] gik H. C. Andersen til Kong Christian og bad om lønforhøjelse. Det blev straks bevilget [...]" (bd. I, s. 486-87). Og i optakten til første kapitel i bd. II præciseres det, ganske vist i fri digterisk stil, men uden forbehold for det faktiske: "Efter en uge er også Christian VIII blødt op [af badene i det kraftige saltvand]. Ikke mindst af digterens mange hentydninger til sin økonomiske situation, og der udbetales på stedet – sammen med nådige tilsagn om snarlig forhøjelse af den årlige digtergage – 100 rigsdaler [det var vist nok kun godt og vel 60, i øvrigt] i rejsegodtgørelse" (II, s. 10).

om et sjunket Land; de stærke Bølger have forvandlet Fastlandet til Øer, igjen sønderrevet disse og begravet Mennesker og Byer; Aar for Aar rives Stykker bort og vist er det, at om neppe halvtredsindstyve Aar er her kun Havet: Halligerne ere nu flade Holme med en mørk, skarp Grønsvær, hvor nogle Faarehjorder græsse; stiger Havet, da drives disse op paa Husets Loft [der menes vel: tag], Bølgerne vælte over det lille Land, der ligger milevidt fra Kysten [...]

Oland, som vi besøgte, har en lille By; Husene staae tæt op til hinanden, som ville ogsaa disse i Nøden slutte sig sammen, de ere alle reiste paa et Bjælkelag, og have smaa Vinduer som Skibskahytter; her i den panelede, lille Stue sidder halvaarsviis eensomt ved deres Spinderok Koner og Døttre; her er altid en lille Bogsamling, jeg fandt danske, tydske og frisiske Bøger; og medens de herinde læse og arbeide, stiger tidt Havet rundt om Husene, der da ligge som henkastede Vrag; stundom, i Natten, driver et Skib herhen, støder paa og strander. I Stormfloden 1825 bortskylledes Huse og Mennesker, halvnøgne sad de i Nætter og Dage paa Tagene, til disse sank; Ingen fra Föhr eller Fastlandet kunde bringe Hjelp; Kirkegaarden er halv bortskyllet, Kister og Liig stikke ud i Brændingen, det er et rystende Syn, og dog elske Halligebeboerne deres lille Hjem, kunne ikke udholde at blive paa Fastlandet, de drives derfra tilbage, lidende af Hjemvee.

Med de kongelige Herskaber besøgte jeg Øen; Dampskibet, som førte os, blev liggende langt ude, kun et Par Baade var der at føre os i Land; jeg havde beskedent holdt mig saa længe tilbage, at jeg nær ikke selv var kommen med den sidste Baad, og naaede saaledes netop Oland, idet Kongen vendte tilbage. "Først nu kommer De?" sagde han venligt, "men iil ikke, see Dem ret omkring, lad Baaden kun vente! see den gamle Kirkegaard og gaae ind i Huset der og see en smuk, ung Kone". – Alle Beboerne vare netop da paa Søfart til Grønland og Holland, ikkun Piger og Koner modtoge os; det eneste Mandfolk paa Øen var nylig steget fra Sygeleiet. Foran

Kirken havde de reist en Ærepoort af Blomster, hentede fra Föhr, men den var saa lille og lav, at man maatte gaae uden om den; men den gode Villie saae man. Øens eneste Træ, en Rosenhæk, havde de skaaret af for at lægge den over et sumpet Sted, hvor Dronningen skulde gaae; det rørte den gode Dronning dybt. – Smukke ere Pigerne, og halv orientalske klædte; de regne sig ogsaa i Slægtlinie fra Grækerne. Ansigterne ere næsten halvt tilhyllede og under Linet bære de en rød græsk Fess, om hvilken Haaret er lagt i Fletning.

Jeg saae Kirkegaarden, saae den smukke Kone i sit Huus, og da jeg igjen naaede Dampskibet, gik vi til Taflet; da det var endt, og vor Seilads gik mellem et Archipelagus af Øer, blev, ved den deilige Sol-Nedgang, Skibsdækket ihast indrettet til Dandsesal. Gamle og Unge dandsede; Lakaierne bevægede sig med Forfriskninger mellem de Dandsende, Matroser stode paa Hjulkassen og loddede [det er en hjuldamper, og de står da oven på kassen, der omslutter skovlhjulet og lodder vanddybden], og raabte, i eensformigt Raab, hvor mange Fod dybt Vandet var; Maanen gik op saa rund og stor, Sandklitterne paa Amrom syntes at løfte sig som en snebedækt Alperække.

Disse øde Sanddyner [sandklitter] besøgte jeg senere. Kongen tog derover paa Jagt efter Kaniner, der i tusindviis opfylde Øen, og det kun nogle Aaringer efter at denne Slægts Adam og Eva kom her, de to eneste fra et strandet Skib. – Prindsen af Nør var foruden mig den eneste, som slet ikke tog Deel i Jagten, vi To vandrede om mellem Klitterne, ved hvis Udseende man kommer til at tænke paa Vesuvs Asketop; ogsaa her synker man ved hvert Skridt; det stride Marehalm mægter ikke at holde det løse Lag sammen. Solen brændte mellem de hvide Banker, det var som en Vandring i Afrikas Sand; i Dalene mellem Klitterne voxte en egen Slags Roser; Lyngen blomstrede; andre Steder vare aldeles uden Vegetation, og tæt ved i det vaade Sand havde Bølgerne efterladt Aftryk, Havet havde, ved sin Bortgang, skrevet selsomme Hieroglypher.

Prindsen og jeg sad paa en af de høieste Klitter, det var i Ebbetiden; vi saae ud over Nordsøen, den var i Ebben gaaet over en Miil længer ud, og Skibene laae som døde Fisk paa Sandet og ventede Floden; enkelte Matroser gik langt derude paa Sandbunden, bevægelige sorte Punkter syntes de; hvor Havet selv endnu stille rørte den hvide Sandflade, hævede sig en lang Banke, *Den danske Lods*[4] melder om den, vi øinede dens opreiste høie Bjælketaarn, der giver den Strandede et Rum at være i, og gjemmer til ham en Tønde med Vand, en Kurv med Brød og Brændeviin, saa at han dog i nogle Dage midt i den svulmende Sø kan friste Livet til det bliver muligt at bringe ham Hjelp. – Ind mod Amrom og Föhr var nu ganske landfast, fra den ene Ø til den anden kjørte Folk over den vaade Sandbund; en heel Række Vogne saae vi, de fremtonede paa det hvide Sand og mod den blaa Horizont meer end dobbelt saa store; det var som om de gled gjennem Luften. – Men rundt om i Sandet viste sig, som Traadene i et Net, smalle Vandrevner, det var, som om de holdt fast paa Sandbunden, der tilhørte Havet og snart skulde overskylles af dette.

At vende fra en saadan Natur tilbage til et kongeligt Taffel, en smuk Hofconcert og Bade-Salonens smaa Baller, gaa i Maaneskinnet paa den med Badegjester opfyldte Promenade, en Boulevard i det Smaa, havde noget eventyrligt, selsomt afvexlende.

H.C. Andersen havde jo en frilufts-side, som man normalt ikke læser meget om i biografierne over ham.[5] Han var en ivrig havbader. En passion, som han i allerhøjeste grad fik tilfredsstillet her på Föhr. Om Andersen i sin barndom har svømmet i Odense Å, ved vi ikke. Svømning stod på programmet for fattigskolen, han gik på, men da hans skolegang dér tilsyneladende har været noget uregel-

[4] Titlen på farvandsbeskrivelse fra 1843.

[5] Med Jens Andersens biografi (2003) som en positiv undtagelse. Se også Johan de Mylius: H. C. Andersens liv. Dag for dag (1998), hvori flere oplysninger om HCAs havbadning.

mæssig, kan man ikke vide med sikerhed, om han har deltaget i svømmeundervisningen. Det er imidlertid en kendsgerning, at han i 1838 tager svømmeundervisning i København – noget, der kunne tyde på, at det nok har været så som så med svømningen i det odenseanske vandløb. I et brev af 22. juni 1838 skriver han til veninden Henriette Wulff: "Min Kjærlighed til Havet er nu gaaet saa vidt, at jeg paa min gamle Alder har taget en Svømmelærer". Undervisningen foregik ude på Holmen, hvor en underofficer gik oppe på badebroen og holdt i et reb, der var bundet omkring brystet på svømmeeleven!

På Föhr foregik badningen meget diskret. Man gik ind i et badehus, der stod oppe på stranden. Så kom en karl med en hest, der blev spændt for badehuset. Iført store støvler trak karlen så hesten, der igen trak badehuset, ud i vandet. Badegæsten kunne så imens nå at klæde sig om inde i badehuset og endelig stige direkte fra dette ud i vandet i svømmedybde. Hvis vandet under flod skulle stige for meget, kom karlen tilbage og halede huset ind igen. Det skete så under alle omstændigheder, når badningen var overstået. Huset blev halet op på sandet, og badegæsten kunne i mellemtiden nå at klæde sig om, så han atter kunne vise sig fuldt påklædt inde på stranden. Så hvis Andersen og kongen en enkelt gang skulle være kommet til at bade side om side, ville de ikke have set andet og mere af hinanden, end hvad sømmeligt var. Der er dog intet i dagbøgerne eller brevene, der tyder på, at noget sådant skulle have fundet sted.

Men vandet, det salte havvand, det var for Andersen en stærk oplevelse. I et brev til vennen Edvard Collin afsendt fra Wieck på Föhr på selve "skæbnedatoen" d. 5. september skriver han:

> Jeg har hver Dag badet og maa sige at det er det meest mageløse Vand jeg har været i! det er saa salt at Vandet løber Een ud af Øinene naar man kommer op! Blodet sættes i den forunderligste Bevægelse, man brænder hele Dagen, som Ild.

Men der har ellers været måde med det våde. Der blev selvsagt sør-

get for, at gæsterne ikke fik våde fødder, når de skulle i land fra en båd eller omvendt fra land ud i en robåd. Stærke matroser bar dem det risikable stykke.[6]

Badeferien bød på andet end badning i det salte vand. Der var udflugter, der var taflerne, der var højtlæsning ved Andersen, der var musikalsk underholdning, der var folkedans og herskabsdans og der var kirkegang om søndagen. Og så var der først og sidst også pragtfulde naturoplevelser, bedst beskrevet i dagbogen, f.eks. tirsdag d. 3. september, hvor Andersen har læst sidste akt af sit nye skuespil *Lykkens Blomst* for dronningen og underholdt sig med hende om åndesyner:

> I Aften stod Maanen op saa omhyllet med Taage og Skyer, saa rød, saa Uveirsagtig, Fyret øinedes neden for; Bølgerne sloge høit mod Land og Vandet sprøitede som Champagne, som sprudlende Haier, Kongen talte til mig om hvor smukt det havde seet ud ved Taffelet just.

Eller fredagen d. 6. september, hvor statholderen, dvs. prinsen af Nør, er ankommet:

> Nede paa Sandvolden mellem Havnen og Stranden opreist Telt og Dandseplads med Flag, Böhmiske Musikanter spillede, Bølgerne væltede op mod Stranden, Halligerne laae som Noah-arker paa Vandet. Om Aftenen deilig stjerneklart, de røde Flag vaiede i Luften, daarlig Oplysning, Bønderpiger og Borgerdøttre dandsede med Søefolk og Bønder; jeg fik Christiani og siden Rosen med ned ved Stranden, de stærke Bølgeslag med lysende Vand væltede mod os, det saae ud som Havet lynede, een Stjerne skinnede saa klart og man saae dens Straaler i Vandet.

---

[6] Det må da kaldes "fri fortolkning", når Jens Andersen lader forstå, at HCA ved en sådan bæretur følte sig (homo)seksuelt opstemt. Det er der intet belæg for i dagbøgerne eller andetsteds.

Andersen danser ikke selv med, det havde ellers været artigt nok, for den lokale folkedans begynder og ender med et kys, som ingen pige har lov til at afslå. Efter den oplevelse tager prinsen af Nør om aftenen Andersen i hånden og siger, at han skal komme og besøge ham, for *dér* er der smukke piger. Jo tak, men digteren lod sig som bekendt ikke engagere, hverken her eller dér.

På Augustenborg

Da Andersen ankom til Föhr, blev han – meget ubelejligt for den udasede digter – genkendt og modtaget med jubelskrig af de augustenborgske piger. Og under opholdet må han hele to gange love hertugparret at tage imod den gamle invitation fra Gisselfeld og nu komme på besøg på Augustenborg bagefter.

Søndag d. 8. september var der så afskedsaudiens, og dagen efter er det den store afrejsedag, hvor både kongeparret og Andersen for-

Graasten Slot. Håndkoloreret radering af Søren Læssøe Lange, 1804. Odense Bys Museer.

lader badestedet. Andersen for at tage til Augustenborg. Turen går via Flensborg, hvor Andersen overnatter, besøger bekendte og går tur langs fjorden.

I Flensborg møder han hertugens, der egentlig havde tænkt sig at tage til Gråsten (Gravensten), men da de nu ser, at Andersen vil gøre alvor af det og tage til Augustenborg, ombestemmer de sig og tager selv til Augustenborg.

Fra Flensborg går det ud ad landevejen mod Åbenrå (Apenrade). Ved mørk aften passerer vognen Gråsten Slot, der er "stærkt oplyst" (dagbogen d. 10.) og kommer så til Sønderborg Sund,

> hvor vi gik over med en Træk Færge, Vandet lyste, jeg saae det først paa det vaade Toug, det saae ud som faldt der St Hans Orme fra det, jeg fik en Aare at pladske i Vandet med, det var som en hvid straalende Fane (smst.).

Og så får associationerne ellers frit løb:

> En Svømmer maa lyse som Jesu Barnet i Correggios Nat; en Barnemorderske kunde ved at see dette Billede tænke paa sit Barn hvorledes det lyste i Vandet. – (igaar Nat sad jeg paa Heden og tænkte, som en Hofmann [Andersen spiller her på ordets dobbelte betydning: navnet på den fantastiske fortællings mester, tyskeren E.Th.A. Hoffmann, og slet og ret: en hofmand]; hvor der dog ere mange Hoffer paa vor Jordklode, store og mindre, – seer man nu op paa de utallige Stjerner og veed at disse ere beboede, har altsaa Hoffer ligesom vi, en Mængde Hoffer paa hver og saa denne utallige stjernevrimmel, hvilken Mængde Hoffer, ja da svimler man ved Guds Almagt). (skal bruges i Romanen som Hof-Tanke) (smst.).[7]

[7] Den roman, der hentydes til, må være De to Baronesser, som Andersen skrev på i de følgende år, men som først udkom i 1848 (på engelsk, tysk og dansk). Dér er der dog ikke nogen "hof-tanke" af den nævnte art. Tanken om den svimlende mængde af himmelske hoffer optræder derimod i rejsebogen I Sverrig (1851), dér benyttet komisk-satirisk, i det afsluttende kap. xxx, "Poesiens Californien".

Dagen efter ankomsten til Sønderborg spadserer Andersen så til byens slot, naturligt tiltrukket af, at den Christian II, som han selv lige havde skrevet et "drømmespil" om, *Kongen drømmer*, havde siddet fangen her (Andersens stykke foregår på nutidsplanet netop i kongens fængsel her på Sønderborg Slot).

Slottet oplever han nu som meget forfaldent. I en af de sale, han kommer igennem, og hvorfra der er udsigt til havet, ligger "en stakkels Karl, der af Kjærlighed igaar havde skudt sig saa under Munden var sprængt, jeg saae de svulne blodige Læber" (dagbogen d. 11. sept.). Andersen er interesseret i at se noget, der har tilknytning til Christian II, og får da at se et fængsel, der kunne ligne det, som kongen sad i, "her var en Lænke i Muren, det var et rundt Taarn og med tyk Muur" (smst.). Men det originale fængsel er der ikke meget tilbage af:

> Vi kom til Nedgangen af Ch II Fængsel, Døren der tilmuret og Taarnet borte, Marmorbordet bragt til Kjøbenhavn, men den Marmor blok, (slet Marmor) han har siddet paa laae neden for Trappen, jeg satte mig paa den, hvor kold, Tanker gik gjennem min Sjæl; vi skreve vore Navne, ude hvor Taarnet havde været plukket jeg en Nelde og bitter Regnfan[g] (smst.).

Og så kommer det morsomste af det hele:

> Manden, Hunnæus [Gottfried Hunæus, hertugelig slotsforvalter, døde 90 år gammel året efter, i 1845], som førte om fortalte at man i Jylland havde givet en Comedie der om, "Kongens Drømme", Reisende havde fortalt at have seet det i Aarhuus (smst.).

Andersen holder masken i dagbogsnotatet – og så har han givetvis også gjort det i selve situationen, dvs. ikke givet sig til kende som forfatteren til stykket, der jo ikke er en komedie og heller ikke hedder helt det samme, som slotsforvalteren åbenbart har hørt og nu intetanende fortæller forfatteren som en interessant nyhed.

Turen til Augustenborg gør Andersen ikke alene. Han er sammen med to musikere, cellisten Kellermann og pianisten Dahl. De bryder op fra værtshuset i Sønderborg kl. 5 om eftermiddagen, hvor de havde ventet i passende tid efter to timer tidligere at have set hertugens køre forbi. Undervejs til Augustenborg får Andersen da sit første indtryk af Als:

> det er et smukt lille Land, det er Fyen i det Smaa; Slottet tog sig prægtigt ud i den nedgaaende Sol, en stor Mængde Svaner svømmede omkring, jeg tænkte paa de græske Prindsesser i "Svanehammen"[8], der badede sig (smst.).

Indtrykket af landskabet uddybes under en spadseretur to dage senere, hvorom han skriver:

> Als er som en Ø, svømmet fra Engelands Kyst [hvordan den så skulle være kommet vejen rundt om Skagen og ned til disse kanter??], efter der først at have optaget i det Smaa, et Billed af hele Landets mildeste Skjønhed, de grønne Marker, Skovpartierne [...] Jockeyerne maa drømme sig her i England [hvor Andersen på dette tidspunkt endnu ikke havde været!] (dagbogen d. 13.).

Det med jockeyerne, der umiddelbart kan forekomme noget umotiveret, hænger sammen med, at den store begivenhed, som Andersen var inviteret til at overvære under sit ophold på Augustenborg, var det årlige hestevæddeløb med efterfølgende hesteauktion. Væddeløbene skulle finde sted fra og med dagen for hertugindens fødselsdag, dvs. d. 22. august. Andersen var altså ikke bare et vedhæng, men var inviteret som hædersgæst til to store begivenheder, fødselsdagen og væddeløbene.

Da det lille selskab ankom til Augustenborg, tog de ind på det nærliggende værtshus og gik så op til slottet, hvor de blev "vel

[8] Et eventyrspil af Henrik Hertz fra 1841.

modtaget". Kellermann og Andersen fik så tildelt værelser i kavalerfløjen, Dahl blev ikke indbudt til at overnatte og blev gal over det. Af de tilbudte værelser tog Kellermann to sammenhængende, mens Andersen så fik et enkelt. Men her greb hertuginden ind og sagde, at det var en fejl, og så måtte Kellermann afgive de to værelser til Andersen og selv tage til takke med det enlige. Dahl overnattede i værtshuset og rejste videre til Kiel næste dag, mens Kellermann blev tre dage for så at rejse videre søndag morgen.

Andersen skulle blive væddeløbene og fødselsdagen over og ville rejse d. 24. Men hertugen overtalte ham til at blive, så han først kom derfra d. 29. Hele dette førstegangsbesøg på Augustenborg kom således til at vare 17 dage.

Opholdet bød på et ikke-fuldført møde med rødder langt tilbage i Andersens liv, helt tilbage til hans tidligste ungdom i Odense.

Det var allerede på opholdets første dag, det skete, og Andersen opsøgte selv det her omtalte mulige møde.

Hertugen lånte ham en vogn, så han kunne foretage en køretur. Og det første, Andersen gjorde, var at aflægge biskoppen visit.

Denne biskop var ingen anden end den Stephan Tetens, som i sin egenskab af stiftsprovst og sognepræst ved Skt. Knuds kirke i Odense havde konfirmeret Andersen i 1819. Berømt er skildringen i *Mit Livs Eventyr* af, hvordan fattigmandsbarnet Hans Christian fik sig møvet ind i det fine kompagni hos Tetens:

> Vi hørte til St. Knuds Sognekirke, og her kunde Confirmanderne tegne sig, enten hos Stiftsprovsten eller hos Cappellanen; hos den Første gik kun de saakaldte fornemme Familiers Børn, samt Latinskolens Disciple, hos den Sidste gik de fattigere; jeg meldte mig hos Stiftsprovsten, der maatte tage imod mig, men vistnok kun saae Forfængelighed deri, at jeg vilde gaae med hans Confirmander; disse stilledes øverst paa Kirkegulvet, Capellanens kom derimod nedenfor; jeg tør imidlertid troe, at det ikke ganske var Forfængelighed, der drev mig, jeg havde en Angest for de fattige Drenge, som havde spottet mig, jeg følte altid en inderlig Drift til at nærme mig

> Latinskolens Disciple, som jeg den Gang betragtede for meget bedre end de andre; naar de legede inde paa Kirkegaarden, stod jeg udenfor Træ-Gitteret, kigede ind og ønskede, at jeg var iblandt de Lykkelige, ikke for Legens Skyld, men for de mange Bøger, de havde, og for hvad de kunde blive i denne Verden. Hos Stiftsprovsten kunde jeg saaledes komme sammen med dem, være som de; – men jeg husker ikke en Eneste fra den Tid, saa lidt maae de der have givet sig af med mig; jeg havde daglig Følelsen af, at jeg havde trængt mig ind, hvor jeg ikke hørte hjemme; ogsaa Stiftsprovsten selv lod mig føle det, og da jeg engang hos nogle af hans Bekjendtskab havde declameret Scener af en Comedie, kaldte han mig for sig, udtalte det Upassende i at gjøre Sligt paa en Tid, jeg forberedte mig til Confirmationen, og at naar han hørte Sligt om mig igjen, vilde jeg blive viist bort; jeg blev meget angest og fortrykt i Sindet, endnu mere en forvildet Fugl i den fremmede Stue.

Tetens var samme år, som dette fandt sted, dvs. i 1819, blevet udnævnt til biskop over Ribe stift, men straks efter og stadigvæk i 1819 til biskop over Als og Ærø stift. (Man skal huske på, at Ærø fra gammel tid hørte sammen med Slesvig!). I øvrigt som afløser for den allerførste udnævnte biskop i dette embede, Peter Krog-Meyer, hvis lærebog udi kristendommen Andersen blev plaget med i sine skoleår i Slagelse. Krog-Meyer nåede dog slet ikke at tiltræde dette embede, før han døde af sygdom.

At Andersen straks tager hen for at besøge denne Tetens, som han ikke just har haft i venlig erindring, kan næsten kun udlægges som et planlagt triumftog. Se nu, hvem du har for dig! Ham, som du dengang så ned på og behandlede hånligt, står nu for dig som gæst hos hertugen af Augustenborg og for nylig også hos kongeparret på Föhr.

Ja, vi ved ikke, om det er lige præcis sådan, Andersen har tænkt, men vi ved til gengæld – at Tetens desværre ikke var hjemme, da Andersen ankom. En fuser, altså! Andersen mødte i bispegården

Biskop i Ribe og over Als-Ærø Stft Stephan Tetens(1773-1855). Maleri af ukendt kunstner, Ribe domkirke.

kun brodersønnen og dennes kone, men de har da givetvis senere fortalt biskoppen om det opsigtsvækkende besøg.

Hvad biskoppen så har sagt og tænkt, melder historien ikke noget om. Men brodersønnen, der var jurist og senere blev stiftamtmand i København, var Andersen igen sammen med ved væddeløbene, og denne Tetens kom med kone til afskedsvisit, da Andersen skulle rejse. Så det smagte trods alt lidt af revanche og tak for sidst.

I dagbogen noterede Andersen den dag, hvor han kørte hen til bispegården i den hertugelige vogn:

> Det var sælsomt Livets Gang, komme som Hertuggjæst, første Gang i hans Huus, hvor, da jeg var sidst, kom som en fattig Dreng, han talte haardt til (dagbogen d. 12. sept.).

Og denne fattige dreng – ja, han var nu kommet så vidt, at hertugen ved taflet om aftenen bad ham om at føre hans kone, hertuginden, til bords.

Bortset fra fejringen af hertuginden og væddeløbene var det lange ophold på Augustenborg ellers af en sådan art, at Andersen følte sig meget hjemme der. Trods almindeligt gæsteri havde han oplevelsen af at være del af en familiær kreds og blive behandlet derefter.

Men mere end nogensinde før mærkede han her til brydningerne omkring de nationale og politiske spørgsmål. Naturligt nok, for på Augustenborg og med statholderen, prinsen af Nør, som gæst befandt han sig jo præcis i orkanens øje. Havde nu biskop Tetens været hjemme, da han i hertugens vogn tog hen for at besøge ham, var han næppe heller af den grund blevet modtaget med åbne arme, for Tetens var en bitter fjende af hertugen, både når det gjaldt administrative sager og i politisk sammenhæng.

Allerede lørdag d. 14. september har han noget at notere i dagbogen om de politiske spændinger. Der har været jagt, og om aftenen læser Andersen – som han allerede gjorde det den første dags aften – op af sine eventyr. En af gæsterne ved middagen er borgmesteren fra Sønderborg, om hvem Andersen noterer, at han er "noget antidansk". De andres mening om Andersen er åbenbart denne, at "jeg gjælder for den eneste fornuftige Danske". Men det får tilsyneladende ikke alarmklokkerne til at ringe for hans øren, heller ikke, da han ser "et daarligt Charicatur-Billed af Festen paa Skamlingebanke" (samme dato). Den omtalte karikaturtegning var sandsynligvis rettet mod det første af de store folkemøder på Skamlingsbanken, d. 18. maj 1843, hvor over 6.000 mennesker mødtes

for at bekræfte hinanden i sprogsagen, kravet om dansk som officielt sprog i Nordslesvig. Også samme år, som Andersens besøg på Augustenborg fandt sted, havde der været en lignende "sprogfest" på Skamlingsbanken, denne gang med Grundtvig og Orla Lehmann – sidstnævnte Andersens gode ven – som talere.

Men selv ikke denne karikatur vækker væsentligt anstød hos Andersen. Livet går videre på slottet på fredelig og idyllisk vis. Han læser højt af skuespillet *Lykkens Blomst* og får selv arbejdet lidt på en revision af operateksten til *Liden Kirsten*. Provsten fra Ulkebøl, Wexels Krog-Meyer, har været på besøg på slottet og tager tirsdag d. 17. Andersen med hejm til præstegården, hvor han er gæst den ganske dag. Denne Krog-Meyer er sjovt nok søn af den ovenomtalte Peter Krog-Meyer, forfatter til Andersens gamle lærebog fra Slagelse-årene. Den gamle Krog-Meyer havde været huslærer for prinserne (dvs. også den aktuelle hertug) på Augustenborg, og sønnen stod på en særdeles god fod med hertugfamilien. Han, sønnen, siges at have været en præst af den gammeldags rationalistiske skole, som faderen også havde været en eksponent for, men åben, livlig og følsom. Han skal endda have lært lokalbefolkningen at bruge gardiner og dyrke blomster!

Om besøget i Ulkebøl præstegård skriver Andersen:

> Smukt Veir; efter Frokost kjørt med Præsten Krogh-Meyer over til hans smukke Præstegaard i Ulkebøl, seet Skolen og Kirken, denne er temmelig stor, med et hvælvet Træ-Loft; Præstekonen meget vakker, Haven smuk, man heisede for min Skyld det danske Flag, der var mange Gjæster, Manthey fra Sønderborg [amtsforvalter], Senator Schmidt, Fru Krüger & Meyers Søster var ikke tilfreds med mig, de kaldte mig Schleswigholstener. – Der blev stor Middag, min Skaal drukket; om Aftenen læste jeg Eventyr og kjørte hjem Klokken efter 11 i stjerneklart, stille Veir, Kornmodn.

Selv her slipper han ikke helt. De nationalt sindede damer kalder ham en slesvig-holstener. Han noterer sig det, men så heller ikke mere.

På Augustenborg er der dagen efter stort taffel i anledning af kongens fødselsdag. Andersen sidder ved hertugens side, og hertugen udbringer kongens skål.

Så vidt, så godt. Og dagen efter igen kan hertuginden læse et brev højt skrevet af kongen på hans "geburtsdag": "det glædede ham at Dagene paa Føhr fortsattes ved Andersen og Kellermann. Dronningen lod mig sige at flere Tydskere havde takket hende fordi de havde faaet mig at see paa Føhr og at hun haabede jeg blev til Veddeløbene paa Augustenborg" (dagbogen d. 19.).

Men så krakelerer idyllen. Fredag d. 20. kommer der en ubenævnt greve fra Kiel på besøg, og

> Hertugen talte Politik. Jeg følte mig ikke glad [...] i Ribe skal være pebet efter Statholderen [prinsen af Nør], jeg haaber at det er kun en Spads han selv siger! – Uhyggelig derved.

Men det er ikke nogen spøg. Prinsen af Nør kommer til Augustenborg d. 21. for at være med ved væddeløbene. Og nu får Andersen bekræftet, at der har været en demonstration mod prinsen i Ribe:

> Ripenserne have pebet af Statholderen; det er pøbelagtigt! hvad har han gjort, udtalt sin Mening i Stænderforsamlingen, ellers intet og nu piber de af Kongens Gjæst; her er i Sleswig ingen Antipati mod det danske Sprog, men de føler i denne Sympatiernes Tid Drift at slutte sig til Tydskland, som vi at slutte os til Skandinavien, lad hver følge sit (dagbogen d. 22.).

Et bemærkelsesværdigt synspunkt, der klart viser Andersen som internationalist og europæer og ikke som nationalist i snæver forstand. At danskernes sympati for det skandinaviske broderskab (udtrykt bl.a. i tidens studenterskandinavisme) ikke på det konkrete, politiske plan kan sidestilles med de tysktalende slesvigholsteneres krav om tilslutning til Tyskland, er en anden ting og noget, som mange dengang og senere ville have kaldt for enten en bevidst poli-

tisk blindhed eller en afslørende naivitet. Havde Andersen under den senere treårskrig offentligt givet sin mening til kende om at lade enhver gå til sit, kunne han let have fået betegnelsen landsforrædder hæftet på sig hjemmefra. Men den mening betroede han klogeligt nok kun sin dagbog. Man skulle helt op til afstemningen i 1920, før dette med at "lade enhver gå til sit" blev løsningen på det sønderjyske spørgsmål. Og da havde man ikke længere brug for Andersens mening om den sag.

Prinsen af Nør underholdt sig en del med Andersen på Augustenborg. De skåler med hinanden ved bordet, og Andersen underholder sig også med prinsessen af Nør. Ved froksotbordet om mandagen, hvor der er hesteauktion,

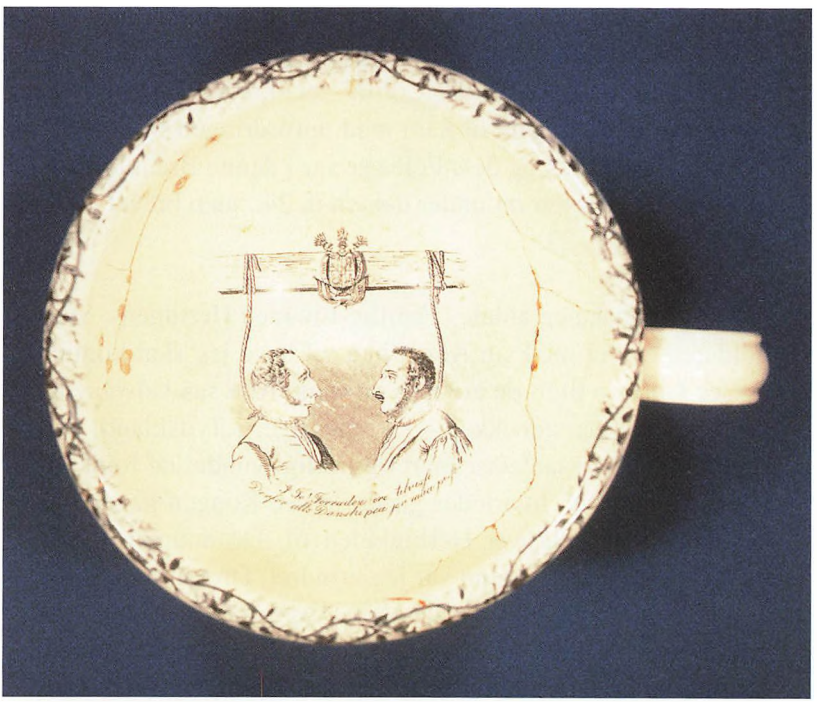
> fik jeg Plads ved Siden af Statholderen: "tør De sidde ved Siden af mig, som de Danske have pebet ud!" – Det var mig en piinlig Conversation, der udspandtes; læste to Eventyr, improviserede! Ærgerlig, Blodet brændte mig i Kinderne. Spadserede med Hertuginden og Statholderens ud til Dyrskuet (dagbogen d. 23.).

Andersen holder masken og lader sig endda overtale af hertugen til at blive. Han ville have været af sted dagen efter, men hertugen indvender:

> "Det kan jeg ikke tillade! De maa blive! De gjør mig en Glæde, det er mig saa kjært at have Dem hos mig"; jeg lovede at blive (samme dato).

Ved taflet tirsdag d. 24., hvor der har været hestevæddeløb om hertugindens ærespræmie, og Andersen har tabt sin indsats to gange, sidder han lige over for prinsen af Nør og med"den danske Tetens" ved sin ene side, da han bliver opfordret til at udbringe prinsessernes skål. Denne situation gør ham "ganske Angst, det steeg til en frygtelig Hovedpine". Men han klarer situationen, og så tager hertugen ordet.

Nu udbragte Hertugen her en Skaal for de Danske her var tilstede og at i hans Huus vare de hjerteligt velkomne, at her taltes begge Sprog og ved denne Skaal vilde han især fremhæve, den, som havde hædret dette Sprog og som var ham en kjær Gjæst og som han haabede at see igjen næste Aar til sit Sølvbryllup, han som havde glædet ham og hans [ved] i sit Sprog at læse sine smukke Digtninger [...] Digteren Andersen og at han ønskede at han maatte sige sine Landsmænd hvorledes hans Huus og dets Følelser var i denne Brændings Tid [...] jeg følte Taarerne løb mig ned af Kinderne (dagbogen d. 24.).

Portræt af Hertugen af Augustenborg og prinsen af Nør på bunden i en natpotte. De to står under en galge med reb om halsen. Påskriften lyder: I To! Forrædere ere tilvisse Derfor alle Danske paa jer maa pisse! Potten der tilhører Odense Bys Museer er udstillet på Sønderborg Slot.

Og sådan skete det. Andersen så det virkelig som sin mission at lade budskabet gå videre til dem derhjemme om, at det danske stadig havde hjerterum dernede, også på Augustenborg. Det er vigtigt for forståelsen af hans reaktion at være opmærksom på, at han her havde følt sig omsluttet af en familiekreds, havde følt sig hjemme, følt sig ønsket. Derfor er det givetvis, at han føler sig tilbøjelig til delvis at fortrænge de ytringer af antidanskhed, som indimellem dukker op enten ude i horisonten eller også nogle gange helt tæt på. Kombineret med hans notoriske europæiske og tysklandsbegejstrede orientering, som afbalancerede hans fædrelandske – sådan bør man nok hellere sige i stedet for nationale – følelser.

Under alle omstændigheder skriver han hjem til København for at forklare kredsen derhjemme, at forholdene, som han har oplevet dem, ikke er nær så foruroligende, som de går rundt og tror. Og det brev – stilet til "faderen" Jonas Collin – er skrevet dagen før hertugens ovenfor citerede tale til ham med opfordringen til at forklare, "hvorledes hans Huus og dets Følelser var i denne Brændings Tid". Hertugens tale er refereret under datoen d. 24., men brevet til Jonas Collin er dateret d. 23.:

> Jeg lever ganske og aldeles Familie-Liv med Hertugens; Statholderen er her med sin Kone, han vil have jeg skal komme og see Gottorp Slot, de ere mig virkeligt Alle saa velsignede, jeg begriber det slet ikke; – i Frankerige, i Tydskland, her, rundtom har jeg saaledes snart og hurtigt vundet de forskjelligste Mennesker, hvorledes gaaer det til. Kongen havde paa sin Geburtsdag skrevet Hertuginden til, Dronningen havde ogsaa og i begge Brevene var jeg erindret, Dronningen skrev at hun ventede jeg blev Veddeløbene over. Jeg føler ellers saa godt, som slet ikke til disse ulykkelige Brændinger mellem Danmark og Hertugdømmerne; her hos Hertugens tales ligesaa meget Dansk, som Tydsk; danske Blade og danske Bøger er her nok af. Schleswigholstenerne ere mig meget venlige og gode [...] Jeg troer virkeligt ikke, at de Mennesker hjemme, som skrige og skrive, ret kjende Forholdene herovre og Stem-

ningen; naturligviis bevirker Overdrivelse hos de Enkelte i hvert Partie at det Onde bliver værre! Men der kommer vel fredeligere Tider! – De kan ikke tro hvor smukt Familie-Livet er, hvor klog og elskværdig Hertugen aabenbarer sig.

Og så giver den mageløse hertugelige hverdag da endelig også anledning til nogle betragtninger over Andersens egen skæbne:

> Jeg tager som sagt Deel i Alt, forleden kjørte jeg i Vogn med Hertuginden og Prindsesserne og – ja De vil ikke lee af mig, det Hele har jo ikke stort at sige, men da de fattige Drenge i Gaden stode og holdt deres Huer i Haanden for os, var Taarerne mig i Øinene, jeg tænkte paa min egen fattige Barndom og – Livets Omvexling (samme brev).

Det er tanker, som ofte melder sig hos Andersen, når han ser sig selv i fornemt selskab. Her så yderligere understreget ved synet af de fattige drenge, der står med huen i hånden for at vise ærbødighed over for de høje herskaber – og for det tidligere fattigmandsbarn H.C. Andersen.

Det beroligende brev til Collin tonede ud i en fornyet understregning af, at der set fra et dansk perspektiv var fred og ingen fare dernede, hvor Andersen færdedes. Danske flag havde vajet smukt uden for slottet hele den foregående dag, skriver han, og "Nummer tre spilles ideligt, saa Kjøbenhavnerne vilde troe sig midt i deres eget Hjem var de her med Øine og Øre". Ren Tivoli-stemning på Augustenborg! Nummer tre er et stykke, der i Tivoli, som var åbnet året før, spilledes fast som netop nummer tre af Lumbyes orkester, nemlig Johann Strauß' "Annen-Polka". Et nummer, som var meget populært hos det københavnske publikum. Jo, Andersen gjorde, hvad han kunne, for at smøre opinionen derhjemme.

Dage på Gråsten

Under opholdet på Augustenborg var Andersen blevet inviteret til at komme igen næste september for at være gæst ved hertugparrets

sølvbryllup. Og det var Andersen både da og i den følgende tid helt indstillet på. I 1845 er Andersen indenlands på en ca. 2 måneder lang sommerrejse, der fører ham til Nysø, Bregentved, Corselitze, Sorø (hos Ingemanns), Glorup, Odense, Skanderborg (hvor han træffer sammen med Chr. VIII ved afsløringen af en mindestatue for Fr. VI) og så til sidst sammen med studentersangerne til Aarhus. Sidst i september er han igen på nogle få dages visit på Bregentved, og så først d. 31. oktober tager han ud på en næsten etårig udlandsrejse (til Tyskland, Østrig, Italien og Schweiz), hvor han fra d. 12. til d. 21. november er gæst hos hertugparret på deres anden residens, Gråsten Slot.

Andersen var således endt med at takke nej til at komme til sølvbrylluppet. I et brev til Ingemann af 16. september 1845 skriver han ganske kort herom:

> De maa nu troe at jeg er paa Veien til Augustenborg, men det er ikke blevet Tilfældet; jeg har ikke kunnet sætte min Reise til Udlandet i Forbindelse med den forestaaende Fest, har derfor gjort min Undskyldning og bliver endnu 6 Uger i Kjøbenhavn.

Måske trak det også mere i ham, at Jenny Lind var i København næsten en hel måned, fra d. 25. september til d. 22. oktober, hvor han endnu en gang gjorde sig umage for, at hun skulle bide på krogen. Det er ikke utænkeligt, at han har foretrukket at forsøge sig over for hende nu, hvor hun var der, frem for at sole sig i det hertugelige selskab.

I sin artikel fra 1957, "H.C. Andersen og det augustenborgske Hertugpar" (i årsskriftet Anderseniana), fremkommer H. Topsøe-Jensen med den formening, at den virkelige årsag til, at Andersen takkede nej til sølvbryllupsinvitationen ikke var vanskeligheden ved at få diverse rejseplaner til at gå op i en højere enhed (uden merudgifter for Andersens vedkommende), men derimod skulle være, at Andersen nu var blevet klar over, at de politiske spændinger kunne blive ubehagelige for ham, sådan som han har givet udtryk for det i sin omtale af udlandsrejsen 1845 i *Mit Livs Eventyr.*

H. C. Andersen. Portræt-akvarel udført af den tyske maler Carl Hartmann på Graasten den 20. november 1845. Carl Hartmann (1818-1857) lavede en hel serie af portrætter af H. C. Andersen under dennes besøg hos hertugparret på Graasten Slot i 1845.

Det er imidlertid ikke særlig sandsynligt. For hvorfor skulle han så alligevel undervejs ud tage på et næsten 10 dage langt besøg hos hertugparret på Gråsten? Man skal også lige tænke på, at *Mit Livs*

Eventyr udkom i 1855, dvs. på den anden side af treårskrigen, hvor Andersen har følt sig nødsaget til klart at markere en afstandtagen til krigsmodstanderen. Hvad han skriver 1855 i *Mit Livs Eventyr*, er ikke nødvendigvis det samme, som gik gennem hans hoved i 1845.

Det bliver tydeligt, når man sammenligner skildringen af opholdet på Gråsten, sådan som den fremstår i hans første officielle selvbiografi, den oprindeligt tyske fra 1847, med den senere danske version fra 1855. I 1847 er alt, som det skal være. Undervejs til det sønderjyske gør han én dags ophold i Odense, kun én, for han føler sig "mere fremmed dér end i Tydsklands store Byer"! Men på Gråsten oplever han igen hjertelig modtagelse og hjemlig idyl:

> Den hertugelige Familie af Augustenborg opholdt sig paa Jagtslottet Gravensteen, man vidste mit Komme og al den Naade og Hjertelighed jeg sidste Gang nød paa Augustenborg, fornyedes her i riig Fylde. – Jeg blev her 14 Dage og det var, som om disse var en Forbebudelse paa al den Lykke og Velsignelse der skulde møde mig naar jeg kom ind i Tydskland. – Egnen herom hører til een af de meest maleriske; store Skove, bjergagtige Høider og altid Afvexling med den bugtede salte Fjord og de mange stille Ferskvands Søer. – Selv Efteraarets svævende Taager gav Landskabet noget endmere malerisk, noget fremmed for Øeboeren; Alt er her i større Maalestok end Øerne frembyde det. – Der var smukt ude, der var velsignet inde! – Et nyt Eventyr den lille Pige med Svovlstikkerne blev digtet her, det eneste der er fremsprunget paa denne Reise. – Med Indbydelse til oftere at vende tilbage til Gravensteen og Augustenborg, forlod jeg med taknemligt Hjerte, et Sted hvor jeg havde nydt saa smukke, lykkelige Dage. Nu gaaer det ikke Snegle Gang i det dybe Sand over Heden, fra Rendsborg bærer Jernbanen den Reisende i faae Timer til Altona og Hamburg.

Nu skal man selvfølgelig tænke på, at denne skildring indgår i en selvbiografi, der blev skrevet med henblik på Andersens tyske

publikum som indledning til udgaven i Leipzig af hans *Gesammelte Werke*. Det bestemmer naturligvis belysningen, som dette ophold fremstår i. Men af denne omstændighed kan man dog ikke uden videre slutte, at den senere, omarbejdede skildring fra 1855 er en sandere gengivelse af de tanker og følelser, der rørte sig i Andersen i anledning af opholdet på Gråsten 10 år tidligere. Treårskrigen er den mest sandsynlige årsag til skiftet i belysning. I *Mit Livs Eventyr* er den samme passage formuleret som følger:

> Hertugen af Augustenborg havde holdt sit Sølvbryllup, mellem de flere Danske man hædrede med Indbydelse var ogsaa jeg; der havde imidlertid da tydeligt viist sig en Gjæring, en Spænding, der stillede det hertugelige Huus i en Slags vaklende Stilling til dansk Interesse; uagtet min hele Virken laae og er udenfor det politiske Liv, vilde jeg dog helst undgaae at være Vidne til mulige Ord eller Yttringer, der kunde komme i Collision med min Danskhed, det laae mig ogsaa beqvemmere paa min Reise-Udflugt senere at tage over Gravensteen og udtale min Tak for den venlige naadige Indbydelse, end at reise hen, atter tilbage og senere ud igjen. Jeg kom saaledes nu for første Gang til det smukt beliggende Jagtslot Gravensteen, og blev som tidligere naadigt og hjerteligt modtagen, Intet mærkede jeg, der kunde støde dansk Sind og Hjerte, at de om Aftenen mellem andre Sange istemte "Schleswig-Holstein meerumschlungen", antog jeg betydningsløst; i Familielivet taltes kun Dansk og der udtaltes og fremhævedes for mig, hvor dansk just Hertugen var, hvilken Uret Kjøbenhavnerne i deres feilagtige Dom gjorde ham. Mindst anede jeg da, hvor snart Uveiret vilde bryde løs. – Jeg blev her hele fjorten Dage, det var, som om disse vare en Forberedelse paa al den Lykke og Velsignelse, der skulde møde mig, naar jeg kom til Tydskland. Egnen ved Flensborg Fjord er unegtelig en af de meest maleriske i det Slesvigske; her er store Skove, bjergagtige Høider og altid Afvexling med den bugtede Fjord og de mange stille Ferskvands-Søer. Selv

Efteraarets svævende Taager gav Landskabet noget end mere malerisk, noget fremmed for Øboeren, der kun i mindre Maalestok seer hos sig en saadan Natur. Der var smukt ude, der var velsignet inde; og her i festlig og fyrstelig Overflødighed blev til et af Eventyrene, der skildrer Savn og Nød, "den lille Pige med Svovlstikkerne". Udgiveren af en dansk Folkekalender sendte mig tre forskjellige Træsnit og bad mig om jeg til eet af disse vilde skrive ham en lille Historie og jeg valgte Billedet med den fattige lille Pige, der sidder med Svovlstikkerne i Forklædet og holder et Bundt i Haanden.
Med Indbydelsen til oftere at vende tilbage til Gravensteen og Augustenborg forlod jeg et Sted, hvor jeg havde nydt lykkelige Dage; en tung, blodig Tid skulde gaae op herover; jeg har ikke havt Hjerte til at see disse Egne igjen – de sidste Toner der klang for mig derfra, vare "Lotte ist todt!"[9] – Prindsesserne af Augustenborg spillede den i ungdommelig Munterhed, Erindringen om hiin Tid og dens Efterklang er et smerteligt Echo – "todt! – todt!" –

At opholdet på Gråsten var en forsmag på lykkelige dage i det Tyskland, hvor hans succes var ubestridt – mens den fulde anerkendelse hjemme stadig lod vente noget på sig – står stadig ved magt. Men i den danske selvbiografi fra tiden efter treårskrigen er det Andersen magtpåliggende at betone sine sarte danske fornemmelser over for de politiske spændinger i Slesvig og at slå en tyk streg under afskeden. Den lykkelige idyl er død og borte, og det er uigenkaldeligt. Men samtidig beretter han i de samme rosenrøde vendinger som tidligere om selve opholdet på Gråsten, hvor intet antidansk kom til orde overhovedet, og hvor han selv spiller naiv og umistroisk over for den aftenlige afsyngen af Slesvig-Holsten-sangen.

Hvis man konsulterer dagbogen, vil man se, at stemningen på Gråsten var mere blandet, end Andersen bagefter har givet udtryk for. Ved taflet d. 13. stikler hertugen til ham ved at sige, at hans

[9] Refererer muligvis til Reichardts melodi til Reitzensteins tekst, "Lotte bey Werthers Grab".

landsmænd nok har skræmt ham fra at komme til sølvbrylluppet. Den næste dag spøger hertugen dog med ham, og da Andersen d. 14. på en udflugt via Sønderborg til Augustenborg på tilbageturen får det for koldt i vognen, låner hertuginden ham sin kåbe til at tage over, og glad noterer han da: "man seer de ere nydelige mod mig".

Andersen læser eventyr både på dansk og på tysk, og han bliver under opholdet tegnet og malet af den tyske maler Carl Hartmann, der også opholder sig på Gråsten. Men så mistror han pludselig hertugen for tilsyneladende at have et eller andet imod ham, for d. 20. noterer han i dagbogen: "Hertugen ikke talt et Ord til mig hele Aftenen; uhyggelig". Men dagen efter er alt godt igen, da hertugen opfordrer ham til at aflægge besøg igen på hjemrejsen, og Andersen bliver da i så godt humør, at han om aftenen underholder både med at synge og med at lave papirklip. Da han skal af sted, beder hertuginden ham om at skrive, om at komme igen og "blive en gammel Ven af dem" (dagbogen d. 22. november). Men allehånde små og større uheld indtræffer på turen til Flensborg og videre til Altona og Hamborg, så Andersen ligefrem ser det som ulykkesvarsler. Altså ganske langt fra den lykkeberusende optakt til Europa-rejsen, som han senere gav det udseende af.

Rantzau dør

Det var ikke kun kapitlet Augustenborg, Andersen kunne lukke med omkvædet "todt!" (som man nu stavede det dengang). Også kapitlet Breitenburg fik en ende i 1845. Da Christian VIII tiltrådte i 1840, havde Rantzau på grund af dårligt helbred bedt om at blive afskediget, men det ville kongen ikke gå med til. Han forblev som minister uden særligt ansvarsområde og uden forpligtelse til at deltage i statsrådet. I årene derefter delte han sin tid mellem Breitenburg og udlandet, og d. 3. august 1845 døde han så – ugift og på det nærmeste ruineret – i Wiesbaden.

D. 18. august noterer Andersen i sin almanak – der findes ikke dagbøger for dette tidsrum – "Drevet omkring. Digt over Grev Rantzau. Udmærket". Andersens mindedigt over hans velgører og ven stod at læse på forsiden af Berlingske Tidendes aftenudgave d. 20. august.

I 1847 lod han digtet trykke i samlingen *Digte, gamle og nye* i den afsluttende afdeling kaldet "Paa Kirkegaarden", en række mindedigte. Her lyder digtet sådan:

Holsteneren, Geheime-Statsminister
Grev Conrad Rantzau af Breitenburg.

I Stilhed tidt Du gik til Snillets Vraa,
Om Lædskedrikken Roser selv Du fletted,
Paa Stjernen i Dit Øie Øiet saae,
Og hurtigt skete hvad Du mildt forjætted.

Du var et Hjerte til at stole paa,
Din Aand gav Lys og Næring ved sin Lue,
Du elsket og forstaaet var, som faa
I Kongesalen og i Folkets Stue.

Om mange, mange Aar, en Solskins Dag,
Naar Gubben seer fra Marken Borgens Høie,
Han husker paa sin Barndom med Behag,
Og Dig – da komme Taarer i hans Øie!

Dig elsked' Barnet for Dit milde Blik –
Der var en Ungdoms Friskhed i din Tanke,
Med ærligt aabent Sind hver til Dig gik,
De følte i dit Bryst et Hjerte banke!

Din Grav faaer stille mangt et Hjerte-Qvad,
I tause Rytmer Taarerne sig blande,
Gud vil opfylde hvad du kjærligt bad –
Svæv, som en Fredens Aand, om disse Lande!

Digtets sidste linie er som her trykt med større skriftgrad – og desuden med spatiering, hvormed det indtrængende budskab lægges læserne på hjerte.

Dette mindedigt vil jo andet og mere end at blot være at være en personlig "sidste hilsen" og tak fra én, der har kendt den afdøde. Det vil helt alment beskrive Rantzaus liv og virke som velgører mod dem, han havde med at gøre. Og Andersen taler sandt her: Rantzau var lige elsket og agtet hos kongen og hos folket, specielt befolkningen i Holsten, hvor han havde hjemme. Det er bekendt, at han ofrede store summer på sine undergivnes ve og vel på godset og egnen. Det er, hvad der ligger bag digtets 3. og 4. strofe.

Men uden at nævne sig selv indleder Andersen mindedigtet med en strofe, der, for den, der ved det og kan se det, utvetydigt henviser til ham selv og hans forhold til Rantzau.

Og dér finder vi så interessant nok den samme omdigtning af det virkelige begivenhedsforløb, som den senere erindringsbog fra Andersens hånd gjorde sig skyldig i. Man får at vide, at Rantzau i al stilhed selv opsøgte Andersen på hans fattige værelse. Det er, hvad der står i førstelinien. "Tidt", hedder det, for i denne anledning skal det jo almengøres, men udtrykket "Snillet" betyder hos Andersen "kunstneren", altså ham selv, og at han tænker på sig selv først og fremmest i denne forbindelse, fremgår af betegnelsen "Vraa", som betyder en beskeden, fattig bolig.

Og mytologiseringen fortsætter: Rantzau udsteder et løfte, og det går da hurtigt i opfyldelse. Og ikke nok med det: Modtageren, her kunstneren dvs. Andersen, har med det samme kunnet skue ind i hans sjæl og (øjet så ind i øjet og så stjernen derinde lyse!), og straks vidste han/man, at her var "et Hjerte til at stole paa". Set på afstand er det sådan, Andersen gerne vil huske forløbet og sine egne reaktioner.

En mindre, men væsentlig afvigelse mellem førstetrykket i Berlingske Tidende og gengivelsen i *Digte, gamle og nye* er overskriften. I avisen lød overskriften ganske enkelt: "Grev Conrad Rantzau af Breitenburg". I bogtrykket får vi mere pompøst hans embedstitel med, måske bl.a. for at klargøre, i hvilken egenskab denne greve har haft betydning for digtets forfatter, siden denne udtrykker sig så personligt i mindedigtets indledende strofe.

Men langt mere afgørende er det, at Andersen i bogtrykket frem-

hæver, at denne milde og elskelige velgører var *holstener*. Og samtidig elsket og forstået i kongesalen og i folkets stue, som det hedder i anden strofe. I de to år, der er gået mellem Rantzaus død og udgivelsen af digtsamlingen, har situationen i Slesvig-Holsten tilspidset sig, og der ligger derfor en klar hensigt bag Andersens fremhævning i overskriften af, at denne mand var holstener. Samme hensigt, som kommer frem i spatieringen af digtets sidstelinie med dets appel til fred i og mellem "disse Lande", dvs. det "egentlige" Danmark og hertugdømmerne Slesvig-Holsten. I førstetrykket i Berlingske Tidende var denne sidste linie sat som alle de andre. Nu, under indtryk af den politiske udvikling, får den en særlig fremhævelse.

Med disse i vores sammenhæng ikke uvæsentlige detaljer sat på plads må det yderligere konstateres, at der i indledningen er sket en markant ændring fra førstetrykket til bogtrykket. Dels har Andersen i mellemtiden skåret de to første strofer væk og ændret indgangen til tredje strofe, dels er der inde i digtet en ændring, som formodentlig er en – ganske meningsforstyrrende – sættefejl.

Da førstetrykket aldrig har været genoptrykt i sin helhed, er der grund til at gengive det her:

I Natten, naar paa Stjernerne man seer,
Og tænker ret paa sine kjære Döde,
Det er, som om der bleve Stjerner fleer,
Dybt banker Hjertet, vore Kinder glöde.

Vi föle Livets Aander er' os nær;
Hvad stort og godt er kan ei gaae tilgrunde!
– En Grav nu mere! – Ikke længer her
Er Du, hvem Hjertet nödigst miste kunde.

Du som i Stilhed gik til Snillets Vraa,
Om Lædskedrikken Roser selv Du flætted';
Paa Stjernen i dit Öie Öiet saae,
Og hurtigt skete hvad Du mildt forjætted'.

Du var et Hjerte til at stole paa,
Din Aand gav Lys og Næring ved sin Lue,
Du elsket og forstaaet var, som faa,
I Kongesalen og i Folkets Stue.

Om mange, mange Aar, en Solskinsdag,
Naar Gubben seer fra Marsken Borgens Flöie,
Han husker paa sin Barndom med Behag,
Og Dig – da kommer Taarer i hans Öie.

Dig elsked' Barnet for dit milde Blik,
Der var en Ungdoms Friskhed i din Tanke;
Med ærligt, aabent Sind hver til Dig gik,
De fölte i dit Bryst et Hjerte banke!

Din Grav faaer stille mangt et Hjertes Qvad,
I tause Rythmer Taarerne sig blande;
Gud vil opfylde hvad Du kjærligt bad,
– Svæv som en Fredens Aand om disse Lande!

Det kan næsten kun være sætteren, der er årsag til den fatale ændring fra " Naar Gubben seer fra Marsken Borgens Flöie" til " Naar Gubben seer fra Marken Borgens Høie"! Og Andersen har ikke selv bemærket den, for den er vandret videre til både 1. og 2. udgave af hans *Samlede Skrifter.* Det *skal* jo være "marsken", den, som Andersen selv har oplevet, og som han har skrevet om i sine dagbøger som her vist. Og fra marsken ser bonden så op mod borgens fløje, altså dens sidefløje. Det giver digtet lokalkolorit, og det er helt i Andersens ånd og stil.

Litterære frugter

Litterært blev både badeferien på Föhr 1844 og opholdet på Gråsten 1845 betydningsfulde.

Som rejsende var Andersen altid på jagt efter stof, han kunne

bruge i sin litterære produktion. Og som romanforfatter havde han lige fra første færd været sig bevidst, at publikum både hjemme i Danmark og ude i Europa greb ud efter bøger med eksotisk stof, med miljøer, som ikke var hverdagskost for enhver. Hans Italiens-roman *Improvisatoren* (1835) var attraktiv læsning for danske, svenske, tyske og senere også engelske (og flere andre slags) læsere, der drømte om det farverige Italien, om dets natur, dets folkeliv, dets oldtidsminder og kunst. Den følgende roman, *O.T.* (1836) var til gengæld bl.a. beregnet på at være en skildring for et (i første omgang) tysk publikum af det for dem – som senere for det engelske publikum – eksotiske dagligliv i Danmark, fra København over Fyn til den jyske hede og helt op til Lemvig (hvor Andersen ganske vist aldrig havde været). I *Kun en Spillemand* (1837) blandes de hjemlige miljøer med internationale miljøer, så der var noget for enhver smag, i det hjemlige med stor fordybelse i det folkelige provinsliv.

Så da Andersen går i gang med at skrive sin fjerde roman, bliver den helt nye verden, han har oplevet 1844 omkring marsklandet og Halligerne, hurtigt til noget helt centralt, et nyt eksotisk miljø, han kan interessere sine læsere med at skildre.

Romanen var flere år undervejs, noget man ikke udelukkende behøver at tilskrive en formodet skriveblokering over for dette at begå sig i endnu en roman (efter Søren Kierkegaards ualmindeligt barske kritik af *Spillemanden* i skriftet *Af en endnu Levendes Papirer* 1838, hvor Andersen frakendtes enhver evne som romanforfatter). Andersen var her i 1840rne ude på mange og store rejser, som ikke gav ro til at skrive en ny roman. Han udgav *En Digters Bazar* (1842), skrev flere skuespil og operateksten *Liden Kirsten*, og endelig skulle han så skrive sin selvbiografi til den tyske udgave af hans samlede værker. Så der var mere end nok at se til. Og det er en helt upåfaldende årsag til, at det trak ud med romanen, som først kom i 1848 med titlen *De to Baronesser*.

I denne roman ruller Andersen et bredt Danmarks-billede op, vidtspændende både i tid og geografi og bredt også i social forstand.

I tid spænder romanen fra bondefrigørelsens tid, altså tilbage i slutningen af 1700-tallet, og i den egentlige handling frem til

omkring Fr. VI's død, afslutningen på "den gamle Tid", som det hedder i romanen. Med et udblik til personernes videre skæbne rækker den dog nogle år videre frem, altså ind i begyndelsen af 1840'rne.

Geografisk bevæger den sig fra Fyn til København, tilbage til Fyn, til Halligerne, igen til København og til sidst så igen til Fyn.

Badeferien på Føhr har således sat sig spor i romanen, endda meget markant, idet hele den midterste del af romanen, der er i tre dele, udspiller sig på Halligerne, omfattende ca. 1/4 af bogens totale sidetal.

Den fattige, omflakkende liremands datter, der adopteres af en gruppe nyudklækkede adelige studenter anført af deres borgerlige manuduktør, *holsteneren* Moritz, kommer via flere mellemled til Halligerne og vokser op dér hos Moritz og hans søster, idet Moritz kommer til Halligerne som præst. Naturen, både som fantasinærende og som stadig dødstrussel, bliver en vigtig baggrund for hendes vækst op gennem samfundet, idet hun, hittebarnet, ender som baronesse, den ene af de to, som har givet titel til romanen.

Når man nu kender til Andersens dagbogsoptegnelser og breve fra besøget på Føhr og udflugterne til de omkringliggende øer, kan man ikke andet end forbavses over den fylde af iagttagelser fra naturen, fra dagligliv og skikke, fra husenes udseende og indretning, som indgår i romanen. Man skulle umiddelbart tro, at dagbogen var selve materialesamlingen, som han så ved affattelsen af romanen havde hentet det hele fra. Men sådan er det langt fra. Der er i romanen en masse overbevisende realistisk stof i skildringerne, som slet ikke findes i dagbøgerne, og som han derfor må have set og husket – uden at notere det. Det er ikke den eneste gang, man i forfatterskabet støder på den slags, hvor man forbavses over hans præcise hukommelse hen over år og dag, undres over hans evne til at oplagre stof – og formuleringer – på sin indre "harddisk" for så at bruge det langt senere, undertiden både ti og tyve år senere, på rette tid og sted. Her, når det gælder *De to Baronesser*, er der dog ikke så stor afstand mellem det oplevede og det litterære produkt, men alligevel. Dagbøgerne har åbenlyst været til støtte for udformningen af

romanen, men der dukker i romanen en masse andre iagttagelser op, som giver liv og farve til skildringerne, der hører til noget af det bedste, Andersen har lavet.

Det er en hel verden, der åbner sig i denne midterste del af romanen, en verden, der for Andersdens læsere dengang har været rigeligt eksotisk, eller for at blive i tidens sprog: "interessant". Andersen har fundet et rigt stof for sin digtning ude i vadehavets ørige, et stof lige ud af virkeligheden, men samtidig også et stof, der appellerede til den meddigtende og videredigtende fantasi.

I II.dels fjerde kapitel siges det ligefrem:

> De mange Historier og Sagn hos det frisiske Folk, det hele Liv paa denne Kyst og Øerne, vakte Beklagelse, at ingen Walter Scott endnu var født i disse Egne, at Friserne saa godt som ingen Digter eiede.
> "Ja, her er Stof!" sagde Moritz, "men det ligger endnu som Marmoret i Bjerget, det venter Billedhuggeren. "Før Homer vare mange Helte", hedder det jo, men Verden veed ikke noget om dem".

Andersen er kommet som en tilrejsende Walter Scott til de fjerne Halliger og løfter den fundne virkelighed op i sin romans verden. Her lader han endda den lille Elisabeth handle efter inspiration fra en af Walter Scotts romaner. Så selv om han nok ikke så sig selv som inkarnationen af den digter, som Halligerne endnu ikke havde, så har han dog været sig bevidst, at han var stødt på ukendt guld, på en ren digterisk foræring, som han umiddelbart kunne udnytte.

Naturligvis gjorde han det ved at tilføje af sin egen fantasi. Men fantasi og virkelighed er her i romanen smeltet så tæt sammen, at det tager sig ud, som om også det selvopfundne er taget lige ud af virkeligheden.

Det gælder f.eks. den intense skildring af vadehavet i scenen, hvor Elisabeth og hendes frisiske barndomskæreste, Elimar, er ved at drukne, da de har vovet sig langt ud, og havet så pludselig stiger.

Skildringen starter i ro og idyl inde i klitterne, hvorefter den gradvis bliver mere dramatisk:

> de vare et betydeligt Stykke fra Hjemmet, men, hvor de stode mellem Sandbankerne, var deiligt varmt; Elisabeth satte sig, hun var saa træt, han lagde sig i Sandet hos hende. Men længe blev han ikke liggende, saa var han oppe igjen, trak i Marehalmens lange Rødder, der som Baand hang frem fra Dyneskrænterne, og hele Lag Sand styrtede ned. Man maa ikke tænke sig Dynerne [klitterne] alene som en Bjergrække; af dens Sider vilde han ikke have mægtet at rykke den vilde Plante, – nei, de frembyde de mest forunderlige Skikkelser. Hvor Havet har kunnet virke med Magt mod dem, ere de forneden afskaarne, som var det skeet med en Spade; man troer at see en Række hvidgraae Muur-Kolosser, paa hvis Top Marehalmen groer og om hvis Sider Rødderne hænge frem som Slyngplanter; og nede i den graa, fugtige Grund vise sig underlige, rundagtige Figurer aftrykte af Havet, som var det dets hemmelighedsfulde Skrift, efterladt for at melde, hvilke Rigdomme og Rædsler, det gjemmer.
> Elimar kravlede op paa en af de høie Sandkegler, Elisabeth skulde ogsaa forsøge det samme; det var en af de Høieste, de vare paa, og hvorfra de kunde see hele Nordhavet; det var i Ebben gaaet milevidt bort, ikke en Vind rørte sig. Længe stode de ikke her, de maatte ud paa den vaade, faste Grund, hvor der laae saa mange Stene og Skaller rundt om; der laa ogsaa en heel Flaske, vel tilproppet. Elimar holdt den op mod Solen og saae, at der indeni laa et Papir, og snart blev Flasken slaaet itu; Papiret var beskrevet, men i et Sprog, Elimar ikke forstod; dog det vidste han, og det forklarede han for Elisabeth, at der var forgaaet et Skib etsteds, og i det sidste Øieblik havde de ombord skrevet dette og lagt det i Flasken, at Menneskene et eller andet Sted i Verden kunde faae det at vide, naar og hvor de vare døde og hvad de og Skibet kaldtes. Elisabeth fandt en underlig, guul Steen; den saae ud som Suk-

ker; den var et deiligt stort Stykke Rav; gned man den varm mod sit Ærme, saa trak den Straa til sig. Idag var det en Lykkedag til at finde, og de gik længer og længer ud. Rundt om var som en Net af Vand spændt om hele Sandbunden; noget ude laae nogle høie Stene og mellem disse fandt man Stykker af et Roer, en Voxdugs-Hat uden Pul, men tillige brogede Muslingskaller og, hvad der var endnu prægtigere, i en Pjøs Vand sprællede to store Fiske; Elimar vilde tage dem med Hænderne, dog, de smuttede fra ham igjen; men fanges skulde de. Elisabeth stod oppe paa en af de store Stene og saae til. Tiden gik deiligt, stille var det og Solen skinnede prægtigt.

Med Eet bemærkede Elimar, at Grunden begyndte at blive mere fugtig, at Vandnettet laa fyldigere; det var nok derfor paa Tiden at vende om, Floden vilde snart komme. Elimar saae mod Amrom, der kunde være en fire hundrede Skridt borte, men det var som Øen med Eet var sjunket. En Taage nordfra væltede frem og havde ganske indhyllet de nærmeste Klitter, og i næste Øieblik begge Børnene med. Solskinnet slukkedes, Solen blev rødere og rødere; Elimar greb gesvindt Elisabeth og skyndte sig mod Øen.

"Jeg bliver saa angest!" raabte Elisabeth. "Hvor er Amrom og hvor er mine Skoe? Jeg maae have mine Skoe og Strømper!" Disse havde hun netop faaet af for at gaae i Vandpjøsen til Elimar og Fiskene, da Taagen bemærkedes. Elimar vendte om; Skoene skulde ligge paa den store Steen, hvor hun havde siddet; de vare gledne ned, men de fandtes. Taagen var saa iiskold og saa tæt; Elimar havde Elisabeth paa Ryggen og skyndte sig afsted, men de enkelte Forgreninger af hvad vi have kaldet Vandnettet, de tilbagestaaende Vand-Rifter og Pytte voxte; de maatte omgaaes, og idet han troede at være tæt ved Sanddynerne, stod han ved de samme Stene, han kom fra. Med Fødderne stødte han mod en Gjenstand; det var det lille Træskriin, hvori Fiskeredskaberne laae, og som han i Flugten havde glemt; han tog den op, men var aldeles vildfarende angaaende Retningen, hvori Øen laa. Raab og Skrig var

til ingen Nytte, men dog raabte han. Havet kom allerede, den første lange Havskylle slog over hans Fødder. Da løftede han lille Elisabeth op paa den høieste Steen og satte sig selv ved Siden; den næste Sø kom stærkere rullende, men alt som den steg høiere op over Sandbunden, blev Bevægelsen svagere, – Veiret var saa ganske stille.

Elisabeth græd ikke; det var, som begreb hun den hele Fare; bleg og med et forunderligt Blik saae hun paa Elimar; og Floden steg og steg, saa at han maatte staae paa Stenen ved Siden af hende; der var neppe Plads for To. Han raabte igjen med al den Fortvivlelsens Kraft, han havde, og nu troede han at høre en Hund gjøe, rigtignok fra en ganske anden Kant, end den, hvor han tænkte sig Amrom; maaskee at Nogen i en Baad nærmede sig! Et Øieblik fortyndedes Taagen, der blev paa Himlen en lysere Deel end før, og han vidste nu, hvor Solen stod; den var hans Compas, Amrom laa just i den Retning, hvorfra han troede at høre Hundegjøen, men denne var ganske ophørt og Havet steg høiere og høiere.

Allerede gik Vandet over deres Fødder paa den store Steen. Elisabeth kunde ikke staae fast, hun klyngede sig til Elimar, og Begge faldt ned i Vandet; men hurtigt fik han hende igjen op paa Stenen, selv stod han nedenfor i Vand til Brystet og holdt hende med begge sine Arme. Floden tog altid til; da skjød han i Hast Kassen, hvori Fiskeredskaberne laae, ind under sine Fødder, og kom herved et Stykke iveiret; hans Hoved var nu næsten i Høide med Elisabeths.

Der var ikke Bølgebevægelse i Havet; stille hævede Vandfladen sig, som var det ikke den, der steg, men som var det de To, der i et roligt Vand langsomt sank tilbunds. Elimar udstødte et Fortvivlelsens Raab, men det besvaredes ikke. Ved hvert Minut kom Vandspeilet høiere, snart vilde det naae op over deres Hoveder: Elimar var bleg som en Død, Taarer stode i hans Øine, han kyssede lille Elisabeth, der slyngede sine Arme omkring hans Hals. Vandet rørte ved deres Bryst og begyndte at løfte dem.

Den lille pige med svovlstikkerne. Træsnit 1845 af H. Chr. Henneberg efter tegning af J. Th. Lundbye 1843. Odense Bys Museer.

> Da skingrede en Stemme tæt ved, der hørtes Aarepladsken, og i Taagen viste sig en Baad, hvori der sad en Mand; han kom nærmere, det var Jap-Lidt-Piders; han havde hørt Skriget og kom netop i rette Tid for at hjelpe. I Hast fik han dem i Baaden og satte saa med raske Aaretag mod Oland (2. del, kap. IV).

Andersen beskriver den farefulde situation ude i vadehavet med så mange og levende detaljer, så man skulle tro, han selv havde set havbundens forandringer i en lignende situation. Men sådan er det jo med Andersen: Hans fænomenale iagttagelsesevne og hukommelse parret med en fantasi, der får virkeligheden til at springe lyslevende frem, som det hele var set her og nu, det er det, der gang på gang overvælder og forbavser læseren af hans prosa.

Det andet markante litterære resultat af hans besøg i hertugdømmerne rummer til gengæld intet lokalstof overhovedet og kunne for så vidt være skrevet hvor som helst. Det er en af hans allermest kendte og udbredte historier – ikke noget eventyr, men netop "bare" en historie! – "Den lille Pige med Svovlstikkerne".

Under opholdet på Gråsten hos hertugparret af Augustenborg får han en dag et brev fra den københavnske xylograf Flinch, der i 1840 havde startet et "Xylografisk Institut" (en trykkerivirksomhed med henblik på at lave illustrerede værker) , og som fra og med 1842 udgav *Almanak eller Huuskalender.* Her fik han bl.a. J.Th. Lundbye til at levere illustrationer, hvoriblandt i 1843 en Lundbye-tegning af en lille tiggerpige med et bundt tændstikker som ledsageillustration til en "moralsk" advarsel mod at give penge til børn, der tigger, for de og deres forældre skulle meget hellere tvinges til at arbejde og dermed blive ordentlige mennesker. Kort sagt, misforstået barmhjertighed, der kun var med til at fastholde fattige i deres dovne og umoralske liv.

Flinch syntes åbenbart, at Lundbyes tegning var så god, at den kunne bruges en gang til. Så da hans kollega, Fr. Frølund, havde brug for noget stof til sin *Folkekalender for Danmark*, sendte Flinch nogle tegninger, deriblandt Lundbyes, til Andersen nede på Gråsten

og spurgte, om han ikke kunne tænke sig at skrive en historie til en af de fremsendte tegninger.

Og Andersen var ikke et sekund i tvivl. Han slog øjeblikkeligt ned på tegningen af den lille tiggerpige med tændstikkerne (svovlstikkerne) og skrev samme dag den historie, som i dag er kendt verden over. Som han sagde det i sine tyske erindringer:

> her i festlig og fyrstelig Overflødighed blev til et af Eventyrene, der skildrer Savn og Nød, "den lille Pige med Svovlstikkerne". Udgiveren af en dansk Folkekalender sendte mig tre forskjellige Træsnit og bad mig om jeg til eet af disse vilde skrive ham en lille Historie og jeg valgte Billedet med den fattige lille Pige, der sidder med Svovlstikkerne i Forklædet og holder et Bundt i Haanden.

Historien – for det er den, selv om Andersen her som andre steder forvirrer begreberne ved at kalde den et eventyr – blev trykt første gang i *Folkekalender for Danmark 1846*, der udkom i december 1845.

I sine "Bemærkninger" til eventyrene (1863) siger Andersen blot, at historien er skrevet under "nogle Dages Ophold" på Gråsten Slot, men i erindringerne fra 1847 sætter han den effektfuldt – og i overensstemmelse med virkeligheden – i kontrast til livet på slottet. Midt i et liv i fyrstelig overflødighed er den sociale tåreperser om den fattige lille piges elendighed og død blevet til.

Og bestemt ikke som et udslag af dårlig samvittighed hos en "social overløber", men som udtryk for Andersens altid vågne hukommelse for den fattigdom, som han så alt for godt kendte af egen erfaring og altid havde med sig i bagagen, parat til at brug i romaner og historier. Historien om "Den lille Pige med Svovlstikkerne" er ganske vist sentimental, men rummer så meget andet i sig end det sentimentale, og sentimental er den først og fremmest, fordi Andersen med den – ganske som Dickens – ønskede at røre de hårde og tillukkede hjerter hos sine samtidige, ønskede at åbne deres øjne for den virkelighed, som de – i lighed med det moralise-

rende stykke, der i *Almanak eller Huuskalender* oprindeligt ledsagede Lundbyes tegning – bevidst negligerede.

Det er et sammenstød af to verdener, af oppe og nede, der i et nu har antændt Andersens fantasi og i de fyrstelige omgivelser på Gråsten fremkaldt teksten om tiggerpigen.

Treårskrigen

Andersens personlige indlevelse i og ophold i hertugdømmerne har hjemme i årene 1844 og 1845. Efter besøget på Gråsten i november 1845 tog han videre ud på en langvarig Europarejse, som han først vendte hjem fra d. 14. oktober 1846.

På tilbageturen var han i sidste halvdel af september på besøg hos familien Eisendecher[10] i Oldenburg. Fra Oldenburg rejste han over Bremen og Hamborg til Kiel, hvor han besøgte digterkollegaen Carsten Hauch. Hauch havde Andersen i tidens løb haft sine op- og nedture med, senest en gevaldig nedtur i forbindelse med Hauchs roman *Slottet ved Rhinen* (1845), hvori en digter, som enhver genkendte som en forklædning for Andersen, ender på en galeanstalt. Hauch havde dog glattet ud ved i begyndelsen af 1846 at skrive en stor tidsskriftsartikel, hvor han gav Andersen fuld oprejsning som digter[11]. Siden 1827 havde Carsten Hauch været lektor i naturvidenskab ved Sorø Akademi og dermed daglig kollega til B.S. Ingemann, som Andersen af og til besøgte. Netop i 1846 var Hauch blevet udnævnt til professor i dansk sprog og litteratur ved universitetet i Kiel, en stilling, som han dog igen måtte forlade ved treårskrigens udbrud i 1848.

Det korte besøg i Kiel undervejs hjem til København skulle blive Andersens næstsidste direkte kontakt med hertugdømmerne i fem år. Den sidste i dette tidsrum var i 1847, da han var på tilbagevejen fra sin kombinerede Englands-, Skotlands- og Europa-rejse og passerede fra Hamborg/ Altona over Kiel til København. Han ville igen

[10] Om HCAs bekendtskab med denne familie se Paul Raabe og Erik Dals udgave: Hans Christian Andersen. Lina von Eisendecher. Briefwechsel (Wallstein Verlag, Göttingen 2003).
[11] Se Johan de Mylius: Forvandlingens pris. H. C. Andersen og hans eventyr (2004) s. 215 ff.

have besøgt Hauch i Kiel, men ærgerligt nok for ham viste det sig, at Hauch netop da var i Sverige.

Så brød treårskrigen ud, og så var det selvsagt slut med at rejse den vej og især da med ophold i hertugdømmerne.

Men Andersen følger intenst med i begivenhederne og bliver grebet af hele stemningen under krigen. Og han er på sin vis et vidne, selv om det er på afstand.

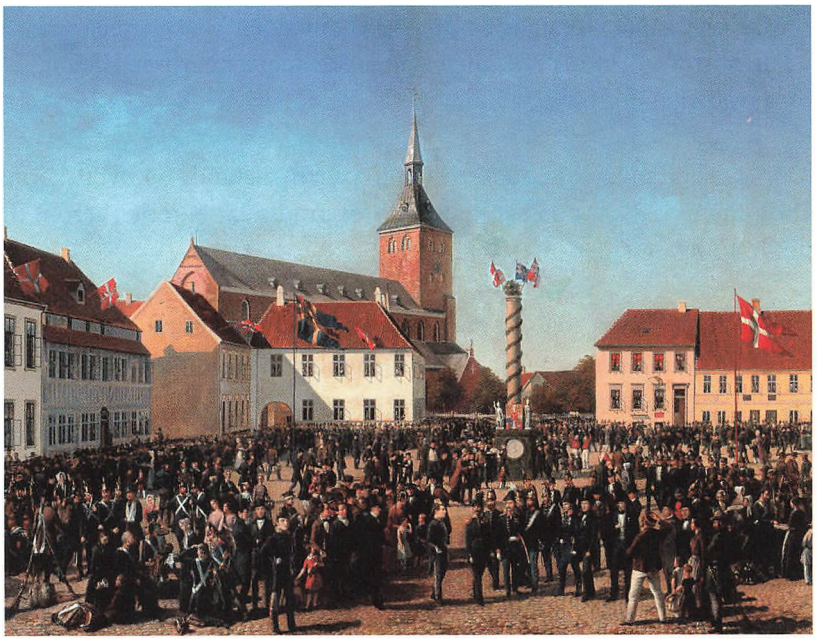
I 1848 er han hele to gange på herregården Glorup på Sydøstfyn, hvor der er indkvartering af svenske officerer og soldater, første gang fra d. 12.5. til d. 19.6. Her hører han af nogle officerer detaljer om maleren Lundbyes død d. 25.4. ved Bedsted i Slesvig. Lundbye, ham der havde tegnet tiggerpigen med svovlstikkerne, døde ved en vådeskudsulykke, som Andersen får refereret således:

> Lundbye, fortalte Officererne mig, stod melankolsk og lænede sig til Geværet, nogle Bønder gik forbi hvor de andre Geværer tæt foran ham vare opstillede og kom til at støde dem omkuld, man hørte Skuddet og saae Lundbye styrte til Jorden skudt neden fra Kjæben opad, Munden flænget og et Stykke Kjød med Skjæg bortskudt, han udstødte et Par svage Suk; blev svøbt i et Danebrog og lagt i Jorden (dagbogen d. 13. maj 1848).

Det er ikke det eneste, han får fortalt, og som finder vej til dagbogen. I samme optegnelse fortæller han:

> Paa Lazaretterne stinke de Saarede fælt, de som ere skudte i Underlivet, gaae Exkrementerne ud paa Siden af.

På Glorup kan han høre kanontordenen fra Als, også om natten. Ellers er det hele den nervøse stemning omkring mobiliseringen og tildragelserne i Slesvig, rygter og nyheder i blandet flok, der sammen med oplevelserne med de svenske tropper optager ham. Og så finder han mærkeligt nok alligevel også kræfter til at arbejde på sin nye roman, *De to Baronesser.*

De svenske troppers modtagelse på Albani Torv i Odense den 12. juni 1848. Oliemaleri af August Behrends, 1848. Odense Bys Museer.

Fra juni og helt frem til december 1848 mangler der dagbog. Dvs. også for hans andet ophold på Glorup dette år, i tiden 24. august til 30. september. Her må man hente oplysninger i Andersens breve, bl.a. til Henriette Wulff.

I et brev af 13. september skriver han til veninden i København om de svenske hjælpetropper:

> Paa Veien mødte vi overalt fornøiede svenske Soldater, og inde paa Markerne gik de og hjalp vore Bønder med at rive og med at slaae. Hjemme her paa Glorup spille Musikanterne for alle Malkepiger og Stuepiger, de dandse paa den lange Gang og bryde gjensidig paa Svensk og Dansk [dvs. taler skiftevis på svensk og dansk imellem hinanden]. – Hvor det dog er velsignende at Nationerne forstaae hinanden, jeg mener ikke forstaae i Sproget, men i Sindelaget; al *Strid* er dog en Fjernelse

fra Gud! naar forstaae vi dog Alle hinanden? – Det seer saa forvirret ud mod Syd, at *jeg* nu ikke mere begriber Enden. Hvad skal der blive?

Den 1. september blev der erklæret våbenstilstand, og svenskerne drog hjem d. 24. Andersen har i et brev fra d. 25. berettet herom til Jette Wulff og siger bl.a.:

Jeg hører rundt om saa mange nette Træk om dem; de savnes af hele Egnen. Selv Tjenestefolkene her, der dog havde dobpelt Arbeide ved den store Indqvartering, beklage at de reiste; der er lagt et mægtigt Frø-Korn i selve Folket til Nordens Eenhed. – Det ulykkelige Tydskland! dets "store Eenhed" der ingen er, ødelægger tusinde Uskyldige! – Det er jo en Vanvid der er over det Land!

Så vendte hverdagen tilbage, for Andersens vedkommende med teaterbegivenheder hjemme i København. Ved fejringen af Det kgl. Teaters 100 års fødselsdag skrev Andersen et stykke i den kunstneriske mobiliserings navn og ånd, *Kunstens Dannevirke. Forspil ved det kongelige Theaters hundredeaars Fest 1848.* Stykket havde premiere d. 18. december og gik otte gange.

På Andersens fødselsdag d. 2. april 1849 blev våbenstilstanden hævet, og krigen begyndte igen. "Veemodig stemt" noterer Andersen i sin almanak. Og det er almanakkens ordknappe notater, man må ty til her, for der mangler dagbog for perioden fram til maj 49.

D. 7. noterer han, at man nu har fået efterretningen om, at linieskibet Chr. VIII to dage tidligere var sprunget i luften og fregatten Gefion var blevet taget. Der er stor forstemmelse i byen, teatrene lukker i sorg, og Andersen selv bliver mere og mere mismodig. D. 10. noterer han:

Hele Dagen forknøt, det er som jeg var paa et synkende Vrag. Fru Drevsen ukjærlig og phanatisk dansk a la Jonna, bedet mig ikke komme der, naar jeg ikke havde deres Mening.

Og dagene efter:

> Hos Ørsteds; forknøt – Det er som var Alt tabt. – Jeg driver halv syg om (d. 11.) Strid med Jette Wulff, som var phanatisk (d. 12.)

Det er jo de nærmeste venner, der her bebrejder Andersen, at han ikke er national nok, ikke tager ensidigt parti mod de tysksindede i hertugdømmerne. Fru Drewsen er Jonas Collins ældste datter, Ingeborg, og Jonna hendes datter.

Misstemningen hjemme, depressionen over krigens gang er med til at bestemme Andersens rejseplaner. Han tager i maj 49 på en stor Sveriges-rejse, der senere, 1851, skulle resultere i en af hans allerfineste rejsebøger, *I Sverrig*. I *Mit Livs Eventyr* skriver han om baggrunden for rejsen:

> Mit Sind var sygt, jeg led aandeligt og legemligt; jeg trængte til en anden Omgivelse.

Undervejs på rejsen mødes han ved flere lejligheder af svenskeres solidaritetsytringer over for den danske sag. I et brev dateret 3. august skriver han til Jette Wulff om sit besøg hos åndeseeren og skribenten grev Saltza på dennes gods:

> Der kom paa hans Navnedag Bekræftelsen om Seiren ved Fredericia og den Gamle udbragte, begeistret en Skaal for Danmark! ja De kan ikke tro hvilken Jubel der gik gjennem Sverrig ved Rygtet om Seiren!!! De Svenske elske os høiere end i Almindelighed de Danske endnu dem; vi kjende ikke og forstaae deres *dybe* Gemyt. – Da jeg reiste gjennem Linköping var jeg indbudt til at stige af hos en Professor Omann, her var nogle Venner samlede og tre smukke Sange, *til Danmark*, til *Danebrog* og til *H.C. Andersen* bleve afsjungne; ved Sangen for Danmark stod pludselig en deilig Regnbue over Haven, dette, Skaalerne, Sangene, afficerede mig uendelig,

saa Taarerne styrtede mig ud af Øinene, jeg takkede saa godt jeg kunde, og nu blev en Mindeskaal udbragt for de Faldne ved Fredericia.

Det var nu d. 18. juli, der var den gamle greves navnedag, og hvor efterretningen blev fejret med skåler, mens Andersen allerede d. 15. havde læst i aviserne om sejren ved Fredericia. Andersens stadige ønske om en fredelig forsoning mellem Danmark og Tyskland kom for dagen netop ved fejringen d. 18. hos grev Saltza. Om det beretter dagbogen:

Jeg stod oppe i Salen og talte med en tydsk Gouvernante fra Hannover da den gamle Greve i Champagne udbragte en Skaal for det danske Folk og mod Tydskerne, da jeg havde takket for Skaalen gik jeg hen til den stakkels tydske Mamsel og talte venligt om Fred og gode Dage.

I den poetiske rejsebog *I Sverrig* fortæller Andersen den lille profetiske historie, "Hvad Straaene sagde" (bogens kap. XXIV) om hans inderligste, uudtalte ønske, der går i opfyldelse, et ønske for Danmark. Han er angiveligt ude at sejle på en sø ved Falun sammen med nogle unge piger, og de leger da en leg, der går ud på at binde fire strå sammen to og to og så se, om de kommer til at danne en firkant. Hvis de gør det, får man sit ønske opfyldt. Det lykkes ikke for de andre, men så kommer turen til ham:

"Nu De, nu De!" raabte de unge Piger til en Fremmed, langveis fra Nabolandet, fra den grønne Ø, som Gefion pløiede fra det svenske Land [dvs. Sjælland]. "Hvad Kjært vil De vide skal skee eller ikke skee! siig os Ønsket!" – "Hvis Oraklet lyder godt for mig!" sagde han, "da skal jeg sige Dem den stille Tanke og Bøn, hvormed jeg binder disse Knuder paa Græsstraaene, men har jeg ikke bedre Held end De, da tier jeg!" og han bandt Straa til Straa, idet han leende gjentog: "det betyder ikke Noget!" – Og han aabnede nu Haanden –

hans Øine lyste klarere, hans Hjerte slog stærkere! – Straaene dannede en Fiirkant! "Det skeer, det skeer!" raabte de unge Piger. "Hvad tænkte De paa!" – "At Danmark snart maa vinde en hæderlig Fred!" – "Det skeer, det skeer!" raabte de unge Piger, "og naar det skeer, ville vi huske paa, at Straaene have sagt det forud!"

"Jeg vil gjemme disse fire Straa, bundne prophetisk i Krands for Seier og Fred!" sagde den Fremmede, "og var Oraklet sandt, da tegner jeg Dem det hele Billed, som vi sidde her under de hængende Birke ved Søen og see paa Säthers blaae Bjerge, hver af os bindende Straa ved Straa.

Et rødt Mærke blev skrevet i Almanaken 1849, det var den sjette Juli.

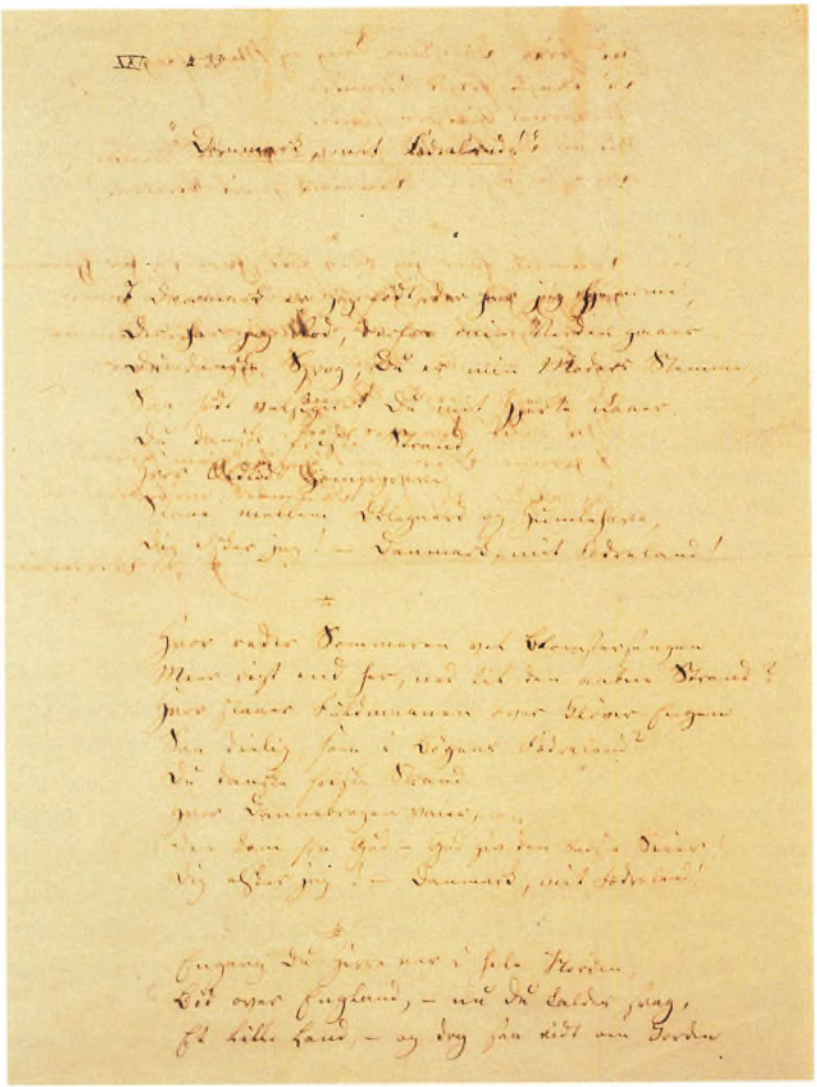
Et rødt Mærke blev samme Tid skrevet i Danmarks Historie, med sit Blod skrev den danske Soldat et Seiersmærke: *Slaget ved Fredericia.*

Så smukt og profetisk sandt – men dog ikke ganske sandt. Legen med stråene fandt sted en halv snes dage tidligere, ikke på en sø, men i en have, og d. 6. juli var Andersen et andet sted henne, nemlig i Stockholm. Men ellers var det ganske vist!

Hjemme igen i Danmark var Andersen fra 10. juni til 5. august igen på Glorup, hvor der denne gang var indkvartering af danske tropper. Andersen må her lægge øre til opblæst sludder fra de adelige gæster, bl.a. baronen fra Hvidkilde, og irriteres grusomt over, hvad han i dagbogen (d. 20. juni) betegner som "opadkneisende Taabelighed, med Vaabenmærke".

Og bedre bliver det ikke, når bemærkningerne rammer ham selv og hans nationale sindelag:

"Bare De er rigtig dansk!" siger Jomfru Ibsen [husjomfruen på Glorup, Cecilia Ipsen]. "Der har De jo et Slesvig-Holstensk Tørklæde!" siger Grevinde Sophie Scheel [en tidligere hofdame]. "Deres Naade, det er Danebrog og Nordstjernen". "De skriver vel ikke til Hertugen af Weimar!" – saaledes

Manuskriptet til "Danmark mit Fædreland". Odense Bys Museer.

gaaer det idelig! – Aldrig har jeg følt mig mere dansk end under Krigen og *mig* tale de saaledes til, medens mange *udanske* spille danske Herrer! jeg bliver irriteret ved alt det Sludder! (dagbogen d. 20.).

Om natten drømmer han sågar om hertugen af Augustenborg, og dagen efter (d. 21.) er han på en udflugt til Hesselagergård, hvor han ser hertugens og prinsen af Nørs portrætter – klistret op på lokummet!

Imidlertid deltager Andersen aktivt i den åndelige mobilisering under treårskrigen med en række sange og digte. Bedst kendt, ja, den eneste af disse dagsaktuelle tekster, der har overlevet, er "I Danmark er jeg født", også kendt under overskriften "Danmark, mit Fædreland". Dette digt trykkes i avisen Fædrelandet d. 5. marts 1850 og bliver d. 8. maj opført ved en koncert i Casino. Henrik Rung havde sat melodi til Andersens tekst, og ved koncerten dirigerede Rung selv et mandskor ved navn Det skandinaviske Selskab. Hele koncerten afholdtes til fordel for indsamlingen til monumentet over slaget ved Fredericia, og dens første afdeling indledtes med Andersens sang.

Dette digt, som mange i dag gerne så som ny nationalsang, er altså skrevet under treårskrigen. Men karakteristisk for Andersen er digtet på ingen måde ensidigt nationalistisk. Det er en forelsket hyldest til Danmark, en kærlighedserklæring til ikke mindst *hans* Danmark, "mit Hjertes Hjem hernede" – det sidste sagt med indirekte reference til hjertets andet hjem, det i Himlen. Nærmest til en aktuel, national tilkendegivelse kommer man i digtets anden strofe, hvor Dannebrog ses vajende ved den "danske, friske Strand" – "Gud gav os den – Gud giv den bedste Seier". I øvrigt lidt ejendommeligt, for hvis linien skal forstås, som man umiddelbart vil forstå den, nemlig som et ønske om, at Gud vil lade den bedste [dvs. Danmark!] gå sejrende ud af krigen, så skulle udtrykket "den bedste" have været stavet "den Bedste" i følge tidens norm. Så hvis man vil mene, at Andersen har stavet det, som han har, med fuldt overlæg, ville det betyde en bøn om, at Gud ville lade krigen få den bedst mulige udgang... Men, det er givetvis her som så ofte hos Andersen bare en ortografisk fejl. At Andersen dog ikke har været særlig sejrssikker på dette tidspunkt, fremgår af den næstsidste strofe, hvor han siger: "Gud giv" dig Fremtid, som han gav Dig Minder". Måske en bøn om, at Gud overhovedet vil give Danmark en fremtid? Eller måske

bare om, at Gud vil give Danmark en fremtid lige så strålende som den, der lyser ud af historien? Ja, den Andersen er nu og da ganske uudgrundelig.

D. 5. juli, altså stadigvæk under opholdet på Glorup, får Andersen at vide, at der er sluttet fred, og da aviserne kommer om aftenen, får han det bekræftet. Dagen efter, årsdagen for slaget ved Fredericia, skriver han i dagbogen:

> Fredericia Dagen, den fylder min Tanke, gik til Rygaard, syngende i Solskin og Blæst, tænkende paa tydske Venner, al min Tanke og Sang var paa tydsk, Glæde over Danmark [...] Satte Flaget ud i Haven.

Det er den mest ejendommelige ytring fra Andersens side i anledning af treårskrigen. Men igen karakteristisk for hans i bogstaveligste forstand grænseløse udsyn og manglende nationale fanatisme.

Krigen brød nu ud igen kort efter, og stemningen hos Andersen fik sig et ordentligt dyk sidst på måneden. D. 25. juli stod slaget ved Isted, hvor den ene af hans "moderlige Veninde" Signe Læssøes sønner, oberst Frederik Læssøe falder. Andersen fik nyheden d. 27. og hører flere detaljer om det d. 30., da han er en tur i Svendborg:

> Et Dampskib kom med to Fartøier paa Slæbetoug, deri var Saarede. – Hørte nede hos Byfogeden om Læssøes Død, i Landsbyen [navnet kan ikke læses i manuskriptet, men der skal stå Øvre Stolk] blev først sendt nogle ind at recognoscere, men fandt ingen Fjende, derpaa gik en Afdeling af vor Hær, som fik Mælk og Vand at drikke af Beboerne som om disse vare venligt sindede, saa rykkede Batteriet Baggesen ind og efter dette kom Schleppegrell, Læssøe og Trepka, og da Baggesen var ved Udkanten af Byen og de andre vel inde, aabnedes pludselig alle Porte og Insurgenterne, 2000, styrtede over vore; Beboerne, Mænd og Qvinder, hjalp, en 70 Aars Bonde skjød Schleppegrell. Læssøe og Trepka faldt, det var

Oberst Frederik Læssøe (1811-50). Tegning af J. Th. Lundbye 16. september 1841. Privateje.

et blodigt Slag, men vore dræbte nu Alle og brændte Byen af (dagbogen).

Endelig i 1851 er det slut med krigen, og i februar vender soldaterne hjem og hyldes. Andersen deltager i hyldesten i København, som

varer ved i ugevis. Et enkelt glimt fra dagbogen, fra d. 2. februar, skal gengives her:

> Om Aftenen i Casino havde tusinde Gardister faaet Billetter af en Comitée; jeg gav een min Plads, fik en halvsnees vel anbragt og traf saa een der sad paa Gangen, angrebet af Dagens Bevægelse; han følte sig syg og havde sat sig lidt udenfor; vi talte sammen, jeg spurgte om de havde det lidt godt i Casernerne og han sagde: "velsignet, vi kunde ikke sove den første Nat, saa godt var det, vi laae paa Madrasser med Tæppe over. I 3 Maaneder vare vi ikke af Klæderne og det værste i Barakkerne var Røgen af det vaade Brænde. Her er bare Fornøielse og det er et galant Folk i Kjøbenhavn". – Han var fra Slesvig, fra Angeln. Flensborg roste han, som rigtige Danske.

To dage senere hører han igen soldaterne rose Flensborg, for "i de varme Dage kjørte de lige til Slesvig med Viin og Vand til os".

Som sit bidrag til festlighederne skriver Andersen digtet "Landsoldatens Hjemkomst", som trykkes i avisen Fædrelandet d. 10. februar. Der laves så et særtryk af digtet i 2.000 eksemplarer, som Andersen selv finansierer. Disse særtryk bliver så delt ud ved et arrangement i Ridehuset. Andersens forlægger, Reitzel spenderer visebøger, som Andersen afhenter på forlaget og deler ud blandt soldaterne.

De forskellige lejlighedsdigte, Andersen havde begået her under treårskrigen, inklusive "I Danmark er jeg født", samler han til en lille digtsamling, der udkommer d. 18. februar. Det er tankevækkende – når man kender forlagenes ekstremt lange produktions- og ekspeditionstider i dagens højteknologiske samfund – at se, hvor hurtigt dette projekt lod sig udføre. Andersen havde d. 13. februar fået ideen til at samle sine nationale vers fra krigen og udgive dem i filantropisk øjemed. Reitzel var straks med på den plan og påtog sig opgaven. Dvs. at på mindre end en uge fra det øjeblik, hvor ideen opstod, kunne det lade sig gøre at have en bog færdig til udgivelse!

Når sandt skal siges, var bogen så heller ikke så stor. Den var på 24 sider og kostede 16 skilling. Dens titel er: *Fædrelandske Vers og Sange under Krigen. Af H.C. Andersen. Udgivne samlede til Indtægt for de Saarede og Faldnes Efterladte.*[12]

Mellem krigene

I de følgende år, ned gennem 1850erne, var Andersen kun i hertugdømmerne på vej ud i Europa eller på vej hjem. I 1854 rejser han med Ingeborg Drewsens (f. Collin) yngste søn Einar til Tyskland og Italien, og turen ud gøres i første etape med dampskibet Slesvig til Kiel, hvorfra Andersen så tager toget til Leipzig, hvor han skal besøge sin forlægger, Lorck.

Året efter er han på en tre måneders rejse – noget af vejen sammen med Edgar Collin, Edvards nevø – igen til Tyskland og Italien, og lige så rutinemæssigt starter rejsen med, at Andersen sejler med dampskibet Slesvig til Kiel, hvorfra han så denne gang tager med tog over Altona og Berlin til Dresden. På tilbageturen tager han fra Altona til Flensborg, videre med dampskib til Svendborg og så med vogn til Glorup. Men i Flensborg blev der tid til en enkelt overnatning, og Andersen kunne derfor d. 21. september spadsere en formiddagstur hen at se på de faldnes grave!

I 1857 er det den anden Englands-rejse, det gælder, og igen er hertugdømmerne kun til gennemfart. Det gælder også for rejsen til Tyskland og Schweiz i 1858 – sammen med Harald Drewsen – hvor han dog til en afveksling tager med dampskib fra Korsør til Flensborg på turen ud.

Først i 1860 sker der for alvor noget. Andersen rejser til Tyskland og Schweiz, som før set, men gør på udturen en uges ophold i Rendsburg fra d. 1. til d. 8. juni. I dagbogen refererer Andersen udførligt fra opholdet, men man får en mere overskuelig fremstilling i fortsættelsen af *Mit Livs Eventyr*, den, som han oprindeligt

[12] Optrykt med moderne retskrivning i H. C. Andersen: Samlede digte. Udg. af Johan de Mylius (Aschehoug, 2000).

skrev til en amerikansk udgave af sine udvalgte værker, og som år for år fører fremstillingen op fra 1855 til 1867 (det år, hvor han blev æresborger i Odense):

> Foraaret kom, Reiselysten kom. Skoven var grøn, skrev Ingemann og bad mig komme. Snart var jeg i Sorø og faa Dage efter i Rendsborg. Kapitain Lønborg og hans Frue[13] havde indbudt mig. Jeg tilbragte et Par deilige Dage her, fornam kun Luftning af Danskhed, saae Dannebroget vaie, følte ikke til den Modvillie, der rørte sig mod Dansken. Der laae meget Militair; Officererne hædrede mig med en Fest, og da der blev yttret, om jeg vilde lægge en Dag til og da glæde Soldaterne ved at læse nogle af mine Eventyr, var jeg naturligviis strax beredt. Et stort Locale, jeg troer "Harmonien", blev valgt til Foredraget. Salen var smykket med Blomster og danske Flag. Kongens Buste stod øverst, omgivet af Dannebrog. Officerer og Underofficerer, dertil en Mængde Damer og enkelte af Byens Borgere, der forstode Dansk, vare tilstede. Rekrutterne fyldte Galleriet; Musikkorpset spillede mellem hver Oplæsning af et Eventyr.
>
> Solen skinnede endnu, da jeg vendte hjem til Lønborgs Huus, hvor flere Venner samledes; det var en deilig dansk Dag! sagde de Alle.
>
> Da jeg ved Midnat var i Seng, hørte jeg en Stimmel udenfor; jeg blev urolig, tænkte strax: nu gaaer det løs, nu følger en Demonstration fra de Tydske. Min Vært og hans Frue troede det Samme. Jeg laae lyttende nogle Secunder; da lød Sang, smukke Stemmer, jeg hørte Ordene: "Schlafe wohl". Det var en ganske venlig Hilsen, de Tydske bragte den danske Digter, hvis Eventyr og Historier de kjendte i Oversættelse.
>
> Om Morgenen mødte den danske Militair-Musik og spillede udenfor vort Huus, og da jeg ud paa Dagen kom til Banegaar-

[13] Kaptajn og senere oberst og kammerherre C. J. F. Lønborg var gift med en datter af Just Mathias Thiele, Anna Johanne (altså en søster til "den lille Ida").

den, vaiede rundt om Dannebrog. En Deputation fra Soldaterne bragte mig Tak for Oplæsningen Dagen forud, stillede sig derpaa i Række, sang danske Sange, og da Toget foer afsted, udbragtes et rungende Hurra for mig til Afskedshilsen.

I dagbogen får man at vide, at Andersen ved sin indtræden i festsalen (det er "Tonhalle", oplyses det her, og der er ca. 1.500 mennesker til stede) hilses som "Danmarks store Digter" (dagbogen for d. 7. juni 1860). Da han træder op på scenen, smider damerne en regn af buketter ned over ham, og nogle små piger – som Andersen kysser – kryber op på scenen og hjælper til med at samle dem op. Han læser "Den lille Pige med Svovlstikkerne", "Den lykkelige Familie" og "Toppen og Bolden" (dvs. "Kjærestefolkene"). Så spiller orkestret "Danmark, mit Fædreland", og så læser han "Det er ganske vist" og "To Jomfruer". Ved afskeden på banegården er det en af de menige, der på soldaternes vegne træder frem og bringer ham en tak for dagen før, og han får ikke ét, men tre hurraer, så han er *lige ved* at briste i gråd. I et brev dateret d. 27. juni til fru Scavenius på Basnæs er det blevet til, at han virkelig overvældet "brast i Graad".[14]

Efter denne hyldest i Rendsburg i 1860 har Andersen kun én gang til haft et regulært ophold i hertugdømmerne. Det er i 1862, da han er på vej ned til Spanien. Han har Edvard Collins søn, Jonas, med sig på rejsen (og betaler alt for ham!), og de gør holdt i Flensborg, hvor de skal deltage i højtideligheden ved afsløringen af Istedløven.

Om det fortælles der i *Mit Livs Eventyr*:

Fra Korsør begyndte Reisen med Jonas Collin. Vi vilde lægge Veien over Flensborg, thi næste Dag, den 25de Juli, skulde Monumentet over de faldne Krigere afsløres der paa Kirkegaarden, den af Bissen formede Løve. Der var en stor Mængde Mennesker under vaiende Dannebrogsflag. Tidligere

[14] Brevet gengivet i Johan de Mylius: H. C. Andersens liv. Dag for dag (1998), s. 178.

havde jeg besøgt de Faldnes Grave;[15] nu vare disse jevnede med Jorden, men ikke Ligene flyttede. En stor Høi stod reist midtveis med Bautastene, der bar de Faldnes Navne, her foran denne stod Bissens Løve, men endnu ikke afsløret. Jeg satte mig mellem Gravstenene. Eleverne fra den danske Høiskole[16] i Tønder vare samlede og istemte en Sang. Veiret var smukt, Solen skinnede, men det blæste næsten en Storm. Det var for mig som de henfarne Aander susede gjennem Træerne. Der lød femogtyve Skud, Sløret faldt, og Løven stod der opreist, seende ud over Gravene. "Hvad vil skee, hvis en Fjende engang her beseirer os", gik anelsesfuldt gjennem min Tanke.

Tænkte han virkelig det? Det kan man jo ikke vide. Dagbogen siger i hvert fald intet derom. Så måske er det en rekonstruktion i bagklogskabens lys, for denne del af *Mit Livs Eventyr* er først skrevet i 1868-69. Da var det blevet lidt lettere at forudsige, hvad fremtiden kunne komme til at byde på.

Men uanset om det er sandt eller ej, så er det en meget passende sløjfe på Andersens sidste betydningsfulde kontakt med hertugdømmerne. En digters rentegning.

1864

Hvis treårskrigen havde været vanskelig for Andersen at forholde sig til, også og ikke mindst i og med alle hans tyske venskaber og kontakter og hele hans store tyske publikum, så var det alligevel ingenting imod, hvad krigen i 1864 kom til at betyde for ham, også indadtil på det helt personlige plan og for hans skriveevne. Hvad han gennemlevede her, er nærmest at sammenligne med en regulær dødskrise. Sådan var det for nationen, og sådan var det også for ham selv.

---

[15] Jvf. ovenfor om besøget i Flensborg 1855.
[16] Det var nu seminariet.

I fortsættelsen af *Mit Livs Eventyr* fortæller Andersen under årstallet 1863 om sine teatersuccesser. På Casino genoptages fantasispillet *Hyldemoer*, som nu – i modsætning til ved førsteopførelsen – også bliver en kritikersucces. Og samtidig var dette stykke, som hans øvrige Casino-stykker, en afgjort publikumssucces. Og så skriver han to nye stykker, lystspillet *Han er ikke født* til Det kongelige Teater og folkekomedien *Paa Langebro* til Casino. Når man læser herom i *Mit Livs Eventyr*, tror man uvilkårligt, at de kommer til opførelse i 1863, under hvilket år de omtales, men de opføres først i foråret 1864. Dér har Andersen bare ikke villet omtale dem, fordi de som successer hører med til de lyse stunder, og 1864 skal i erindringerne handle om det mørke, der trækker op. Derfor en lille omgruppering af stoffet.

Som det hedder i afsnittet om 1863:

> Alt var Glæde og Solskin! nu kom Bygerne, nu kom mørke Dage, den tunge, bittre Tid. Uveiret drog op, ikke over mig alene, men over Land og Rige. Nu kom Danmarks Prøvelsestid.

Krisen indvarsles med Frederik d. VII.s død. Andersen havde kendt Fr. VII fra barn. Man ved fra *Mit Livs Eventyr*, at Andersens mor af og til vaskede tøj på Odense Slot, og ved sådanne lejligheder kunne finde på at tage drengen med på arbejde. I stedet for at lade ham passe sin skole! Det kunne da ske, at Christian (som moderen kaldte ham) ude i slotsgården kom til at lege med den tre år yngre prins Fritz, altså den senere Fr. VII. I Fr. VII.s tid som konge havde Andersen en del selskabelig kontakt med ham og med grevinde Danner. Fr. VII kunne indimellem behandle Andersen meget bramfrit og kammeratligt, hvad der ikke altid huede Andersen helt. Det var jo trods alt *kongen*!

Men trods lidt blandede følelser for Fr. VII betød hans død i 1863 et indsnit, som gjorde ondt, og var et varsel om, at vanskelige tider forestod:

> Kong Frederik den Syvende opholdt sig i Slesvig paa Slottet Glücksborg. Der gik foruroligende Rygter om hans Befinden-

de. Det var Søndag den femtende November; jeg var hos Kultusministeren [kirke- og undervisningsministeren], Biskop Monrad, der var synlig forstemt. Veiret var raat og graat; den vaade Luft trykkede mig; jeg syntes, at jeg gik i et Sørgehuus; jeg tænkte paa Kongen, følte en Angst [...].

Og da så næste formiddag konseilspræsident Hall træder frem på Christiansborg Slots altan og forkynder, at Fr. VII er død, og udråber et leve for kong Christian d. IX, kommenterer Andersen det således:

Fra det lykkeligste Familielivs Ro og Glæde løftedes han nu til at prøve tunge Dage, som Gud vilde skulde komme over os Alle.

Så vidt den nye konge, men perspektivet trækkes derfra umiddelbart over til hans egen situation:

Jeg følte mig syg; aandeligt og legemligt betaget [dvs. medtaget, angrebet].

Og netop omkring denne tid noterer Andersen i dagbogen (d. 17. november):

Stemningen i Byen [København] er ikke god. Det er en uhyggelig, angstfuld Tid.

I erindringerne fortæller Andersen om, hvordan kisten kommer til byen og hensættes på castrum doloris. Og han går så op for at tage sin personlige afsked med "den venlige, gode Konge", som han her kalder ham:

Jeg kom netop, idet Laaget løftedes af den yderste Kiste for at smykkes til Bisættelsen. Jeg saae den indre sorte Trækiste, som indvendig blyklædt omsluttede Liget. En Mængde Krandse fra Glücksborg laae paa Laaget. Jeg bøiede mig hen over Kisten, Liiglugten drev mig hen til det aabne Vindue. I

Stuen tæt ved var henlagt Krandsene fra Slesvig; jeg havde i Haanden den blomsterløse Moskrands, som Fattiglemmerne havde bragt; jeg saae Guirlanden af Christtjørn fra Flensborg; alle Krandse skulde følge i Kongegraven.

Andersen når dermed at markere som sit personlige indtryk de loyale hilsener fra Slesvig. Men derefter går han så over til at male de truende skyer op. Og her tydeliggør han sin position i forhold til det nationale. Denne gang langt mere entydigt, end tilfældet var i forbindelse med treårskrigen:

I Hjerte og Tanke boede Sorg og Angst. Krigens Blodbølge skulde igjen skylle hen over mit Fædreland. Et Kongerige [Preussen] og et Keiserrige [Østrig] stod mod vort lille Land! En Digters Vei er ikke Politikens, han har sin Mission i det Skjønnes Tjeneste, men naar Jordbunden ryster under ham, saa at Alt truer med at styrte sammen, da har han kun Tanke for dette; det er en Livssag, en Velfærdssag; han staaer ikke udenfor Begivenhederne, han veed tilfulde deres Betydning og har sin Alvorstanke derved. I sit Fædreland er han plantet som Træet, der sætter han sine Blomster og sin Frugt, og om de end sendes vidt om i Verden, Træets Rod bliver i Hjemmets Jordbund og fornemmer, hvad der ryster den, hvad der isner den til Død.
Hertugen af Augustenborgs ældste Søn, Prætendenten, stillede sig som Hertug af Holsteen og det danske Hertugdømme Slesvig; Tydskland vilde forfægte hans Ret. –
Den hele læsende Verden[17] kjender denne for Danmark tunge, bitterlige Krig. Den danske Soldat er uopslidelig brav, jevn og ærlig! de "brave Jenser" kaldes Soldaterne i Folkesproget. Og Pigernes Jens siger man, betegnende, om Een, der ret er afholdt af Qvinderne. Med Sang og Hurra droge de bort for at værne Danmark ved Dannevirke, den gamle Vold, som Gorm

[17] Ved dette afsnit af Andersens beskrivelse skal man huske på, at denne del af erindringerne blev til på bestilling fra en amerikansk forlægger og altså henvendte sig til et publikum, der var på endda meget stor afstand af denne krig.

den Gamles Gemalinde Thyra Danebod allerede for tusinde Aar siden reiste til Skjold for vort Land mod Tydskens Indtrængen. Denne har varet ved; nu skulde komme den store, styrtende Overmagt.

På denne tid boede Andersen i Nyhavn 67. I sine erindringer fortæller han, at han flere morgener vågnede ved daggry ved, at han kunne høre sang og støvletramp af de bortdragende soldater, der passerede fra kasernen forbi hans bopæl. Det lyder umiddelbart – hvad angår selve ruten – lidt mystisk. Noget klarere bliver det, når man læser i dagbogen (d. 6. december), at han kl. 3 om natten stod ved det åbne vindue og hørte soldaterne drage bort. De har altså ikke passeret lige forbi hans bopæl. Han hører dem synge "Den tapre Landsoldat". Sandheden er nok, at de kom marcherende nede fra Kastellet op gennem Bredgade på vej mod banegården. Nyhavn 67 ligger i den nederste ende af Nyhavn, så Andersen har netop, som dagbogen siger det, kun kunnet *høre* de bortdragende soldater – oppe ved den anden ende af Nyhavn.

Under indtryk af både hans egen og de andres stemning skrev han så et digt, som han d. 5. december gik op på Dagbladet og afleverede til sin gode ven, C. St. A. Bille, der var både ejer og redaktør af avisen.[18] Digtet skulle så bringes i mandagsudgaven d. 7. Det bærer overskriften "Fortrøstning" og lyder som følger:[19]

Ei Nogen veed, hvad imorgen skeer,
Alene Gud Herren det veed og seer;
Men naar det for Danmark saae mørkest ud,
Kom altid Frelse og Hjælp fra Gud.

[18] Det er den samme Bille, som efter Andersens død sammen med Nicolai Bøgh udgav 3 bind med breve til og fra H. C. Adersen (1877-78).

[19] Digtet blev medtaget i HCAs digtsamling "Kjendte og glemte Digte 1823-1867" (1867), hvor det står i en lille gruppe digte med den fælles overskrift: "Fædrelandske digte under Krigen 1863-64" Det er desuden gengivet i henh. Jonas Collins (1877) og H. Topsøe-Jensens (1975) udgaver af supplementet til "Mit Livs Eventyr". Men det er ikke med i lyrikbindet (1879) af "Samlede Skrifters" 2.-udgave (tillægget), derimod i JdM's udgave af HCAs "Samlede digte" (2000).

Da Landet laae splittet og reent faldet hen,
Opmandet det blev af Niels Ebbesen;
Gud Herren ledte vor Velfærds Sag,
Og hele Danmark saae Atterdag.

Det er en Storm-Nat høit Søen slaaer,
Vort lille Fartøi paa Dybet gaaer,
Men Gud, Vorherre ved Roret staaer,
Han raader, hvad ogsaa end Mennesket spaaer.

Ei Nogen veed, hvad imorgen skeer,
alene Gud Herren det veed og seer;
Men naar det for Danmark saae mørkest ud,
Kom altid Frelse og Hjælp fra Gud.

Digtet er bemærkelsesværdigt ved ikke at rumme antydning af den sejrssikre nationale oprustning, som plejer at være indholdet i den slags tekster. Det henter sin trøst ud af historien, hvor der henvises til mirakuløse redninger af Danmark i krisetider, redninger, der tilskrives Guds indgriben, og der ses hen til Guds hjælp i den yderste nød.

At den attitude ikke passede alle Andersens læsere, ses af det brev, han i sine erindringer aftrykker. Det er et anonymt brev fra en læserinde af Dagbladet. Hun underskriver sig "Kun en Qvinde", men ellers er tonen i brevet nedladende og irettesættende:

> Dersom Hr. Professoren oftere skulde føle sig oplagt til at trøste Folket i Anledning af det forestaaende Felttog, turde det være godt at vælge en anden Form til at begeistre vore bortdragende Brødre paa, end at stille dem vor nuværende Tilstand for Øie som en Storm-Nat, hvori vort lille Fartøi gaaer mod Dybet. Den danske Kriger, der stolt og glad gaaer bort for at stride for vor retfærdige Sag, kan ikke forstaae, at der er nogen Anledning til mørke Tanker over den nuværende Tid.

De to tidsdokumenter, digtet og læserbrevet, stillet over for hinanden taler deres tydelige sprog om afstanden mellem Andersens realistiske pessimisme (selv om han prøver på at lægge sagen i Guds hænder) og den i almenheden udbredte fejlvurdering af Danmarks muligheder.

Selv kommenterer Andersen skismaet sådan:

> Endnu troede jeg paa Frelse fra Gud, men tidt slog Angst og Smerte ned i mit Hjerte; aldrig har jeg inderligere følt, hvor fast jeg var groet til mit Fædreland. Ikke glemte jeg hvormegen Kjærlighed, Erkjendelse og Venskab, jeg havde modtaget i Tydskland, hvor kjære mange Venner og Veninder [dér] vare mig, men nu var et draget Sværd lagt imellem os. Jeg glemmer ikke Velgjerninger og Venner, men mit Fædreland er mig som min Moder; hun er og bliver den Første.
> Hvor laae dog Alt tungt paa mit Hjerte! jeg leed, troede ikke at kunne bære det. Aldrig har Julen stillet sig saa mørk og tung som i dette Aar.
> Ved Aarets Skifte, i Nytaarsnat stod jeg angstfyldt for, hvad det nye Aar vilde bringe. Gud var den Stormagt, jeg stolede paa; han vilde ikke slippe Danmark.

Andersen stod ret alene med sine bange anelser. D. 29. januar 1864 går han i Casino om aftenen, hvor man spiller H.P. Holsts stykke *Ved Dannevirke*. Her er han tydeligvis oppe mod strømmen med sin reaktion, som den beskrives i dagbogen:

> Gik i Casino og hørte Folk juble for Alt i Ved Dannevirke, Tidsøieblikket knugede mig, betaget [dvs. angrebet, medtaget] og følende min Forladthed saa bitterligt, jeg gik hjem. –

Så brød krigen ud d. 1. februar, hvor telegrammer meddelte, at tyskerne var gået over Ejderen, den gamle danske grænse mod syd, og fjendtlighederne dermed var begyndt. D. 5. februar rømmede dan-

skerne Dannevirke uden kamp, og Slesvig blev indtaget af tyskerne. Lørdag d. 6. noterer Andersen i dagbogen, at han henne hos sin frisør har hørt "onde Rygter" om, at Dannevirke skulle være opgivet, "jeg skjændte paa at man udbredte Sligt". Men senere på dagen bekræftes det fra Dagbladets kontor:

> General Meza og hans Omgivelse havde uden Sværdslag forladt Dannevirke. Det er for mig som om jeg drømte. Det jeg aldrig tænkte er skeet. Mørk, tung Stemning.

Andersens forudanelser gik i opfyldelse, som når han d. 12. december 1863 skrev i dagbogen:

> Med Danmark er det forbi, og med min Lykkes Levetid – nu kommer Dødens Nat.

Ti dage efter rømningen af Dannevirke lægger Andersen navn og gerning til en basar til fordel for soldaternes koner og børn. Han havde for nogen tid siden lavet en papirssparebøsse, som skulle mangfoldiggøres og bruges til indsamlingen, men havde til formålet fundet et vers frem, som han havde lavet ved treårskrigen, et vers, hvor der stod, at "Soldaten skjærmer Dannevirke". Det var jo voldsomt uheldigt netop nu, så det måtte laves om. Det får han så ordnet til d. 16., hvor han går op på kontoret på Holmen hos justitsråd Chr. Glud, kontorchef i krigsministeriet, for at overvære uddelingen af sparebøsserne, der "gik som med Maskine" (dagbogen). Basaren bliver afholdt senere på måneden, hvor hans sparebøsser sælges i stort antal af damer oppe i Studenterforeningen. De sælges for 24. skilling pr. stk. (dvs. halvanden rdlr. = ca. 300 kr.).

Selv om Andersen denne gang, i modsætning til tiden under treårskrigen, er mere entydigt national i sin holdning, så noterer han alligevel i sin dagbog d. 21. februar, nogle betragtniger, der giver mindelser om hans rekationer under den første slesvigske krig:

Her hjemme megen Misstemning og Meget med Partier [dvs. skarpe frontdannelser i opinionen], det er især Fruemtimmerne som ere fanatiske.

Et par dage senere, d. 24. februar, læser han – som så ofte før og senere – op i Arbejderforeningen[20], hvor entreen gik til Første Regiment. Andersen købte selv fire billetter. Der var i alt 724 betalende tilhørere ved hans oplæsning.

D. 26. februar bringer han en stor papirklipskomposition hen til en velgørende basar. Han havde sat en pris på 3 mark for den, men den blev solgt for 1. rdlr. (200 kr.). Dette papirklip[21] ejes i dag af Museet H.C. Andersens Hus, som kunne købe det på en auktion for hammerslag på kr. 520.000!

I marts (d. 16.) læser han op ved en koncert i Studenterforeningen til indtægt for soldaterne og plages i det hele taget i denne tid af mange, der vil have ham til at læse op ved velgørenhedsarrangementer.

I april (d. 8.) reagerer han positivt på en opfordring fra redaktør Bille på Dagbladet om at sætte sit navn på en henvendelse (en "politisk Udtalelse", jvf. dagbogen) til det schweitziske folk.

Dagen efter trykker Bille hans digt, "Danmark", i Dagbladet. Digtet udtrykker en større tro på et godt udfald for Danmark, end det forrige digt, "Fortrøstning". Under titlen "Forvisning" blev det optaget i *Kjendte og glemte Digte* (1867) og siden i *Samlede Skrifter*s 2.-udgave. Det lyder:

Endnu er ei Danmark en Kjæmpegrav
Med styrtede Bautastene,
Det er et Træ i det salte Hav
Med friske og sunde Grene;
Det tør ei fældes og kastes hen;
Gud kan ydmyge, men løfter igjen!

[20] I alt læste HCA op i Arbejderforeningen af 1860 20 gange, ofte for forsamlinger på mellem 500 og 1.000. Han blev flere gange hyldet for denne aktivitet, ligesom Arbejderforeningen – sammen med Studenterforeningen – dannede æresvagt og følge ved hans begravelse fra Frue Kirke. Se JdM: "HCAs liv. dag for dag (1998).

[21] Gengivet første gang i JdM: HCA Papirklip/Paper Cuts (1992, ny udg. 2000).

Om Kjæmpefugle med voldsom Klo
End søge det Træ at flænge,
Vorherre vil dog det i Kraft skal groe
Med Blomster og Frugter længe;
Ei Danmark fældes og kastes hen,
Gud er vor Hjelper, vor frelsende Ven!

I Natten lyse nu Stjerneskud[22]
Af unge Hjerter, som briste.
Et lille Folk i Fortrøstning til Gud
Og sin Ret holder ud til det Sidste;
I Sammenhold, folkelig Tanke og Tro
Danmark skal seire og blomstrende groe!

De sidste linier er som talt ud af Grundtvigs hjerte, den Grundtvig, som Andersen ellers ikke havde meget til over for. Men det folkelige bliver efter 1864 også for Andersen et pejlemærke for den nødvendige genrejsning, sådan som han har ladet det fremgå af den senere fortælling "Gartneren og Herskabet" (1872).[23] Forvisningen i digtet modsvarer dog slet ikke hans virkelige stemning i disse dage. I dagbogen for d. 10. april skriver han i anledning af, at hans digt er kommet frem i Dagbladet:

> Men jeg er betaget [medtaget] og overvældet af Ulykken [...] i Dag har jeg gaaet betynget og forældet, Døden var mig bedst.

Da Andersen d. 14. april er til en middag hos den engelske attaché, som taler udmærket tysk, insisterer han på at tale engelsk, som han var ganske elendig til, med den begrundelse, at "der er for Øieblikket i dette Sprog [altså tysk] for mig Lyd af Kanoner og Skriig af Fjender, jeg vil hellere tale daarligt Engelsk" (dagbogen).

---

[22] Som det ses af "Den lille Pige med Svovlstikkerne". var stjerneskud dengang i følge folketroen et varsel om, at én skulle dø.

[23] Jvf. JdM: "Forvandlingens pris. H. C. Andersen og hans eventyr" (2004), s. 282-286.

Klip af H. C. Andersen solgt på basaren til fordel for danske soldater i tysk krigsfangenskab 1864. H. C. Andersens påskrift lyder:
Den Klipning her er noget dyr,
Den er sat til en halv Rigsdaler.
Men det er et helt klippet Eventyr,
Og dit hjertelag betaler.
H. C. Andersen
Odense Bys Museer.

D. 15. april læser han op i Studenterforeningen til fordel for de brandlidte i Sønderborg, d. 27. april deltager han i Garnisons Kirke i begravelsen af faldne fra krigen, d. 28. april læser han op i Arbejderforeningen til fordel for en krigsenke og hendes spædbarn, d. 11. maj klipper han papirklip til en velgørende basar, og d. 21. maj læser han op ved et velgørenhedsarrangement på Hotel Phønix til fordel for de sårede og de faldnes enker.

Da han d. 3. juni kommer til Basnæs ved Skælskør på et godt og vel 3 ugers sommerophold, er der indkvartering dér af soldater fra lasarettet i Køenhavn. De kommer derned på rekreation. Andersen underholder dem og læser op for både dem og folkene på gården.

Efter hjemkomsten tager han på et 16 dage langt besøg hos fru Louise Neergaard, som har et lille landsted i Søllerød. Mens han er der, læser han i avisen et rygte om, at Danmark ved fredsslutningen skal underlægges Tyskland. I et brev af 3. juli til Edvard Collin kommenterer han det:

> Jeg gjør mig ret Umage for at samle i Tanken al den Naade og Velsignelse Gud har forundt mig, uforskyldt i dette Liv for at samle Kraft til at tømme den Kalk jeg skal tømme. For os Ældre er den gode Tid forbi, den unge Slægt er elastisk, maaskee kan den groe.

Mens han var på Basnæs, skrev han sin "Psalme", som nu er kommet med i den nye salmebog. Han sendte den til sin gode ven, J. P. E. Hartmann (også født i 1805!), for at han skulle sætte musik til den. D. 17. juli stod den at læse i Dansk Kirketidende. Den er et sammenfattende udtryk for, hvordan Andersen følte her under krigen 1864:

> Jeg har en Angst som aldrig før,
> Som stod jeg foran Dødens Dør,
> Og maatte ind og styrte ned
> I Mørke og i Eensomhed!
> Jeg drives frem med Stormens Hast,
> O Herre, Herre, hold mig fast!

Alt Ondt i mig det kom fra mig,
Hvad godt jeg gjorde, kom fra Dig;
De Andres Skyld jeg nok opskrev
Men ei mit eget Skyldnerbrev;
Hvor har jeg for mig selv hver Dag
Besmykket godt min egen Sag.

Jeg trædes skal af Dødens Hæl,
Først da sig løfte kan min Sjæl,
Læg Fadervor som Duens Blad
Mig paa min Tunge, gjør mig glad,
Har jeg ei Gud, hvad har jeg da,
Naar hele Verden falder fra.

Et religiøst digt, oven i købet i anden strofe med en betydeligt mere luthersk-ortodoks udlægning af forholdet mellem menneske og Gud, end man er vant til at læse hos Andersen, men fremkaldt af den nedknugede stemning her i 1864. Som salme kan teksten sagtens stå alene, men den får en langt dybere klangbund, når man kender den historiske og personlige baggrund, den er udsprunget af. Helt ned i detaljen citerer den i første strofe formuleringer, Andersen har brugt i dagbøgerne om sin stemning under krigen. Den nationale krise og den personlige krise løber her sammen i et stærkt religiøst udtryk, der i dag i salmebogen kan fortolke nutidige menneskers eksistentielle angst og håb.

Fra de sidste år

I maj 1865 tog Andersen på en indenlandsk sommerferie. Turen gik i første omgang til Basnæs hos fru Scavenius, hvor han var fra d. 24. maj til d. 12. juni. Derfra rejste han til Jylland og var gæst på Frijsenborg – bl.a. sammen med Karen Blixens far, Wilhelm Dinesen – frem til 30. juni. Derefter er han gæst i Hem præstegård, hvor præstefruen er født Neergaard og altså ud af en familie, han allerede havde god kontakt med. Så er han igen en uges tid på Frijsenborg,

som han forlader d. 16. juli for så at være på Glorup på Fyn frem til d. 25. juli. Med stop i Sorø og på Christinelund går turen så hjem igen til København i begyndelsen af august. Her bliver han dog ikke længe – han er også blevet sagt op i Nyhavn 67, så det hele er noget turbulent i denne periode.

Men turens første ophold nede på Basnæs giver ham ro til at begynde at skrive et eventyr. Det var ellers længe siden, han sidst havde gjort det. Ikke siden 1861 (men med årstallet 1862 på titelbladet) havde han udgivet en samling eventyr. I mellemtiden havde han skrevet skuespil, men eventyrfantasien var det åbenbart i denne tid blevet sværere for ham at hente frem igen. Digteren er med andre ord i skrivekrise inden for sin kernegenre, og det nye eventyr, som han begynder at skrive på Basnæs handler da om en digter – en slet skjult maskering for Andersen selv – som ikke kan finde eventyret. Og hvorfor? Ja, hør, hvad eventyret har at sige om den ting:

> Der var en Mand, som engang vidste saa mange nye Eventyr, men nu vare de slupne for ham [dvs. sluppet op for ham], sagde han; Eventyret, der af sig selv gjorde Visit, kom ikke mere og bankede paa hans Dør; og hvorfor kom det ikke? Ja, det er sandt nok, Manden havde i Aar og Dag ikke tænkt paa det, ikke ventet, at det skulde komme og banke paa, og det havde vist heller ikke været her, thi udenfor var Krig og indenfor Sorg og Nød, som Krigen fører med sig.
> Stork og Svale kom fra deres lange Reise; de tænkte paa ingen Fare, og da de kom var Reden brændt, Menneskenes Huse brændte, Ledet af Lave, ja reent borte; Fjendens Heste traadte paa de gamle Grave. Det var haarde, mørke Tider; men ogsaa de faae Ende.

Ledet er af lave – det er naturligvis et citat fra Laurids Koks gamle vise om Thyra Danebod, "Danmark dejligst Vang og Vænge". Men et citat med en smertefuldt aktuel tilføjelse. Ledet er ikke blot af lave, det er rent borte, fjenden står oppe i landet og har brændt og hærget.

Under de omstændigheder er eventyret ikke til at finde igen. Og menneskene er også forandrede, de gider slet ikke høre tale om poesi. I den ny tid render publikum efter billigt discount. Det er blevet til "lygtemænd" altsammen, også menneskene. Og det er så eventyret – digterens opdagelse af, at lygtemændene er i byen. Eventyret handler om, hvorfor eventyret ikke længere er muligt, og er en advarsel mod de falske look-alikes, der hjemsøger tiden.

Eventyret blev aldrig det samme i Andersens sene år, som det havde været engang. Men det var nu en udvikling, der allerede var begyndt efter 1850 samtidig med, at hele samfundsformen ændrede sig og udviklingen af storbyen, industrien, samfærdselsmidlerne og kommunikationsmidlerne tog fart. Kort sagt i takt med, at det moderne samfund var ved at tegne sig tydeligere og tydeligere.

Andersen var jo ellers på mange måder udviklingsoptimist som ingen anden forfatter på hans tid. Men de nationale krige og helt specielt 1864 var med til at give den pessimisme og desperation, som hans sind også rummede i sig, bedre muligheder for at bide sig fast og præge både hans dagligdag og hans forfatterskab.

Ikke alt var imidlertid mørke og nedtur efter 1864. D. 2.-6. september 1865 var der inviteret til slesvigsk invasion i København. "Borgere og Bønder fra Byer og Opland", som skrevet stod i avisen Fædrelandet, og dvs. fra Flensborg, Åbenrå, Sønderborg og Hadersslev, kom i et samlet tal af ca. 1.800 til hovedstaden for at dyrke fortids samhørighed – og for at blive underholdt. Af de 1.800 var 700 kvinder, hvad der i følge Berlingske Tidende fremkaldte bekymrede miner blandt arrangørerne, for det krævede jo særlige hensyn.

Slesvigerne skulle indkvarteres privat. Fru Heiberg havde tegnet sig for at tage to slesvigske damer, men her gik det helt tosset, hun fik i stedet to mænd, som Andersen kunne konstatere det, da han mødte hende hos Drewsens d. 4. I dagbogen fortæller han:

> Jeg kørte ud til Drevsens der traf jeg Fru Heiberg, hun havde tegnet sig for to Fruentimmer, men havde faaet to Mandfolk, en Garver og een der havde et Svineslagterie. – "Naar jeg nu kommer hjem!" havde den ene sagt, "vil Ingen troe mig, at

jeg har boet hos Fru Heiberg, men jeg skal bevise dem det". "Og saa slog han mig saa stærkt paa Armen", sagde hun, "det var prægtige Mennesker. De viiste, at vi ret vare svage, slappede, de havde Begeistring og Haab".

Der bydes på jernbanetur til Roskilde (formodentlig for at se kongegravene i domkirken), der er fester for slesvigerne i Dyrehaven og i Tivoli. Andersen deltager i festen i Tivoli d. 4. om aftenen og skriver om den i dagbogen:

Jeg gik halv 7 ud i Tivoli [der jo dengang lå uden for det gamle København, derfor "ud i"], der var allerede meget fuldt, man var ikke færdig endnu med at tænde Lamper. Folk strømmede til, det saa rigt og festligt ud; Fuldmaanen i den klare Luft gjorde en stor Virkning. Der blev dandset paa Plainen. Jeg maatte tænke paa Festligheden i Granada. Trængselen blev altid [dvs. hele tiden] større og det var besværlig (hernimod 8) at komme ud til en Omnibus [de hestetrukne omnibusser]. Siden blev der sjunget fædrelandske Sange, der skal have været en 24.000 Mennesker, Fyrværkeriet varede til længe over Midnat og først efter 2 kom Mange hjem.

Og så var der afskedsfester i både underholdningsetablissementet Alhambra på Frederiksberg (dér, hvor nu navnet Alhambravej er alene om at minde om fortidens teater og have) og ude i Dyrehaven, hvor gæsterne kunne tage toget ud til Klampenborg. I Dyrehaven var det mere seriøst lagt an med nyskrevne sange og taler af bl.a. Grundtvig.

Men ikke alt forløb præcis, som alle parter kunne have ønsket sig det. Et mellemspil hører Andersen om, da han d. 8. september efter slesvigernes afrejse er til sin ugentlige fredagsmiddag hos familien Kock. Dagbogen siger:

I Middags hos Kocks blev fortalt at under Slesvigernes Besøg blev af en af de fordrevne Præster anmodet Biskob Marten-

sen, at det maatte forundes ham eller en af hans kirkelige, fordrevne Brødre at prædike i en Kirke for Slesvigerne der saa inderligt ønskede at høre en dansk Prædiken og at gaae til Alters paa Dansk under een af deres Præster, men Martensen svarede, man skulde ikke blande Religion og Politik, Slesvigerne vare jo komne herover for at more sig.

Denne lille episode, som Andersen her gengiver, kan stadig give anledning til eftertanke.

Andersens egen kontakt med hertugdømmerne bestod herefter kun i, at han på to udlandsrejser passerede igennem. Første gang i 1866, da han var på vej til sin rejse til Portugal, som han længe havde været inviteret til af gamle venner, familien O'Neill.

Han rejser fra København d. 31. januar, overnatter i Korsør og Kolding, hvor postmesteren gav ham

Plads i en Bivogn, hvori vi kun vare tre [...] Ved den danske Grændse stode danske Soldater, som paa Vagt, paa Slesvigs, saae jeg ingen og Visitationen var meget ringe, jeg aabnede min Kuffert for strax at lukke den igjen. I Hadersleb gjæstgivergaard var Carl der før var hos Fru Rasch Eier, vi talte sammen; en ung dansktalende fra Flensborg kom jeg i Vogn med, der var to til, den ene talte ogsaa dansk til mig, den anden kunde det, men først mod Slutningen da jeg ideligt talte Tydsk til ham. Veien var slet, Postillonen blæste smukt, men kjørte slet; jeg ventede at vi ikke kom med Toget, men vi naaede netop i det sidste Minut, men maatte haste saaledes at da vi foer afsted fik jeg Skrupler om jeg havde seet nøie nok til at det var min Kuffert jeg havde taget med; ved Flensborg Station beroligedes jeg ved at see den da vi vexlede Vogne. Det havde været min Bestemmelse at gaae paa første Plads, der rigtignok er lidt over 10 Rdlr, men jeg kunde da sidde ene og ikke insulteres [fornærmes, generes]; jeg fandt mig imidlertid saa vel i Slesvig at jeg tog anden Klasse og kom sammen med en preussisk Officeer og hans unge Frue; de vilde til

> Berlin og vare ganske behagelige. Ved Tønder Station tiltaltes jeg paa dansk af en Mand som spurgte om jeg var Professor Andersen; da jeg bad ham hilse mine Venner [Andersen tænker vel på venner af hans forfatterskab] i Tønder, svarede han, "der have vi ikke mange!" (dagbogen d. 2. februar).

Tydeligere kan situationen ikke tegnes op. Andersen befinder sig egentlig udmærket på vejen ned gennem Slesvig, taler gerne tysk og har behageligt preussisk selskab. Men for nogle af de lokale, de dansksindede, ser situationen anderledes ud. Venner af danskheden er det småt med i Tønder.

Anden gang, han passerer Slesvig, er i 1873, hvor han er på sin allersidste udlandsrejse, syg og stærkt svækket, ledsaget af Nikolai Bøgh. Det er en næsten 3 måneder lang rejse til Tyskland og Schweiz. På udturen overnatter de i Slesvig by d. 16. april. Fra Vamdrup er de kommet i "tydsk Coupé" (dagbogen) og ved Slesvig stiger de af. Der er vogn fra Esselbachs Hotel for at hente dem, og Andersen får to hyggelige værelser på hotellet, hvor han modtager besøg om aftenen. D. 17. tager de videre med toget: "og da vi kom hiin Side Rendsborg var Træerne temmelig grønne. Nær ved Altona Frugttræerne enkeltviis i Blomster". Fremme i Altona indlogeres de i Hotel Kronprinsen, hvor Andersen først fik tilbudt et værelse ud mod gården, "det jeg ikke tog imod", saa fik jeg eet ud til Gaden". Den gamle herre var selvbevidst og vanskelig.

På tilbagevejen overnatter de to rejsefæller igen i Slesvig by på Esselbachs Hotel mellem d. 25. og 26. juli. Andersen er meget syg. Om morgenen kaster han op og kommer meget afkræftet til banegården:

> Toget kom; alle første Klasse var optaget, bagest var dog een tom, men da jeg med stor Anstrængelse naaede derhen, vilde Konducteuren ikke optage mig der, da Vaggonnen gik til Flensborg; jeg kunde ikke staae paa mine Been, Bøgh lovede Konducteuren Drikkepenge, jeg sank imidlertid om paa Peronen og kom først ret til mig selv i Vognen. Ved Flensborg

maatte skiftes, og Konducteuren hjalp trofast; i Vojens maatte skiftes, her ligesom i Altona blev vort Tøi aldeles ikke aabnet da man saae hvor syg jeg var (dagbogen d. 26. juli 1873).

Dermed var det slut, slut med at rejse, slut med Slesvig. Men endnu ikke slut med Andersen selv. Der skulle gå lidt over to år med svære lidelser, før han døde på familien Melchiors landsted Rolighed på Østerbro.

Så var livsrejsen da til ende, men – som Andersen så på det[24] – sjælens videre rejse mod lyset kun lige begyndt.

[24] Herom se JdM: "Forvandlinges pris", især de sidste tre kapitler.

Litteratur

H.C. Andersen: *Mit eget Eventyr uden Digtning* (opr. titel: *Das Märchen meines Lebens ohne Dichtung*, 1847), udg. efter manuskript af H. Topsøe-Jensen, 1942.

H.C. Andersen: *Mit Livs Eventyr* (opr. udg. 1855), udg. m. indledning og noter af H. Topsøe-Jensen, inklusive Supplement, I-II, 1975.

H.C. Andersen: *Dagbøger 1825-1875.* Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab under ledelse af Kåre Olsen og H.Topsøe-Jensen. I-XII (de to sidste bind er registerbind), 1971-76.

H.C. Andersen: *Almanakker 1833-1873.* Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab v. Helga Vang Lauridsen og Kirsten Weber, 1990.

Breve til og fra H.C. Andersen. Udgivne af C.St.A. Bille og Nicolai Bøgh. I + II bd., 1877-78.

H.C. Andersen. Brevveksling med Edvard og Henriette Collin. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Udg. af C. Behrend og H. Topsøe-Jensen. I-VI, 1933-37.

H.C. Andersen og Henriette Wulff. En Brevveksling, I-III. Ved H. Topsøe-Jensen, Odense 1959.

H.C. Andersen: *De to Baronesser* (roman, 1848). Udg. i HCA: *Romaner og Rejseskildringer* (Det danske Sprog- og Litteraturselskab) m. indledning og noter ved Morten Borup. 1943. Samt i serien Danske Klassikere (DSL og Borgens Forlag) m. efterskrift og noter v. Erik Dal. 1997.

Erik Dal: *Den lille Pige med Svovlstikkerne.* Træk af et eventyrs forhistorie og skæbne. 1956.

H. Topsøe-Jensen: "H.C. Andersen og det augustenborgske hertugpar". Anderseniana 1957, s. 1-22.

Kai H. Thiele: *En følsom rejsende. H.C. Andersen på Før.* 1958.

Elias Bredsdorff: *H.C. Andersen. Mennesket og digteren.* 1979.

Ole A. Hedegaard: *H.C. Andersen 1848-50 og 1864. Et historisk bidrag til litteraturen om digteren og de slesvigske krige.* 1980.

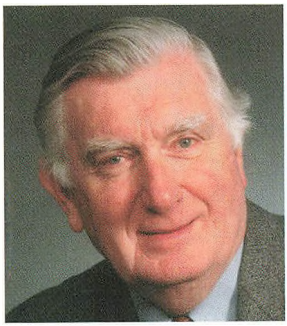
Johan de Mylius: *H.C. Andersens liv. Dag for dag.* 1998.

Jens Andersen: *Andersen* I-II, 2003.

Thora Nissen: "H.C. Andersen og den gamle hertuginde Louise Augusta", i Sønderjysk Månedsskrift, nummer 6, juni 2003, s. 147-152.

Johan de Mylius: *Forvandlingens pris. H.C. Andersen og hans eventyr.* 2004.

Journalistens gode spørgsmål

Torben Rechendorff, Grænseforeningens formand

Når man har den glæde at være formand for Grænseforeningen bliver man af og til konfronteret med mere eller mindre relevante spørgsmål fra mere eller mindre vidende journalister! En gang i sommer spurgte en journalist ved "JyskeVestkysten" om jeg ville besvare "fem opklarende spørgsmål" om Grænseforeningen og vores placering i dagens Danmark. Det sagde jeg naturligvis ja til. Som altid i den slags situationer måtte jeg acceptere, at svarene skulle være helt kortfattede.

Spørgsmålene havde rent faktisk deres udspring hos en journalist, der vidste, hvad hun talte om. Jeg vil derfor gerne i det følgende gentage hendes spørgsmål og give nogle lidt mere detaljerede svar end der var mulighed for i avisen.

Får de nationale mindretal mindre betydning i et nyt EU med fælles forfatning?

Af indlysende grunde kan man ikke svare helt præcist på det spørgsmål i dag. Den nye EU-forfatning er som bekendt end ikke trådt i kraft. Men så meget kan man konstatere allerede nu, at det fra næsten alle politiske lejre er klart tilkendegivet, at de – utroligt mange – europæiske mindretal med deres traditioner, deres særkende og særlige placering på det enkelte sted skal respekteres.

Det skulle også bare mangle andet. For sandheden er jo, at netop den europæiske "mindretalskultur" er en umistelig del af vor verdensdel. Ned gennem historien har mindretalsspørgsmål i videste forstand spillet en uhyre stor rolle. Og helt frem til i dag giver de mangeartede mindretalsspørgsmål anledning til krige, uro og politiske slagsmål også relativt tæt ved vores egen hoveddør.

Der er for mig ingen tvivl om, at den måde hvorpå vi i Europa evner at behandle vore mindretal også i en ny forfatning og i en ny europæisk virkelighed bliver afgørende for mange, mange menneskers vurdering af "det europæiske projekt".

I det dansk-tyske grænseland er det lykkedes besindige kræfter på begge sider af grænsen – i perioden siden genforeningen og især siden 2.verdenskrig – at etablere en model, der har ført os frem til en helt enestående form for fredelig sameksistens.

Jeg er helt overbevist om, at modellen kan være til inspiration for andre. Et kig på det aktuelle "urokort" over Europa afslører, at det er der sandlig også behov for!

Hvordan hverves medlemmer til Grænseforeningen i Danmark, når ungdommen bliver stadigt mere internationalt orienteret? Lad os da bare indrømme det! Her er formuleret et af vore mest centrale problemer.

Mange tillidsfolk i Grænseforeningen kan skrive under på, at medlemstilgang er en svær sag.

For mig handler det om to spor: *Dels* skal vi evne at give mindretalssagen i Sydslesvig aktualitet og fornyet interesse og *dels* skal vi smække vinduerne op til den nye europæiske virkelighed og de mange andre mindretal på Europakortet.

Det fremgår af Grænseforeningens formålsparagraf, at vi er livlinen til det danske mindretal i Sydslesvig. Det er afgørende for dem og for os. Hvis danskheden i Sydslesvig bliver et i luften frit svævende begreb uden relationer til dansk sprog, kultur og levemåde, vil det tørre ind. Derfor skal vi med alle til rådighed stående midler prøve at forklare skoleelever, unge under uddannelse, journalistlever, lærerstuderende og mange andre grupper, at lige syd for

den dansk-tyske grænse kan man få en levende illustration af, hvad dansk kultur og tænkemåde betyder i moderne klædedragt og omgivet af et stort tysk samfund.

Men vi forsøger rent faktisk også nye veje: Vi har stor glæde af et ganske vist beskedent projekt med titlen "Grænseløs ungdom", hvor unge fra Sydslesvig og Danmark mødes til fælles aktiviteter. Og især vil jeg gerne fremhæve, at vi i forbindelse med det forestående 50-års jubilæum for København-Bonnerklæringerne har etableret et samarbejde med en række organisationer (bl.a. Sydslesvigsk Forening, Sydslesvigs Danske Ungdomsforeninger, Bund Deutscher Nordschleswiger og Højskolen Østersøen) om et stort ungdomsarrangement med 180 unge europæere med både mindretals- og flertalsbaggrund. Det vil finde sted på tre højskoler – Jaruplund, Deutscher Nachsshule Tingleff og Højskolen Østersøen - i sommeren 2005. Det venter vi os meget af.

Kan mindretallet syd for grænsen overleve uden Grænseforeningen?

Nok er vi i Grænseforeningen begejstrede for os selv og vores indsats! Alligevel vil det være lovlig provokerende at svare nej på dette spørgsmål. Selvfølgelig kan mindretallet i Sydslesvig overleve uden Grænseforeningen. Og dog! Der er efter min mening mindst to sider af den sag:

Hvis man med "overleve" mener økonomisk overlevelse er svaret helt åbenbart ja. De bidrag Grænseforeningen skaffer til projekter i Sydslesvig er stort set for intet at regne ved siden af den danske statsbevilling. Det betyder på ingen måde, at vores bidrag har været eller er ligegyldige. Det vil enhver kunne få bekræftet ved samtaler med de sydslesvigske organisationer. Men vi er altså ikke så naive, at vi mener, at vores bidrag er *livsnødvendige* for vore venner syd for grænsen!

Men der er noget andet, der er livsnødvendigt! Kontakterne, venskaberne, de svært definerbare følelser på tværs af grænsen er det danske mindretals forudsætning. Derfor har jeg et par gange anvendt udtrykket om Grænseforeningen, at vi er *livlinen* til de dan-

ske syd for grænsen. Hvis livlinen kappes over, kan visnedøden nemt indtræde. Derfor er det vigtigt, at vi fastholder og udbygger de mange forskellige og forskelligartede kontakter mellem dem og os. Det er vigtigt, at der i Danmark – både officielt og uofficielt – er mennesker, der virkelig véd, hvad alt det med Sydslesvig går ud på. Og det er selvsagt lige så vigtigt, at sydslesvigerne selv tager en hånd med og "plejer" de mange relationer til os nord for grænsen.

Mindretallet kan derfor ikke undvære, at der er mennesker – i Grænseforeningen og udenfor – der føler noget for dem, der lever med i deres hverdag og som vil fortælle om det til de uvidende danskere! Det er vores mission.

Økonomisk har mindretallet bestemt glæde af os. Men en livsbetingelse er det trods alt ikke.

Skulle en eller anden nu stille det modsatte spørgsmål, om Grænseforeningen kan overleve uden mindretallet i Sydslesvig – er svaret nej!

Dannebrog bruges i stigende grad som symbol af nationalisterne. Er det et problem for Grænseforeningen?

Grænseforeningen melder sig gerne blandt dem, der bekæmper enhver tendens til, at nogen eller noget tager patent på vort flag. Dannebrog har siden tidernes morgen været vort nationale samlingspunkt og sådan er det fortsat. Den dag oprinder næppe, hvor vores forening bliver flov på Dannebrogs vegne.

Der har ganske vist altid været nogen, der har behandlet flaget respektløst, anvendt det i helt overflødige sammenhænge, sjusket med flaget og gjort grin med det. Det skal vi også vende os imod, men det er næppe nogen egentlig trussel mod flaget.

Men så er der jo ganske rigtigt nogle ny-nationalister, der gerne vil opfattes som både nationens, sangskattens, kristendommens og flagets sande vogtere. Det er patentfolket, som tilsyneladende har den grundlæggende opfattelse, at netop deres udlægning af tingene er den eneste rigtige. Dem smiler vi lidt af!

Eller sagt på en anden måde: Hvis vi virkelig skulle bekymre os alvorligt om ny-nationalisternes fremfærd skulle vi vel stryge fla-

H. C. Hansen veksler håndtryk med Konrad Adenauer efter undertegnelse af erklæringen den 29. marts 1955. (Foto: Studieafdelingen, Dansk Central Bibliotek for Sydslesvig).

H. C. Hansen og Konrad Adenauer publicerer København-Bonn-erklæringerne. (Foto: Studieafdelingen, Dansk Central Bibliotek for Sydslesvig).

get, fjerne Dybbølmærket og holde op med at synge de historiske sange fra Højskolesangbogen (samtidig med at vi jamrer over den omsiggribende historieløshed!). Ingen af delene har vi planer om.

Ligesom der mig bekendt heller ikke er planer om hos kongehuset, det officielle Danmark, idrætsklubberne, spejderbevægelsen eller kolonihavefolket at pakke Dannebrog ned.

Hvor står Grænseforeningen om 25 år?

Jeg håber i hvert fald, den står! Der er vel to parter, der afgør den sag. I forlængelse af mit svar ovenfor er det min opfattelse, at det reelt er det danske mindretal i Sydslesvig, der afgør den sag. Skulle det gå sådan, at mindretallet opgiver ævred, ser jeg ingen mening med Grænseforeningens virke (det ville da mindst kræve en ny formålsparagraf). Den anden part er os selv. Evner vi at fastholde vores engagement, evner vi at "sælge" grænsesagen også til nye generationer, evner vi at følge med tiden uden at forråde vores historie og evner vi at finde mennesker, der vil påtage sig ledelsesansvaret? Det er svært at svare entydigt på disse spørgsmål. Men jeg er ret overbevist om, at danskheden i Sydslesvig nok skal holde dampen oppe. Så længe det er tilfældet, vil der altid være mennesker nord for grænsen, der vil være livline til dem.

Den 29. marts 2005 fejrer vi 50-årsdagen for de såkaldte København-Bonn-erklæringer. De erklæringer, der med Konrad Adenauers og H.C. Hansens underskrifter, er ledetråden for det danske og tyske mindretals fredelige sameksistens ved grænsen. Indledningsordene er måske i dag en smule svulstige. Men alligevel:

"Vi ønsker at fremme det fredelige samliv i befolkningen på begge sider af den dansk-tyske grænse og dermed tillige i almindelighed at fremme udviklingen af venskabelige forbindelser mellem kongeriget Danmark og forbundsrepublikken Tyskland".

Det bedste, man kan ønske ved 50-års jubilæet, må være, at "ånden fra 1955" må være til inspiration for regeringer og parlamenter rundt om i Europa.

Grænseforeningen

Protektor
Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Forretningsudvalg 2004
Torben Rechendorff, Hørsholm (formand)
Wolfgang Dibbern, Højer (1. næstformand)
Karsten Nissen, Viborg (2. næstformand)
Ruth Jensen, Grindsted
Chr. Staugaard Nielsen, Allingåbro
Sigrid Andersen, Agerskov

Hovedstyrelse 2004
Kredsvalgte: Jørgen Bruun Christensen, Nykøbing M, Ruth Jensen, Grindsted, Erling Nielsen, Fuglebjerg, Mirco Fischer, København, Chr. Staugaard Nielsen, Allingåbro, Gunnar Lorenzen, Glostrup, Sonja Melgaard, Storvorde, Jes Reiner Pedersen, Brovst, Minna Bøgebjerg, Gudme, Flemming Anker, Rønne, Jytte Nielsen, Nørreballe, Arne Lysholm, Viby Sj., Lisbet Skau, Vojens, Jette Hansen, Holmegaard, Carsten Dalgaard, Ikast, Svend Damgaard, Lunderskov, Ellen Johanne Eisum, Risskov, Karl Sommer, Odense, Marie Hess, Nordborg, Annmarie Langballe, Skive, Sigrid Andersen, Agerskov, Rasmus Laursen, Tommerup, Ove Nissen, Gråsten, Kirsten Schødt, Silkeborg, Svend Kristiansen, Højer, Poul Johs. Olsen, Kirke Eskilstrup, P. H.Lundbjerg Hansen, Rungsted Kyst

*Tingvalgte:*Sven Caspersen, Aalborg, Karsten Madsen, Københavh,Knud Enggaard, Skovlunde, Niels Jørgen Langkilde, Carl Holst, Aabenraa, Edmund Mogensen, Kruså, Henning Gjellerod, Holstebro, Henrik Jensen, Ole Stig Andersen, København, Jens Andresen, Branderup

Administration:
Peder Skrams Gade 5, 2.
Postboks 9074
1022 København K
Telefon 33 11 30 63
Telefax 33 32 73 76
Giro 300-1849
CVR nr. 55 74 41 14
E-mail:
info@graenseforeningen.dk
Hjemmeside:
www.graenseforeningen.dk
Generalsekretær:
Knud-Erik Therkelsen

Det er Grænseforeningens formål
at støtte danskheden i grænselandet,
særligt syd for grænsen,
at udbrede kendskabet
til grænselandets forhold
samt at bevare og styrke
dansk sprog og kultur